

KYPROS-SPØRSMÅLET

DEN NORSKE UTENRIKSLEDELSENS BALANSEKUNST I EN AVKOLONISERINGSKONFLIKT
1954-1958

Louise Douglass Hylin

Masteroppgave i historie

Vår 2010

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Humanistisk fakultet

Universitetet i Oslo

KYPROS-SPØRSMÅLET

**DEN NORSKE UTENRIKSLEDELSENS BALANSEKUNST I EN AVKOLONISERINGSKONFLIKT
1954-1958**

Louise Douglass Hylin

FORORD

Takk til min veileder, Helge Ø. Pharo, for faglig verdifull og motiverende veiledning.

Takk til gode venner på studiet for hyggelige og morsomme samtaler, både om fag og om andre ting. Det har vært gøy å tilbringe denne tiden sammen med dere. Spesielt vil jeg takke Bastian Klunde for gode diskusjoner og innspill gjennom hele prosessen, og Chalak Kaveh for den siste gjennomlesningen og for motiverende kommentarer. Dere er enestående.

Jeg vil også takke Frida, Hannah, mamma og pappa for all støtte og hjelp i en hektisk tid. Takk til mormor som har hatt kaffen klar om morgningen og middagen klar om kvelden.

Til slutt en stor takk til Tristan for all oppmuntring og støtte hele veien.

Blindern, 7. mai 2010
Louise Douglass Hylin

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	V
INNHALDSFORTEGNELSE	VII
1 INNLEDNING	11
TEMA OG PROBLEMSTILLING	11
LITTERATUR	12
KILDER	15
BEGREPSAVKLARING, PRESISERING OG NØKKELPERSONER	16
TEORETISK TILNÆRMING OG METODISKE BETRAKTNINGER	20
STRUKTUR	23
2 KYPROS-SPØRSMÅLETS BAKGRUNN OG UTVIKLING	25
HISTORISK BAKGRUNN	25
KONFLIKTENS FORLØP PÅ KYPROS	30
KYPROS-SPØRSMÅLET I INTERNASJONAL SAMMENHENG	32
<i>Kypros-spørsmålet i FN</i>	33
<i>Kypros-spørsmålet i NATO</i>	33
<i>En brikke i et større spill</i>	34
KYPROS OG NORGE	35
3 PÅ FNS DAGSORDEN? (1954-55)	36
DET NORSKE STANDPUNKTET	37
<i>Et klart "nei" til Kypros-saken på dagsorden</i>	37
<i>Fortsatt tro på forhandlinger utenfor FN</i>	41
<i>En ny holdning til avkoloniseringsspørsmål?</i>	42
HENSYN TIL FORHOLD UTENFOR NORGE	44
<i>Norge og Storbritannia</i>	44
<i>FNs prestisje</i>	47
HJEMLIGE FORHOLD	49
<i>Politisk uenighet</i>	49
<i>Den norske opinionen</i>	53
<i>Militærstrategiske interesser?</i>	54
OPPSUMMERING	55

4	EN MER AKTIV NORSK LINJE I FN (1956-58)	57
	MELLOMSTANDPUNKTET	57
	<i>Et prosessuelt kompromissforslag er akseptabelt</i>	58
	<i>Norsk bidrag til et nytt kompromissforslag</i>	61
	<i>En litt mer tilbaketrukket norsk delegasjon</i>	64
	<i>Kontinuitet eller endring i det norske standpunktet?</i>	66
	PÅVIRKNING UTENFRA	67
	<i>Forholdet til Storbritannia</i>	68
	<i>Greske advarsler og tyrkiske henstillinger</i>	71
	OPPOSISJONEN, OPINIONEN OG ET NORSK ANSVAR	73
	<i>Ulike politiske syn på Kypros-saken</i>	74
	<i>Opinionen</i>	79
	<i>Et norsk ansvar</i>	79
	OPPSUMMERING	81
5	BEHANDLINGEN AV KYPROS-SAKEN I NATO (1956-58)	83
	NATOS TILBUD OM MEGLING	84
	<i>Utenriksledelsen støtte til forsøk på å finne en løsning</i>	84
	<i>Positiv til en løsning innenfor NATO, men uten å bli involvert selv</i>	88
	<i>Den norske utenriksledelsens holdning</i>	96
	INTERNASJONALE OMSTENDIGHETER	96
	<i>Forholdet til Storbritannia</i>	97
	<i>En trussel mot NATO-samarbeidet og freden i Europa</i>	99
	<i>Større mulighet for å oppnå en løsning i NATO enn i FN</i>	101
	DEN INNENRIKSPOLITISKE SITUASJONEN	103
	<i>Opposisjonen og opinionen</i>	104
	OPPSUMMERING	106
6	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	108
	UTENRIKSLEDELSENS STANDPUNKT	108
	<i>Standpunktet i FN</i>	108
	<i>Standpunktet i NATO</i>	109
	<i>Kontinuitet og endring</i>	110
	BAKGRUNNEN FOR UTENRIKSLEDELSENS STANDPUNKT	111
	<i>Storbritannia – en alliert kolonimakt</i>	111

<i>Å bevare verdensfreden</i>	112
<i>Opposisjonen og opinionen</i>	113
<i>Interesser og ansvar</i>	114
FORKORTELSER I TEKSTEN OG I NOTENE	116
BIBLIOGRAFI	117
UTRYKTE KILDER	117
TRYKTE KILDER	118
INTERVJU	119
ELERKTRONISKE KILDER OG LITTERATUR	119
LITTERATUR	120

1

INNLEDNING

TEMA OG PROBLEMSTILLING

Kypros kom under britisk administrasjon i 1878 og ble erklært en britisk kronkoloni i 1925. Første gang greske kyprioter oppfordret britiske myndigheter til å overgi øya til Hellas, var da den britiske høykommisæreren gikk i land 22. juni 1879.¹ Kypros ble selvstendig 14. august 1960. Avkoloniseringen ble dermed en langvarig prosess og var en av få hvor Storbritannia fikk verdens øyne rettet mot seg. I motsetning til Frankrike og senere Portugal, løste britene avkoloniserings spørsmål stort sett på fredelig vis gjennom bilaterale avtaler.² Kypros ble imidlertid et unntak. Det var Hellas som talte den gresk-kypriotiske frigjøringsbevegelsens sak og brakte den inn for FN fra og med 1954. Tyrkia var også en aktiv part i konflikten og forsvarte de tyrkiske kypriotes rettigheter. Lenge stod Tyrkia og Storbritannia sammen mot Hellas. Den norske utenriksledelsen ble nødt til å ta stilling til konflikten da den kom opp i FN. Siden måtte den også ta stilling til saken i NATO da Hellas valgte å legge den fram for rådet i 1956. Både Hellas, Tyrkia og Storbritannia var medlem av alliansen og det var problematisk at de var i konflikt med hverandre. Etter flere mislykkede forsøk på å finne en løsning som de direkte innblandede partene kunne akseptere, oppnådde Kypros til slutt selvstendighet, men uten medvirkning fra FN eller NATO.

¹ R. Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford, 1998: s. 7

² Avkoloniseringen av Algerie ble den blodigste uavhengighetskrigen mellom en kolonimakt, her Frankrike, og lokalbefolkningen, den algeriske frigjøringsbevegelsen (Front de Libération National). Krigen varte fra 1954 til 1962 og om lag en million mennesker ble drept. Også i de portugisiske koloniene Angola og Mosambik kom det til blodige kamper mellom kolonimakt og lokalbefolkning. Portugal var det eneste landet som avviste alle krav om uavhengighet. Dette førte til langvarige, væpnede konflikter fra begynnelsen på 1960-tallet til 1975, da begge landene oppnådde selvstyre. Det forekom også voldelige konflikter i britiske avkoloniseringsprosesser, blant annet i India, Kenya og Malaya. Likevel var disse noe kortere i tid og de unngikk internasjonal innblanding, som følge av at Storbritannia var mer fleksibel i spørsmål til avkolonisering og unngikk regulær krigføring. (Se: J. Simensen, *Afrikas historie*, Oslo, 2004: s. 304-311, 322-323; R. Hyam, *Britain's Declining Empire. The Road to Decolonization 1918-1968*, Cambridge, 2006: s. 59-69, 105-116; K. E. Eriksen og H. Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*. Bind 5 i Norsk utenrikspolitikk historie, Oslo, 1997: s. 177-178)

Temaet for denne oppgaven er den norske utenriksledelsens forståelse og behandling av Kypros-spørsmålet. Oppgavens problemstilling er todelt. For det første vil det bli gjort rede for hvilken politikk den norske utenriksledelsen førte i Kypros-spørsmålet. Hvilket standpunkt tok utenriksledelsen i saken? Hvordan ble det argumentert offentlig for det valgte standpunktet? Ble standpunktet endret over tid? I så fall, hvordan og i hvilken grad? For det andre søker oppgaven å forklare posisjonen utenriksledelsen inntok. Hvilke faktorer kan ha påvirket beslutningen om standpunktet? Hvordan bidro slike faktorer til å påvirke standpunktet? Hvilke synspunkter vant gjennom der det oppstod interessekonflikter eller meningsforskjeller? Hensikten er å belyse den relative betydningen av internasjonale og nasjonale faktorer i utenriksledelsens standpunkt. Spørsmålene vil være gjennomgående i hvert kapittel.

Når det gjelder den tematiske avgrensningen har jeg valgt å se på utenriksledelsens uttalte standpunkter i FN og i NATO, og forklart disse ut fra behandlingen av saken i forkant av møtene der. Jeg har utelatt behandlingen av Kypros-spørsmålet i Europarådet fordi det ville ha blitt for omfattende i forhold til hva det er plass til i en masteroppgave. Problemstillingen begrenser fokuset til den norske utenriksledelsens politikk i Kypros-spørsmålet. I den forbindelse utelater jeg å drøfte pressens synspunkter i saken, opinionens meninger og enkeltpartiers erklærte holdninger, utover den betydningen de fikk for utenriksledelsens vurderinger og beslutninger. Jeg har ikke som formål å framstille Kypros-spørsmålet som et indrepolitisk spørsmål. Oppgavens periodiske avgrensning defineres av to faktorer. Det naturlige utgangspunktet er 1954, første gang Kypros-spørsmålet ble brakt inn for FN. Den norske utenriksledelsen hadde ikke vært nødt til å ta stilling til saken før da. Jeg vil imidlertid trekke noen linjer tilbake til 1950, da utenriksledelsen ble konfrontert med Kypros-spørsmålet for første gang. Selv om Kypros ble selvstendig i 1960 som en følge av at en avtale mellom partene ble undertegnet 19.februar 1959, var saken oppe i FN og NATO for siste gang i 1958. Etter det beskjefteget ikke utenriksledelsen seg mer med den. 1958 vil dermed markere oppgavens slutt.

LITTERATUR

Det er ikke mange historikere som har befattet seg med Norge og kolonispørsmålene og enda færre har sett på Kypros-saken. Jeg har hovedsakelig basert meg på tre verk som gir en god fremstilling av den norske utenriksledelsens holdning i avkoloniseringsspørsmål i den perioden jeg fokuserer på. I artikkelen "Norge og den tredje verden" redegjør Helge Øystein

Pharo for hovedtrekkene ved norsk avkoloniseringspolitikk.³ I tillegg belyser han spenningen mellom de målene som ble proklamert og den politikken som ble ført. To av kapitlene i Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharos bind 5 i *Norsk utenrikspolitikks historie* tar også opp dette spenningsforholdet og søker å analysere de kryssende hensynene og begrensningene som gjorde seg gjeldene for den norske utenriksledelsen når de skulle ta stilling til avkoloniseringsspørsmål.⁴ Tom Sigurd Sørhus' hovedfagsoppgave om den norske utenriksledelses holdning til Algerie-konflikten fra 1954 til 1962, er det siste av de tre verkene som belyser temaet.⁵ Sørhus tar for seg Algerie-konflikten som et konkret eksempel, men har likevel det samme fokuset som de to foregående.

Andre bidrag som handler om avkoloniseringsspørsmål i norsk utenrikspolitik er Jens Erik Grøndahls hovedoppgave om Norge og Portugals kolonipolitikk fra 1961 til 1974 og Wolf Lorenzs hovedfagsoppgave om Norge og Rhodesia-spørsmålet fra 1965 til 1979.⁶ Konfliktene som tas opp av Grøndahl og Lorenz er periodisk sett ikke relevante som sammenligningsgrunnlag fordi de omhandler en annen periode enn den som har fått fokuset i denne oppgaven. Blant annet ble resolusjon 1514 (XV), om full uavhengighet for de gjenværende koloniene, vedtatt i FNs generalforsamling i 1960. Det gir et annet utgangspunkt for fokus og problemstillingen for disse oppgavene enn for denne. I tillegg satt andre politiske partier i regjering i Norge i perioden Lorenz og Grøndahl tar for seg. Tematisk er Lorenz oppgave annerledes ettersom Rhodesia-spørsmålet ikke handlet om avkolonisering fra en kolonimakt, men interne stridigheter mellom et hvitt mindretall, som erklærte seg uavhengig fra Storbritannia, og det svarte flertallet, som ikke fikk anerkjent grunnleggende politiske rettigheter.⁷ En bok som imidlertid ikke hovedsakelig handler om avkolonisering, men som likevel tar opp noen aspekter ved Kypros-spørsmålet, er Hilde Henriksen Waages bok *Norge – Israels beste venn*.⁸ Waage ser konflikten på Kypros i sammenheng med Norges syn på Storbritannias Midtøsten-politikk. Situasjonen på øya bidro til å gi et bilde av hva britene holdt på med i det østlige Middelhavet.

De tre hovedverkene tar for seg samme tema i omtrent samme tidsperiode. De har derfor en del like funn som vil danne noe av grunnlaget for denne undersøkelsen.

³ H. Pharo (1989) "Norge og den tredje verden". I T. Bergh og H. Pharo (red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Oslo, 1989

⁴ Eriksen og Pharo 1997

⁵ T. S. Sørhus, "Mellomstandpunktet. Norsk utenriksledelses holdning i Algerie-konflikten 1954-1962". Hovedoppgave i historie: Oslo, 1984

⁶ J. E. Grøndahl, "Portugalsaken: Norge og Portugals kolonipolitikk 1961-1974". Hovedfagsoppgave i historie. Oslo, 1996; W. Lorenz, "Norge og Rhodesia-spørsmålet 1965-1979". Hovedfagsoppgave i historie. Oslo, 1997

⁷ Lorenz 1997: s. 1-2

⁸ H. H. Waage, *Norge – Israels beste venn. Norsk Midtøsten-politikk 1949-1956*. Oslo, 1996

Mellomstandpunktet er blant annet en gjennomgående betegnelse på den norske utenriksledelsens holdning i avkoloniserings spørsmål.⁹ Prinsipielt var Norge for at koloniene skulle få selvstyre.¹⁰ Likevel var det til tider kryssende hensyn som gjorde at utenriksledelsen måtte finne en middelvei. Mellomstandpunktet brukes om utenriksledelsens forsøk på å finne kompromisser og løsningsforslag som begge parter i en konflikt kan akseptere for å unngå å måtte gi ensidig støtte til den ene eller den andre part. Et sentralt dilemma som utenriksledelsen stod overfor var at deres vestlige, allierte samarbeidspartnere som det var ønskelig å ha et godt forhold til, også var kolonimakter. Et annet dilemma var FNs prestisje. En kolonisak som ble behandlet i FN kunne ført til splid mellom medlemmene og dermed svekke organisasjonens prestisje. For Norge som hadde brutt med en isolasjonistisk politikk fra før andre verdenskrig og nå sluttet opp om FNs kompetanse til å bevare verdensfreden, ville det vært en uheldig situasjon dersom FN ble svekket.¹¹ Eriksen og Pharo drøfter utenrikspolitikken som ble ført i lys av idealisme, moralisme og realpolitikk og mener å finne spor av alle tre. Eksempelvis var både hensyn til norske økonomiske og sikkerhetspolitiske interesser, Vestens faktiske posisjon i den globale konflikten, tanken om en rasjonell og rettferdig global orden med hensyn til fordelig av goder og opprettholdelse av rettsstatens prinsipper, og forestillingen om at Norge som liten stat uten egentlige interesser i den tredje verden hadde en særlig rolle å spille, viktige elementer i utformingen av politikken overfor den tredje verden.¹²

Sørhus viser hvordan utenriksledelsen ønsket en bilateral løsning mellom Frankrike og Algerie og var villig til å gi Frankrike tid og rom for å oppnå det. De norske FN-delegerte avviste derfor forslaget om å sette konflikten på dagsorden på FNs 10. generalforsamling i 1955. Det var viktig at FN ikke ble svekket av å bli trukket inn i en slik konflikt. På den 12. generalforsamlingen stemte Norge imidlertid for at saken ble behandlet i FN. Utenriksledelsen innså fransk steilhet og forstod at det måtte legges press på franskmennene for å få en løsning på konflikten.¹³ Forholdet til kolonimakten veide over tid ikke tyngre enn prinsippet om å støtte avkolonisering.

Storbritannia fikk imidlertid mindre kritikk både fra norsk side og fra verden for øvrig. Eriksen og Pharo hevder årsaken var det nære forholdet Norge hadde til Storbritannia som gjorde at norske myndigheter ofte forble nøytrale. Den britiske håndteringen av avkolonisering

⁹ Se bl.a.: Pharo 1989: s. 314; Sørhus 1984: s. 3; Eriksen og Pharo 1997: s. 178

¹⁰ Pharo 1989: s. 285-286, 310

¹¹ Pharo 1989: s. 310-316; Sørhus, 1984: s. 1-4; E. Lange, H. Ø. Pharo, Ø. Østerud, "Utenrikspolitikken etter den kalde krigen", i E. Lange, H. Ø. Pharo og Ø. Østerud (red.), Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk. Nye internasjonale vilkår etter den kalde krigen, Oslo 2009: s. 17-18

¹² Eriksen og Pharo 1997: s. 402

¹³ Sørhus 1984: s. 14, 159

foregikk i tillegg forholdsvis fredelig.¹⁴ I perioden 1955 til 1965 skjedde det likevel en holdningsendring. Både i FN og i NATO inntok Norge en mer kritisk holdning overfor kolonimaktene. Dette gjaldt særlig fransk politikk i Algerie, belgisk i Kongo, portugisisk i Angola og Mosambik og britisk på Kypros.¹⁵ I Algerie-saken gjaldt det, som Sørhus viser, at utenriksledelsen innså at Frankrikes langsiktige mål ikke var forenelig med det norske prinsippet om avkolonisering. I tillegg var Vestens omdømme i den tredje verden et viktig argument for å støtte sterkere opp om avkolonisering. Eriksen og Pharo mener at det mest dramatiske uttrykket for den nye norske holdningen var kritikken mot britisk politikk på Kypros.¹⁶

Konflikten på Kypros omtales kun av Eriksen og Pharo og av Waage. Norske holdninger til britisk avkolonisering generelt er lite gjennomgått i forskningslitteraturen i forhold til det som er blitt skrevet om fransk og portugisisk avkolonisering. Fordi Storbritannia var en stor kolonimakt og i tillegg en nær alliert av og viktig samarbeidspartner med Norge, er det interessant å undersøke hvilke holdninger utenriksledelsen inntok ovenfor deres avkoloniseringsprosesser og hvorfor. Litteraturen som er blitt analysert her, vil i hovedsak bli brukt til å peke ut likheter og forskjeller mellom egne funn og tidligere forskning, samt bidra med forklaringer. Når det gjelder behandlingen av Kypros-saken i NATO, finnes det ingen relevant litteratur. For å skrive bakgrunnskapittelet har jeg benyttet meg av litteratur på engelsk. Av den litteraturen som finnes har jeg valgt de bøkene som først og fremst bygger på et godt kildegrunnlag. I tillegg har det vært et kriterium at bøkene ikke har en agenda utenom å redegjøre og drøfte den reelle konflikten. De søker ikke å ta side i saken.

KILDER

Ved siden av sekundærlitteraturen som er nevnt ovenfor, bygger denne framstillingen hovedsakelig på et kildemateriale fra tre offentlig arkiver. Det vesenligste finnes i Utenriksdepartementets arkiv på Riksarkivet. En sentral kilde herfra er dossier 26 6/58 om Kypros-saken i FN og 33 12/9 om behandlingen av Kypros-saken i NATO. Disse inneholder først og fremst møtereferater, rapporter, brev, instruksjoner og notater om Kypros-spørsmålet. Når det gjelder innholdet i det første dossieret har jeg krysreferert med dossierene for de nordiske utenriksministermøtene for å forsikre meg om at de oppgitte opplysningene ikke er avvikende eller ufullstendige. Der det var tilfelle har jeg benyttet meg av dossieret til de

¹⁴ Eriksen og Pharo 1997: s. 177-178

¹⁵ Eriksen og Pharo 1997: s. 392, 392, 396

¹⁶ Eriksen og Pharo 1997: s. 396-397

nordiske utenriksministermøtene. Noen av rapportene og brevene har vært skrevet på fransk. I slike tilfeller har jeg selv stått for oversettelsen. Jeg har ikke brukt slike oversettelser i sitater. Dossieret om behandlingen av Kypros-saken i NATO inneholdt en del informasjon som ikke er blitt tatt med i tidligere forskningslitteratur, verken norsk eller britisk, og er derfor svært interessant. I tillegg er de stenografiske referater fra lukkede møter i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen fra Stortingsarkivet av vesentlig betydning. Under disse møtene var politikerne i utenriksledelsen mer frittalende enn hva de vanligvis var i stortingsdebattene. Til slutt har jeg hentet en del materiale i arkivene til britiske Foreign Office i National Archives i Kew, utenfor London. Ettersom den britiske ambassaden i Oslo rapporterte om samtaler som ikke er gjengitt i Utenriksdepartementets arkiver, har kildene fra London bidratt til å gi et mer helhetlig bilde av situasjonen. Både Det norske Arbeiderpartiets internasjonale utvalg og stortingsgruppens gruppemøter for den aktuelle perioden i Arbeiderbevegelsens arkiv er blitt undersøkt uten at det ble funnet relevant informasjon. Referater fra regjeringskonferanser som ligger i Riksarkivet har også bydd på heller lite relevant informasjon.

Når det gjelder de trykte kildene, har Stortingsmeldinger, utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelser i Stortinget og stortingsdebatter vært svært sentrale. Der det var nødvendig med ytterligere informasjon, har jeg brukt *Yearbook of the United Nations 1954-1958*. Norske avisartikler er bare blitt brukt i ytterst få tilfeller. Dette har med det omfattende og metodisk utfordrende arbeidet det er å gjennomgå pressemateriale. Til slutt har jeg foretatt et intervju med tidligere Arbeiderpartipolitiker og vararepresentant på Stortinget i perioden, Per Kleppe. Hans opplysninger er også brukt som supplement til eksisterende kilder. Kun i forhold til hans egne uttalelser om Kypros-saken i en stortingsdebatt, er intervjuet den eneste kilden som brukes.

Kildene kan grovt deles inn i to grupper i tråd med oppgavens problemstillinger. De trykte kildene fra Stortinget, som Stortingsmeldinger og utenriksministerens redegjørelser er blitt brukt i redegjørelsen av utenriksledelsens standpunkt i FN. Behandlingen av Kypros-saken i NATO og den norske utenriksledelsens standpunkt der, ble ikke diskutert offentlig i lik grad. Redegjørelsen om dette bygger derfor på Utenriksdepartementets NATO-dossierer. De utrykte kildene er grunnlaget for å drøfte årsaker til standpunktet utenriksledelsen inntok.

BEGREPSAVKLARING, PREISERING OG NØKKELPERSONER

Norsk utenrikspolitikk ble i årene etter andre verdenskrig utformet i samspill mellom regjering, Storting og den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen. De fleste utenrikspolitiske spørsmål av betydning ble først lagt fram og diskutert i utenrikskomiteen før

et standpunkt ble tatt.¹⁷ Når betegnelsen *utenriksledelse* brukes i denne oppgaven henspeler det hovedsakelig på de politikerne i regjeringen, på Stortinget og i utenrikskomiteen som deltok i beslutningsprosesser og dermed bidro til å utforme utenrikspolitikken. I tillegg var det en knippe embetsmenn fra Utenriksdepartementet som satte sitt preg på enkeltsaker, deriblant Kypros-spørsmålet.

Ikke alle i utenrikskomiteen ga uttrykk for sine meninger når det gjaldt denne saken. Fokuset i denne oppgaven rettes først og fremst mot de som uttalte seg. Lederen for komiteen, Arbeiderpartipolitiker Finn Moe, var en av disse. Det var også Høyres C. J. Hambro, Harald Torp og Herman Smitt-Ingebretsen, Bondepartipolitiker, Lars Elisæus Vatnaland, Arbeiderpartimann Torsten Selvik og KrF-politiker Erling Wikborg. Ikke alle satt i komiteen sammenhengende i løpet av hele perioden, men de var til gjengjeld de som oftest ga uttrykk for sine meninger der og på Stortinget. Av embetsmennene som var nært knyttet til Kypros-saken var NATO-ambassadør Jens Boyesen, statssekretær i Utenriksdepartementet Dag Bryn, FN-ambassadør, og fra 1958 statssekretær i UD Hans Engen, og byråsjef Per Vennemoe. Boyesen var NATO-ambassadør i Paris under hele perioden oppgaven tar for seg. Bryn deltok som varamann i FN-delegasjonen til den 10., 11., og 12. generalforsamlingen. Engen var Norges FN-ambassadør i New York i helt frem til den 13. generalforsamlingen. Da deltok han i delegasjonen som statssekretær. Vennemoe deltok som rådgiver til den norske FN-delegasjonen på samtlige generalforsamlinger i perioden unntatt den siste i 1958, men markerte seg også i Utenriksdepartementet når det gjaldt Kypros-saken.

Foruten disse personene, var utenriksministeren den mest sentrale av alle. Halvard Lange stod i en særegen ansvarsposisjon som landets utenriksminister. Dette medførte at han i større grad enn de andre måtte ta hensyn til påtrykk fra både internasjonal og nasjonale miljøer når han uttalte seg om og tok stilling i utenrikspolitiske saker.¹⁸ I Kypros-saken skulle det komme til uttrykk gjennom et standpunkt som lå nærmere kolonimakten sitt standpunkt enn det andre i Arbeiderpartiet mente var riktig. Embetsmennene var blant Langes nærmeste rådgivere og samarbeidspartnere i utformingen og gjennomføringen av utenrikspolitikken. I tillegg til at de rapporterte om hendelser og situasjoner til Utenriksdepartementet, ble de i enkelte tilfeller gitt frie tøyler til å handle på den måten som syntes mest hensiktsmessig etter deres oppfatning. På den måten hadde embetsmennene stor innflytelse på utformingen av utenrikspolitikken.

¹⁷ Eriksen og Pharo 1997: s. 18

¹⁸ Eriksen og Pharo 1997: s. 178

Ettersom utenrikspolitikk er et av hovedfokusene i denne oppgaven, bør også dette begrepet defineres. Lettest er det å definere det både ut fra hva det innebærer og hva det ikke innebærer. Først og fremst er utenrikspolitikk, slik det vil bli forstått i oppgaven, de sider ved en stats politikk som beskjeftiger seg med, og/eller har betydning for, vedkommende stats forhold til andre stater. I denne betydning kan begrepet dekke f.eks. diplomati, alliansepolitikk, deltagelse i internasjonale organisasjoner og militær-, handels-, valuta-, og kulturpolitikk. Selv om utenrikspolitikk, i motsetning til innenrikspolitikk, først og fremst er opptatt av problemer som ligger utenfor landets grenser, men som ikke kan løses gjennom ensidige avgjørelser, vil også indre tiltak som opprustning, propaganda, og støtte fra opinionen og andre politiske partier, ofte måtte betraktes som en del av statens utenrikspolitikk.¹⁹

Internasjonal politikk er et begrep som omfatter staters utenrikspolitikk og forholdet mellom internasjonale politiske aktører. Skillet mellom internasjonal politikk og utenrikspolitikk kan defineres av betraktningmåten. Et lands politikk utad er utenrikspolitikk når man ser den fra vedkommende lands eget synspunkt, som det vil bli gjort i denne studien, men internasjonal politikk når man betrakter den sammen med andre lands utenrikspolitikk.²⁰ Utenrikspolitikken har elementer av både innenrikspolitiske og utenrikspolitiske forhold, fordi utenriksledelsens står i dette skjæringsfeltet og må ta hensyn til begge deler. De samhandler med og blir påvirket av aktører og strukturer innenfor og utenfor landets grenser. I oppgaven står denne forståelsen helt sentralt.

FNs generalforsamling var et av de to forumene hvor utenriksledelsens standpunkt kom til uttrykk. Jeg vil kort si noe om organisasjonens struktur, slik at det er klart for leseren hva jeg refererer til når jeg nevner ulike komiteer og forsamlinger. For det først er det generalsekretærens oppgave å utforme dagsorden for den årlige generalforsamlingen. Generalkomiteen, bestående av blant annet generalforsamlingens president og visepresidenter, samt formennene i de seks faste komiteene, diskuterer generalsekretærens foreslåtte dagsorden og tar beslutninger om sakene bør føres opp eller ikke. Dersom det er uenighet om en sak, kan generalsekretæren invitere de berørte partene til å uttale seg om den. Det forekom i Kypros-spørsmålet. Da kan generalkomiteen gi en anbefaling om hvorvidt en sak bør settes på dagsorden eller ikke til. Generalforsamlingen, bestående av samtlige medlemsland, tar dermed et endelig standpunkt i dagsordenspørsmålet. Dersom generalforsamlingen vedtar å sette saken på dagsorden, går saken videre til behandling i en av forsamlingens seks underkomiteer, hvor samtlige medlemsland er likt representert. Når det gjaldt Kypros-

¹⁹ Utenrikspolitikk: <http://www.snl.no/utenrikspolitikk>, [hentet 7. mai 2009]

²⁰ Internasjonal politikk: http://www.snl.no/internasjonal_politikk, [hentet 7. mai 2009]

spørsmålet ble den behandlet i 1. komité for nedrustning og internasjonal sikkerhet. Der kan både de involverte partene og andre fremsette resolusjonsforslag. Dersom et forslag oppnår det nødvendige flertallet, vil det gå videre til generalforsamlingen hvor det trenger 2/3 stemmer for å bli vedtatt.²¹

På den 9. generalforsamlingen, hadde Island en plass i generalkomiteen. Året etter var Norges FN-ambassadør, Hans Engen, med i generalkomiteen. Da var han formann i den 5. komité for budsjett og administrative saker. I generalkomiteen til FNs 11. generalforsamling hadde Danmark et sete. På den 12. generalforsamlingen hadde Norge på nytt en representant i generalkomiteen. Det var Aase Lionæs. Mens på den 13. generalforsamlingen var ingen skandinaviske land representert i generalkomiteen.²² De nordiske landene besluttet tidlig at de skulle innta det samme standpunktet i Kypros-saken. Island, som vi skal se, la seg imidlertid på en annen linje.

Helt til slutt vil jeg si noe om begrepene Kypros-spørsmålet, Kypros-konflikten og Kypros-saken. Det er tre begreper som viser til samme sak. Fram til 1958 handlet den hovedsakelig om de greske kypriotenes krav om *enosis* – union med Hellas. I myndighetenes dokumenter, i aviser og i offentlige uttalelser brukes betegnelsene om hverandre og det vil de bli gjort her og. Utfordringen i å definere Kypros-spørsmålet som en ren avkoloniserings sak vil det ikke bli tatt stilling til her, da det ikke synes å ha vært relevant for utenriksledelsen. Likevel vil det være på sin plass å si noe kort om dette. Den belgiske historikeren Francois Crouzet, har hevdet at konfliktens bakgrunn og forløp viser at det ikke er snakk om en ren avkoloniseringsprosess. Elementer som ofte var å finne i avkoloniseringsprosesser var også tilstede i konflikten på Kypros. På den ene siden fantes det en nasjonalistisk gerilja kalt EOKA (National Organisation of Cyprus Fighters). Den ble etablert og ledet av major Georgios Grivas. Erkebiskop Makarios, som ble valgt til leder av den gresk-kypriotiske kirken i 1950, var nok en enda mer sentral skikkelse og stod i spissen for hele frigjøringsbevegelsen. På den annen side stod kolonimakten Storbritannia, som av flere årsaker ikke var villig til å gi fra seg sin maktposisjon. Samtidig er det andre faktorer i konflikten som ikke kan identifiseres med avkolonisering. Dette gjelder først og fremst elementet av irredentisme i konflikten. Selv om de greske kypriotene ikke var i mindretall i befolkningen, var de i mindretall når det kom til politisk representasjon. Gjennom *enosis* forsøkte de å få øya forent med det de så på som sitt

²¹ K. J. Grieb, "General Committee", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002: s. 126; K. J. Grieb, "General Assembly", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002: s. 123-126; K. J. Grieb, "First Committee of the General Assembly", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002: s. 112-113; T. J. Weiler, "Secretary-General", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002: s. 271-273

²² Yearbook of the United Nations 1954: s. 554; Yearbook of the United Nations 1955: s. 456; Yearbook of the United Nations 1956: s. 491; Yearbook of the United Nations 1957: s. 507; Yearbook of the United Nations 1958: s. 511

moderland, Hellas. De ønsket ikke en ny, selvstendig stat. Dette gjør at Kypros-konflikten også har likhetstrekk med Europas nasjonalstatkriger på 1800- og 1900-tallet. På samme måte som serbiske minoriteter i Østerrike-Ungarn ønsket å bli en del av Serbia før første verdenskrig, ville greske kyprioter i union med Hellas.²³ Flere historikere omtaler derfor ikke konflikten som en ren avkoloniseringsprosess.²⁴ Det er likevel noe som er lettere å ta stilling til i ettertid. Den norske utenriksledelsen tok aldri stilling til konflikten som noe annet enn en avkoloniseringskonflikt. Da Kypros-spørsmålet var oppe til debatt i Stortinget ble britene referert til som kolonimakt og kypriotene var de undertrykte som søkte å oppnå selvstyre.

TEORETISK TILNÆRMING OG METODISKE BETRAKTNINGER

Denne oppgaven har til hensikt å belyse standpunktet utenriksledelsen inntok i behandlingen av Kypros-saken i FN og NATO, og å drøfte årsakene til posisjonen. Kypros-saken dreide seg om å finne en løsning på en kolonial konflikt. Særegent for Kypros-saken var at den i alt hadde fem direkte involverte parter, Storbritannia, Hellas og Tyrkia, samt greske kyprioter og tyrkiske kyprioter. Dette bidro til å gjøre konflikten både kompleks og vanskelig når det gjaldt å finne en fredelig løsning alle kunne akseptere. Den norske utenriksledelsens standpunkter må ses i sammenheng med et større norsk engasjement for avkolonisering og for å skape en fredelig verden. Derfor har jeg valgt å benytte meg av ideen om en norsk fredstradisjon som teoretisk tilnærming til studie av Kypros-spørsmålet.

Ideen springer ut av forestillingen om at Norge som nasjon er opptatt av å fremme fredelige mellomfolkelige forbindelser og et rettsbasert internasjonalt system som ivaretar både staters og individers interesser og integritet. Elementer i denne tradisjonen kan føres tilbake til unionsoppløsningen med Sverige i 1905, muligens helt tilbake til 1880-tallet, mens selve forestillingen om Norge som spesielt fredsengasjert først og fremst tilhører tiden etter den kalde krigens slutt. Hovedelementene i den norske tradisjonen har stått sentralt i den norske utenrikspolitiske debatten gjennom det tjuende århundre, men det gjenstår å undersøke hvorvidt den kan sies å eksistere som et historisk fenomen.²⁵

Det finnes flere belegg for den norske fredstradisjonen fra perioden rundt 1905 og fram til i dag. Tilslutningen til å finne fredelige løsninger på mellomstatelige konflikter ved forhandlinger, meglings og voldgift, går tilbake til før Norge ble uavhengig. Prinsippet ble fulgt

²³F. Crouzet, *Le Conflit de Chypre, 1946-1959*, Brussel 1973: s. 21-22

²⁴ Se bl.a.: Crouzet 1973; Ioannis Stefanidis, *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the making of the Cyprus Problem (1945-1955)*, New York 1999

²⁵ H. Pharo, "Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt":

http://www.hf.uio.no/forskningsprosjekter/fosam/om/delprosjekter/fredstanken/Forskningsprosjekt_Pharo.pdf

[hentet 8. apr. 2009]; E. Lange, H. Ø. Pharo, Ø. Østerud 2009: s. 13

både fra svensk og norsk side i den fredelige unionsoppløsningen. Erfaringer herfra har gitt politikere og andre grobunn for det Olav Riste har kalt *misjonærimpulsen*, nemlig norske politikeres misjonering for folkerett og fredelig konfliktløsning. Oppslutningen rundt Folkeforbundet og senere FN, samt den norske stats- og utenriksledelses virke innenfor disse organisasjonene gir også belegg for å kalle Norge en fredsnasjon.²⁶

Etter andre verdenskrig skjedde det en endring i norsk utenrikspolitikk. I mellomkrigstiden hadde isolasjonisme stått sterkt. Engasjementet i Folkeforbundet har i ettertid overveiende vist seg å ligge på det retoriske plan. Andre verdenskrig og erfaringene derfra gjorde imidlertid både offentlige aktører og opinionen bevisst på at Norge ikke lenger var et uinteressant hjørne av Europa og at konflikter andre steder i verden kunne få konsekvenser for landet. Isolasjonismen ble brutt og Norge ble aktiv deltager i flere internasjonale organisasjoner, blant annet FN, NATO og OECD. Stats- og utenriksledelsen begynte i tillegg å anse problemene rundt koloniavviklingen i den tredje verden som trusler som også angikk Norge. Dette resulterte i et engasjement for rask og velordnet avkolonisering. Ønsket om ikke å provosere Norges allierte, eller å undergrave internasjonale organisasjoners prestisje ved å skape splid mellom medlemmene, kan i enkelte tilfeller ha bidratt til å begrense den norske utenriksledelsens handlegfrihet når det gjaldt koloniavvikling. De allierte var i enkelte tilfeller også kolonimakter.²⁷ Et sentralt poeng i den nye og mer aktive politikken som ble ført, var oppfatningen om at Norge som en liten stat uten særlige interesser, ytre fiender, eller som var i konflikt med andre land, kunne oppnå mer enn stater med sterke interesser. I tillegg hadde ikke Norge en fortid som kolonimakt.²⁸

Selv om elementene i den norske fredstradisjonen er godt belagt, er selve tradisjonen frem til nå først og fremst blitt antatt.²⁹ Jeg finner det derfor interessant å benytte meg av den som en teoretisk tilnærming til studie av Kypros-spørsmålet. Jeg vil undersøke hvorvidt elementene i den norske fredstradisjonen gjenspeiles i denne saken og hvorvidt motivene for utenriksledelsens valg og beslutninger bygger på en fredstanke. På den måten vil jeg kunne peke på likheter og avvik mellom behandlingen av kolonispørsmål generelt og behandlingen av Kypros-saken spesielt. Jeg mener dette er en fruktbar tilnærming til studiet av utenriksledelsens standpunkt i Kypros-saken fordi den gir et grunnlag for komparasjon med tidligere forskning ut fra de gitte hovedelementene i fredstradisjonen. Samtidig unngår den å

²⁶ Lange, Pharo og Østerud, 2009: s. 14, 17; O. Riste, "Ideal og egeninteresse. Utviklinga av den norske utanriskpolitiske tradisjonen". I S. G. Holtmark, H. Pharo og R. Tamnes (red), *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning*. Oslo, 2003: s. 60-62

²⁷ Lange Pharo og Østerud, 2009: s. 15-18

²⁸ Lange, Pharo og Østerud, 2009: s. 13-14, Riste 2003: s. 62

²⁹ Lange, Pharo og Østerud, 2009: s. 13

plassere funnene i kategorier som kan bidra til å innsnevre tolkningen av kildene og føre til at viktig informasjon og relevante sammenhenger blir oversett.

Når det gjelder redegjørelsen av standpunktene er kildematerialet forholdsvis klart og entydig. Kildegrunnlaget som benyttes for å diskutere ulike årsaker til standpunktene, er imidlertid komplekse og gir sjelden eksplisitte årsaksforklaringer. Omfanget og innholdet er i tillegg slik at kvantitative teknikker ikke vil være meningsfullt. Ved siden av at denne delen bygger på sammenligning med tidligere forskning og elementer fra den norske fredstradisjonen, benytter jeg meg av kvalitative teknikker for tolking av de ulike tekster.

Knut Kjeldstadli hevder at det er viktig å se kilden i sammenheng med opphavsperson og situasjon, men kildens innhold bør også ses adskilt fra dette. Kunnskap om opphavspersonen vil kunne gi en forståelse av hva som er naturlig at han sier i ulike sammenhenger. Å vite noe om konteksten teksten ble til i, kan svare på spørsmål om hvorvidt personen ønsket å oppnå noe spesielt, om han hadde en agenda, og hvem teksten var rettet mot.³⁰ Utfordring på dette området når det gjelder mine kilder, er å presisere hvem personen er og i hvilke situasjoner de ga uttrykk for sine meninger. Jeg har allerede forsøkt å sette fokus på dette ved å introdusere aktørene i utenriksledelsen. I tillegg må jeg ta stilling til hvorvidt politikerne alltid sa det de mente eller om de holdt tilbake informasjon og meninger i enkelte situasjoner. Det som ble sagt for lukkede dører i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen var nok underlagt en mindre grad av selvsensur, enn det som ble sagt i stortingsdebatter.

Videre peker Kjeldstadli på tekstens innhold for å finne den underliggende meningen. Man kan blant annet se etter nøkkelord som går igjen i teksten. Det kan være nyttig å sette ulike nøkkelord opp mot hverandre for å se hvorvidt det er motpoler i teksten. Å finne den minste meningsbærende enheten i en tekst og se hva som sies om den, kan også være hjelpelig i søkene etter tekstens mening.³¹ Dette har vært en hjelpelig metode for å finne faktorer som kan ha påvirket utenriksledelsen i beslutningsprosessen. Ord og situasjoner som til stadighet går igjen i kildene, som blant annet Storbritannia, FNs prestisje, fare for det vestlige samarbeidet, har vært et utgangspunkt for å finne ut hva som kan ha påvirket utenriksledelsens standpunkt. Disse faktorene er imidlertid også fremkommet av definisjonen av utenrikspolitikk som oppgaven bygger på. I enkelte tilfeller er det likevel vanskelig å finne klare svar. Da hviler årsakssammenhengene på antagelser basert på tidligere forskning og

³⁰ K. Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo, 2003: s. 183-185

³¹ Kjeldstadli 2003: s. 186-187

elementer fra fredstradisjonen. I slike tilfeller har jeg vært klar på at det er antagelser og ikke konkrete svar jeg har kommet fram til.

Til slutt vil jeg kort si noe om forholdet mellom aktør og struktur. I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i statsviter Walter Carlsnæs' forståelse av dette. I sitt teoretiske rammeverk, som ikke vil bli brukt her fordi det er for omfattende, hevder han at strukturene står i et kausalt forhold til aktørene. Med dette mener han at strukturer både kan være til hinder og legge til rette for aktørens handlinger.³² Videre mener Carlsnæs at aktøren kan påvirke både den strukturelle dimensjonen og aktøren (seg) selv gjennom sin handling. Han mener at en handling utført av aktøren, kan gi denne ny innsikt og erfaring som dermed utgjør grunnlaget for ny handling. Dette setter struktur og aktør i et gjensidig og dynamisk forhold som skaper utvikling og endring over tid.³³

STRUKTUR

I kapittel 2 blir bakgrunnen for Kypros-spørsmålet og utviklingen av konflikten belyst. Der vil jeg også si noe om konfliktens internasjonale relevans. Det er to grunner til at jeg har valgt å gjøre fremstillingen såpass inngående. For det første er det viktig å ha en god forståelse av det som skjedde på Kypros, for å kunne skjønne den norske utenriksledelsens standpunkt. For det andre har denne historien fått relativt lite oppmerksomhet generelt i forskningslitteratur og kan derfor ikke antas å være like godt kjent for alle. I kapittel 3 og 4 tar jeg for meg utenriksledelsens standpunkt i FN. Kapitlene er inndelt periodisk og tematisk. Kapittel 3 tar for seg perioden fra 1954 til 1955, da behandlingen av Kypros-spørsmålet først og fremst dreide seg om hvorvidt saken skulle settes på dagsorden eller ikke. Kapittel 4 handler om perioden fra 1956 til 1958, da dagsordensspørsmålet ikke lenger stod sentralt. I den perioden var fokuset rettet mot at partene kom fram til en løsning. Kapittel 5 tar for seg behandlingen av Kypros-spørsmålet i NATO fra 1956 til 1958, og hvilket standpunkt den norske utenriksledelsen inntok der. I kapittel 6 vil jeg til slutt oppsummere de mest sentrale funnene og trekke noen konklusjoner basert på disse.

Kapittel 3, 4 og 5 er bygget opp på nokså lik måte. Strukturen bygger på to faktorer. For det første deles kapitlene inn i to deler, henholdsvis en redegjørelse av hva som var det norske standpunktet og en analysedel som drøfter faktorer som kan ha påvirket standpunktet. Denne inndelingen reflekterer oppgavens to problemstillinger. Slik jeg ser det, er det en leservennlig

³² W. Carlsnæs, "Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", i *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 3 1992: s. 254; W. Carlsnæs, "Foreign Policy", i W. Carlsnæs, T. Risse og B. A. Simmons, *Handbook of international relations*, London 2002: s. 343

³³ Carlsnæs 1992: s 264

måte å framstille funnene og å svare på problemstillingene på, fordi den lager et skille mellom redegjørelse av politikken og mine drøftelser og fortolkninger. Videre er kapitlenes andre del strukturert i forhold til forståelsen av at utenrikspolitikk dannes i skjæringsfeltet mellom omstendigheter både innenfor og utenfor Norge. Dermed er analysedelen inndelt i såkalte ytre og indre påvirkningsfaktorer.

2

KYPROS-SPØRSMÅLETS BAKGRUNN OG UTVIKLING

Den norske utenriksledelses holdninger til Kypros-spørsmålet må forstås i lys av i) hva konflikten dreide seg om og dermed dens historiske bakgrunn og utvikling fram mot øyas uavhengighet i 1960, og ii) konflikten relevans internasjonalt. Derfor vil jeg her gi en redegjørelse av disse aspektene. Jeg vil først fokusere på deler av Kypros' historie som er relevant for konflikten som utviklet seg. Deretter vil jeg ta for meg konflikten forløp i perioden 1955 til 1960. Til slutt vil jeg plassere Kypros-spørsmålet i en internasjonal sammenheng.

HISTORISK BAKGRUNN

Grekere bosatte seg på Kypros allerede rundt år 1200 fvt. og etablerte seks greske kongedømmer. Øya ble imidlertid erobret av assyrere i 709 fvt. og har nesten sammenhengende frem til frigjøringen i 1960 vært underlagt andre makter, deriblant egyptere, persere, makedonere, bysantinere og Rikard Løvehjerte (1191-92). Grekere utgjorde likevel til en hver tid majoriteten av øyas befolkning og gresk var det dominerende språket. I 1571 ble Kypros erobret av det osmanske riket og forble under tyrkisk herredømme i om lag 300 år.³⁴

De greske kyprioterne hadde forholdsvis mye frihet under tyrkerne. Milletsystemet som var en form for føderal administrering av ulike etniske og religiøse grupper innad i det osmanske riket, ga dem ansvar for egne skoler, intern familierett, domstoler, religionsutøvelse samt innsamling av skatter til egne formål.³⁵ Systemet tillot at den kypriotiske ortodokse kirken som hadde blitt etablert allerede rundt år 400, fortsatte å være en sentral institusjon for greske kyprioter. I løpet av perioden ble den også en dominant økonomisk institusjon med

³⁴ S. Panteli, *Historical Dictionary of Cyprus*, London 1995: s. xiii-xvii; W. Mallinson, *Cyprus: a Modern History*, London 2009: s. 9

³⁵ R. Holland og D. Markides, *The British and the Hellenes. Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford 2006: s. 167

store landeiendommer. Erkebiskopen opptrådte både som geistlig og verdslig leder.³⁶ Det var god grobunnen for gresk nasjonalisme innenfor milletsystem, men tyrkerne nølte ikke med å slå hardt ned på den slags. Dette viste seg først og fremst i løpet av den greske uavhengighetskrigen fra 1821, da grekerne forsøkte å samle det de hevdet var sitt territorium under slagordet enosis – union med Hellas.³⁷ Til skrekk og advarsel for grekere som kunne tenkes å ville gjøre krav på Kypros og kanskje få greske kyprioter til å støtte enosis-bevegelsen, ble erkebiskopen sammen med flere biskoper og andre gresk-kypriotiske lekmenn på øya henrettet.³⁸ Hendelsen var ment å skulle virke avskrekkende, men enosis-tanken ble likevel ikke begravd her. Den kypriotiske ortodokse kirken fortsatte der grekerne slapp og tok på seg oppgaven med å føre ideen om enosis videre. Kirken skulle bli dens største forkjemper. Da britene tok over det administrative ansvaret for Kypros i 1878 fikk de både det tyrkiske milletsystem og den like aktuelle, men nå gresk-kypriotiske enosis-bevegelsen med på kjøpet. I tillegg hadde tyrkere immigrert fra Tyrkia til Kypros og i løpet av 300 år rukket å bli en forholdsvis selvstendig folkegruppe, med løse bånd til moderlandet.

Kypros kom under britisk administrasjon gjennom den såkalte Kypros-konvensjonen i 1878, en avtale som stadfestet at britene skulle bruke øya som base for å beskytte det osmanske riket mot eventuelle angrep fra Russland. Den tyrkiske sultanen beholdt imidlertid overhøyheten frem til Første verdenskrig.³⁹ Da den britiske høykommissæren, general Garnet Wolseley, gikk i land på øya 22. juli 1878, for offisielt å markere slutten på tyrkisk administrasjon, ble han møtt med oppfordringen om å overgi Kypros til Hellas. Til tross for at det ikke skjedde, fortsatte greske kyprioter å kjempe for enosis. Historiker Robert Holland har påpekt at enosis var en relativt kontinuerlig og langvarig bevegelse sammenlignet med liknende bevegelser i andre britiske kolonier.⁴⁰ Den fikk imidlertid ikke like gode muligheter for oppblomstring under britisk administrasjon som den hadde hatt under det osmanske riket, blant annet som følge av at kirkens sentrale posisjon ble innskrenket. Etter briterens oppfatning skulle stat og kirke holdes adskilt. Likevel var det ikke ønskelig for britene å komme i konflikt med kirken, som hadde mye autoritet hos de greske kypriotene og dermed kunne bidra til å holde deler av det sammensatte samfunnet stabilt. Kirkens menn og britiske administrasjonen fant etter hvert måter de kunne omgås på.

³⁶ R. Holland 1998: s. 5-6; A. R. Norton, "The Roots of the Conflict in Cyprus". I K. Skjelsbaek (red.), *The Cyprus Conflict and the Role of the United Nation*, NUPI rapport nr. 122, nov. 1988: s. 4-5

³⁷ L. Ierodiakonou, *The Cyprus Question*, Stockholm 1971: s. 23

³⁸ Ierodiakonou 1971: s. 18 og Holland 1998: s. 5

³⁹ Ierodiakonou 1971: s. 18-19

⁴⁰ Holland 1998: s. 5

I 1882 innførte britene en ny grunnlov og med den, nye politiske institusjoner. Tanken var å omforme det administrative systemet på Kypros til noe mer ”britisk”.⁴¹ Som en følge ble en lovgivende forsamling opprettet, bestående av 18 medlemmer. Seks av medlemmene var britiske og hadde blitt utnevnt av høykommissæren. Ni medlemmer var greske kyprioter, valgt av gresk-kypriotiske innbyggere, mens tre var tyrkiske kyprioter, valgt av tyrkiske kyprioter. Den tilsynelatende ledende stillingen til de greske kypriotene, var i realiteten nokså svak fordi høykommissæren avgjorde i tilfelle stemmelikhet. Dermed kunne lovforslag og endringer vinne gjennom mot de gresk-kypriotiske representantenes vilje, så lenge britene og de tyrkiske kypriotene stod sammen. Det gjorde de stort sett. En sjelden gang, og mest for å vise britene at de ikke kunne ta deres stemme for gitt, stemte en eller to tyrkiske kyprioter med gresk-kypriotene. Til tross for en anti-britisk stemning blant greske kyprioter da de innså realiteten i situasjonen, var forholdet mellom de tre gruppene rolig i perioden framover.⁴²

Da det brøt ut krig mellom Hellas og Tyrkia i 1897, førte det til at de greske og tyrkiske kypriotene sluttet å omgås hverandre i dagliglivet, som på kaffebarene, men det kom ikke til sammenstøt mellom dem. Britene hadde likevel politiet i beredskap dersom det skulle skje noe. Det som hendte etter krigen fikk imidlertid større konsekvenser for situasjonen på øya. 6. september 1898 ble britiske soldater på Kreta drept av tyrkiske militærstyrker. Som en følge av denne hendelsen ble sjansen for at Kypros kom til å gå tilbake til tyrkisk herredømme svekket. Britene hadde argumentert mot enosis med å si at dersom ikke de selv skulle fortsette å ha det administrative ansvaret over Kypros, så skulle tyrkiske myndigheter få det. Da denne opsjonen var blitt mindre reell etter hendelsen på Kreta, stod de greske kypriotene friere til å debattere og å fremme sin visjon om union med Hellas.⁴³

Fram mot første verdenskrig økte presset for enosis på Kypros, samtidig som britene fortsatte å holde på sitt. Høykommissæren hadde imidlertid verken militær eller økonomisk mulighet til å slå ned på den voksende motstanden mot britisk tilstedeværelse på øya. Han manglet støtte fra regjeringen i London og forespørsler om tropper og økonomiske midler ble enten ignorert eller nedprioritert. Enkelte ganger forsøkte den britiske regjeringen å løse problemene ved å erstatte den sittende høykommissæren med en ny, uten at dette ga resultater.⁴⁴ Kypros var ikke like interessant og strategisk viktig for britene i denne perioden som den senere skulle bli.

⁴¹ Maurice og Arthur, “Life of Wolseley” sitert i: Holland og Markides 2006: s. 166

⁴² E. Hatzivassiliou, *Britain and the international status of Cyprus, 1955-59*, Minneapolis 1997: s. 5; Holland og Markides 2006: s. 168

⁴³Holland og Markides 2006: s. 170-171

⁴⁴Holland og Markides 2006: s. 171-177, Holland 1998: s. 8-9

Da første verdenskrig brøt ut, annekterte Storbritannia Kypros først og fremst for å forenkle sin egen juridiske posisjon siden Tyrkia befant seg på motsatt side i konflikten. Anneksjonen fikk ingen direkte følger for Kypros, selv om situasjonen var nær ved å bli endret helt, i enosis-forkjempenes favør, i oktober 1915. Da tilbød britene overherredømme over Kypros til Hellas dersom de kom med i krigen på ententemaktens side, og dermed bidro med å stabilisere fronten på Balkan. Tilbudet ble avslått. Den greske regjeringen ville ikke med i krigen, heller ikke på Storbritannias side. For første gang ble de greske kypriotene gjort oppmerksomme på at deres kamp for enosis ikke alltid stod øverst på den greske regjeringens agenda, og at de ikke kunne ta for gitt at Hellas skulle fremme deres sak.⁴⁵ Etter krigen og fredsoppgjøret ble Kypros fullt og helt overgitt Storbritannia med inngåelse av Lausanne-traktaten i 1923. Her sa Tyrkia fra seg alle rettigheter på øya. Hellas var også med på å skrive under på traktaten. I 1925 ble Kypros erklært en britisk kronkoloni og øyas høykommissær fikk tittelen omgjort til guvernør. Etter undertegnelse av Lausanne-traktaten ble enosis fremmet på nytt. Det var begynt å bli en vane hver gang øya endret folkerettslig status. Denne gangen skjedde det ved at de gresk-kypriotiske representantene i den lovgivende forsamlingen forsøkte å få vedtatt resolusjoner om at øya skulle innlemmes i Hellas. Disse ble avslått. Gresk-kypriotiske protester mot kolonimakten fulgte, også i den lovgivende forsamlingen. Dette førte til at de britiske embetsmennene oftere søkte støtte hos de tyrkiske kypriotene for å sikre at lovforslag og resolusjoner vant gjennom. Dermed ble polarisering mellom de tyrkiske kypriotene og britene på den ene siden og de greske kypriotene på den andre, større enn hva den hadde vært før krigen. Situasjonen kuliminerte i 1931 da en stor gresk-kypriotisk demonstrasjon endte med at guvernørboligen ble påtent.⁴⁶

Hendelsen ført til at 1930-tallet ble preget av innstramminger og undertrykkelse fra britiske styresmakters side. Grunnloven av 1882 med den lovgivende forsamlingen og politiske valg ble avskaffet. Den sittende guvernøren ble byttet ut med en som la seg på en hardere politisk linje. Mange av forbudene som ble innført, var rettet direkte mot den ortodokse kirken og det gresk-kypriotiske samfunnet. Blant annet ble det innført restriksjoner mot å ringe med kirkeklokkene, da disse hadde blitt brukt til å kalle sammen til demonstrasjon i 1931. I de gresk-kypriotiske skolene ble det forbudt med patriotiske elementer i undervisningen, som for eksempel at kart over Kypros var markert med blått for Hellas og ikke rødt for Storbritannia.

⁴⁵Holland og Markides 2006: s. 177-178

⁴⁶Holland 1998: s. 8-9; Ierodiakonou 1971: s. 20

De greske kypriotene trakk seg mer og mer tilbake. Også enosis-bevegelsen modererte sin aktivitet i denne perioden.⁴⁷

Med utbruddet av andre verdenskrig skjedde det imidlertid endringer i forholdet mellom britene og de greske kypriotene på øya. For det første var Hellas tidlig ute med å velge "riktig" side i krigen og deres suksess ga nytt giv til enosis-tanker hos de greske kypriotene. Nå lå det enda mer stolthet i å tilhøre det hellenske folk, deres historie og kultur. Det ble også etablert bedre forbindelser mellom Storbritannia og Hellas i løpet av krigsårene da de kjempet sammen som allierte. Britene benyttet seg av situasjonen og rekrutterte kyprioter til krigen under det kontroversielle slagordet "For Hellas, for frihet".⁴⁸ For det andre skjedde det en endring i britisk kolonipolitikk i London. Den nye retningen fordret fellesskap, utvikling og ga løfte om utvidet selvstyre. Guvernøren på Kypros var selv uenig i denne politikken og fryktet for konsekvensene. Han besluttet derfor å ikke gå tilbake til de gamle ordningene med den lovgivende forsamlingen, men holdt likevel et valg i 1943. Det ble dermed løsnet litt på grepet fra britisk hold i løpet av krigen. Dette medførte at da krigen var over ble situasjon på ny spent. Blant de greske kypriotene hadde nasjonalismen blusset opp på ny. I den britiske leir, hvor Labour-partiet satt ved makten, forsøkte man å finne en balansegang mellom å føre en mer liberal politikk som skulle gi innbyggerne på øya mer indre selvstyre, samtidig som de selv beholdt herredømmet.⁴⁹ Det ble gjort forsøk på å innføre politiske reformer, men til stor motstand både på Kypros og blant opposisjonelle i London. Da Labour forsøkte å innføre en ny grunnlov i 1950, svarte det gresk-kypriotiske etnarkiet, et nasjonalt råd ledet av erkebiskopen, med å arrangere en folkeavstemning hvor 96,5 prosent stemte for enosis. Deres krav var klart - "Enosis, og bare enosis".⁵⁰ Noen måneder senere ble det valgt en ny erkebiskop, Makarios III. Han ble raskt leder for enosis-bevegelsen og skulle etter frigjøringen bli landets første statsminister.

Makarios var i høy grad en handlingens mann. Ikke lenge etter at han hadde blitt valgt til erkebiskop begynte han å organisere demonstrasjoner, holde møter hvor han talte om enosis og å danne organisasjoner som skulle kjempe for union med Hellas. En slik organisasjon var PEON, en pan-kypriotisk, nasjonalistisk ungdomsorganisasjon. Guttene i denne organisasjonen begynte etter hvert å bruke vold for å fremme sitt budskap. Erkebiskopen ville ikke bli identifisert med voldshandlinger, men som det senere skulle vise seg, var ikke dette

⁴⁷Holland 1998: s. 10-11; Holland og Markides 2006: s. 213-214

⁴⁸Holland og Markides 2006: s. 215

⁴⁹Holland 1998: s.13-14

⁵⁰Crouzet 1973: s. 27; Holland 1998: s. 19; Ierodiakonou har påpekt at flere faktorer rundt det arrangerte valget for enosis, ga utslag for resultatet, som mest sannsynlig ikke avspeiler realiteten. Bl.a. var det ikke hemmelig valg, men gjennomført i form av en underskriftskampanje, noe som kan ha ført personer følte seg presset til å stemme for. Se: Ierodiakonou 1971: s. 21, note 6

noe han hadde kontroll over. På en reise til Aten i 1952, kom Makarios i kontakt med majoren Georgios Grivas. Begge delte drømmen om å befri Kypros fra britisk styre og komme i union med Hellas, riktignok på ulikt vis. Makarios ville først og fremst benytte seg av diplomatiske kanaler, mens Grivas mente den beste løsningen var å kjempe for friheten ved å føre geriljakrig mot kolonimakten. At de to ville benytte seg av ulike metoder for å nå målet, var problematisk for erkebiskopen, men de innledet likevel et samarbeid. Like etterpå startet Grivas jobben med å organisere en gerilja som skulle kjempe for øyas selvstendighet.⁵¹ Makarios fortsatte å søke støtte til enosis-bevegelsens sak, både hos greske myndigheter, som hadde vært tilbakeholdne når det gjaldt enosis etter at landet var blitt uavhengig i 1932, og hos amerikanske myndigheter, ettersom Makarios hadde tatt sin utdannelse i landet og hadde kontakter der.⁵²

Labour-partiet hadde i løpet av sin regjeringsperiode, fra 1945 til 1951, hatt en oppfatning om at Storbritannia ville vinne på gradvis å overføre makten til kolonibefolkningen. De konservative mente imidlertid at det var risikofyllt og kunne skape komplikasjoner dersom kolonibefolkningen fikk selvstyre. Storbritannias kolonipolitikk fulgte de konservatives linje da disse kom til makten etter valget i 1951.⁵³ I tråd med denne politikken svarte daværende utenriksminister, Anthony Eden, at han ikke var villig å diskutere "Kypros-spørsmålet", fordi det ikke eksisterte et slikt spørsmål, da den greske statsministeren, Alexander Papagos forsøkte å ta opp temaet på et møte de to hadde i 1953. Et mer fatalt "aldri" kom 28. juli 1954 i underhuset, da koloniminister Henry Hopkinson la fram et grunnlovsforslag for Kypros som skulle gi kypriotene mer selvstyre. Han poengterte samtidig at britene fortsatt skulle beholde herredømme på øya. Da han ble utfordret av opposisjonen om hvorvidt Kypros noen gang kom til å oppnå full selvstendighet, svarte han: "It has always been understood and agreed that there are certain territories in the Commonwealth which, owing to their particular circumstances, can never expect to be fully independent."⁵⁴ Etter denne uttalelsen ble forholdet mellom de involverte partene enda mer spent og Hellas besluttet å få saken ført opp på FNs dagsorden.

KONFLIKTENS FORLØP PÅ KYPROS

Fra 1955 til 1957 var situasjonen på Kypros preget av kamper mellom den gresk-kypriotiske frigjøringsbevegelsen EOKA (National Organisation of Cyprus Fighters) ledet av Grivas, og

⁵¹ Holland 1998: s. 27-30

⁵² R. Holland, *European Decolonisation 1918-1981: An Introductory Survey*, London 1987: s. 251-252; Stefanidis 1999: s. xii; Hellas fortsatte å annektere landområder under slagordet enosis frem til Dodekanesene ble lagt under gresk styre i 1947, men når det gjaldt kravet om Kypros, var myndighetene tilbakeholdne. (Se: Ierodiakonou 1971: s. 23)

⁵³ Hyam 2006: s. 408

⁵⁴ Ierodiakonou 1971: s. 32-34

britiske styrker. Natt til 1. april 1955 smalt de første bombene i hovedstaden Nicosia. EOKA stod bak. De sa det var deres svar på britenes manglende imøtekommenhet og koloniminister Hopkinsons "aldri" fra året før. Storbritannia erklærte unntakstilstand, og innførte portforbud noen måneder senere. Den daværende guvernør ble erstattet med en som hadde erfaring både fra diplomatiet og fra det militære, feltmarskalk John Harding. Samtidig foregikk det forhandlinger mellom de involverte partene Storbritannia, Hellas, Tyrkia og de greske kypriotene representert ved Makarios. En gang inviterte britene greske og tyrkiske myndigheter til konferanse i London, senere gjorde Harding og Makarios et forsøk på å finne fram til en løsning. Forhandlingene forble imidlertid resultatløse, noe som gjorde at forholdet forble spent, både mellom den britiske administrasjonen og de greske kypriotene og mellom Storbritannia og Tyrkia på den ene siden og Hellas på den andre.⁵⁵

Harding hadde tre mål – å gjenopprette ro og orden, å fremme sosial framgang og økonomisk vekst og å diskutere en ny grunnlov for Kypros, basert på de retningslinjer regjeringen i London allerede hadde fastsatt når det gjaldt indre selvstyre og britisk overhøyhet. I flere omganger møttes Harding og Makarios for å diskutere mulige løsninger for øyas fremtid, men de to kom ikke til enighet, fordi ingen var villig til å moderere egne krav. Da forhandlingene brøt sammen i 1956, så Harding og britiske myndigheter sitt snitt til å arrestere og deportere erkebiskopen til Seychellene. De anså ham for å være det største hinderet for å opprettholde ro og orden på øya. Med Makarios borte, mente guvernøren at han lett kunne gjenvinne kontrollen over situasjonen. For å sverte Makarios' rykte både på Kypros og internasjonalt, fikk Harding i tillegg publisert bevis på at erkebiskopen var involvert i EOKAs terrorhandlinger. Bevisene var falske.⁵⁶ Episoden ble etterfulgt av streiker, boikott og demonstrasjoner gjennomført av greske kyprioter, samtidig som Harding innførte en strammere linje for å roe situasjonen. Han økte antall soldater på øya, gjennomførte kollektiv avstraffelse og skrev ut bøter for sivil ulydighet. I tillegg ble gresk-kypriotiske skoler stengt og interneringsleire satt opp i et forsøk på å nedkjempe enosis og omvende dens tilhengere.⁵⁷

Forholdet mellom øyas to befolkningsgrupper hadde frem til dette tidspunktet vært fredelig, tross deres innbyrdes uenighet om Kypros' framtid. Britene hadde imidlertid begynt å rekruttere tyrkiske kyprioter til sine styrker. Disse brukte britisk uniform og deltok på rassaer rettet mot antatte EOKA-hovedkvarterer. I skuddveksling mellom EOKA og britiske styrker kunne derfor også tyrkiske kyprioter bli skadet eller drept. Dette gjorde at forholdet mellom de to kypriotiske samfunnene ble anspent. Folk levde i frykt for at de andre skulle angripe først. I

⁵⁵ Crouzet 1973: s. 27; Ierodiakonou 1971: s. 64-65, 102-103, 109-110

⁵⁶ Ierodiakonou 1971: s. 92, 102-103

⁵⁷ Ierodiakonou 1971: s. 109-110, 112

mai 1956 var det til slutt de tyrkiske kyprioter som gikk til angrep mot greske kyprioter og konflikten fikk dermed en ny dimensjon.⁵⁸

Fra og med 1957 begynte likevel situasjonen å roe seg. Kun i en kort periode i 1958 brøt det på nytt ut voldshandlinger. En av Harold Macmillans første handlinger etter at han ble britisk statsminister i 1957, var å løslate Makarios fra eksil på Seychellene. Erkebiskopen fikk riktignok ikke lov til å komme tilbake til Kypros, men kunne oppholde seg i Hellas. Som svar på løslatelsen tilbød EOKA våpenhvile 14. mars 1957.⁵⁹ I tillegg ble Guvernør Harding erstattet med Hugh M. Foot. Den nye guvernørens taktikk gikk ut på å jobbe seg rundt "deadlocken", få ned temperaturen i forholdet mellom partene ved å jobbe med praktiske tiltak og å vente med å diskutere en endelig løsning til den politiske spenningen hadde lagt seg.⁶⁰ Den imøtekommende holdningen fra begge sider førte til at partene var mer åpne for å ta opp forhandlingene igjen. Dette ga resultater, selv om det til syvende og sist ikke var Storbritannia med sine grunnlovsforslag, men Hellas og Tyrkia som var initiativtakerne. Greske myndigheter og Makarios ga etter hvert opp kravet om enosis som følge av at de måtte ta hensyn til tyrkiske kyprioters rettigheter, dersom de skulle oppnå noe i det hele tatt. Tyrkernes forslag om deling av øya var ikke en opsjon grekerne kunne gå med på. Derfor åpnet de for uoffisielle samtaler i Zürich med tyrkiske representanter. Enighet i Zürich førte forhandlingene videre til London, hvor britene og kyprioterne deltok. Tilslutt undertegnet partene Zürich-London-avtalen i London 19. februar 1959. Et drøyt år etter var Kypros en selvstendig stat.⁶¹

KYPROS-SPØRSMÅLET I INTERNASJONAL SAMMENHENG

Det var flere årsaker til at Kypros-spørsmålet fikk internasjonal oppmerksomhet i løpet av 1950-tallet. Makarios var en viktig bidragsyter. Både overfor greske og amerikanske myndigheter forsøkte han å oppnå støtte til enosis. Han henvendte seg også til FN og deltok på Bandung-konferansen med de alliansefrie landene i april 1955.⁶² Voldsepisodene på øya var en annen årsak til at saken fikk oppmerksomhet. Det var likevel behandlingen av konflikten i FN og i NATO som førte til at utenforstående land måtte befatte seg med konflikten og ta stilling til Kypros-spørsmålet.

⁵⁸ Ierodiakonou 1971: s. 110, 155

⁵⁹ Hyam 2006: s. 269; Crouzet 1973: s. 27-28

⁶⁰ Ierodiakonou 1971: s. 160-161, 167

⁶¹ Crouzet 1973: s. 27-28; Ierodiakonou 1971: s. 204-206

⁶² Holland 1987: s. 251-252, 254

Kypros-spørsmålet i FN

Allerede i august 1953 ville erkebiskop Makarios at Kypros-spørsmålet skulle settes på FNs dagsorden. Han søkte derfor støtte hos den greske regjeringen og statsminister Alexander Papagos. De var i utgangspunktet positive til enosis-tanken, men ønsket likevel ikke å ta opp saken i FN. Papagos foretrakk heller en mer moderat fremgangsmåte, en bilateral løsning mellom den britiske og den greske regjeringen. Blant annet mente han at det gresk-britiske vennskapet og alliansen gjennom medlemskap i NATO var sentrale faktorer som ville bidra til at partene kunne komme til enighet. Britene ønsket imidlertid ikke å gå med på forhandlinger om Kypros. Det var flere politikere i den britiske regjeringen som mente at det ikke engang eksisterte en sak å forhandle om. Etter Hopkinsons "aldri", besluttet greske myndigheter å sette Kypros-spørsmålet på dagsorden til FNs 9. generalforsamling.⁶³ Stadige resultatløse forhandlinger mellom steile parter førte til at saken ble tatt opp igjen og igjen frem til Kypros-spørsmålet var oppe for siste gang på FNs 13. generalforsamling i 1958. Under behandlingen av Kypros-spørsmålet ble de andre medlemslandene vitne til heftige diskusjoner mellom britiske, greske og tyrkiske FN-representanter. Noen ganger kom de også med beskyldninger og trusler. Det var imidlertid ikke i FN at konflikten ble løst.

Kypros-spørsmålet i NATO

Både Storbritannia, Hellas og Tyrkia var medlemmer av NATO, de to sistnevnte fra og med 1952. De bidro dermed med å styrke sikkerheten på NATOs sørflanke. Medlemskapet i alliansen stod imidlertid svakt hos den greske befolkningen. Greske myndigheter måtte til en hver tid bevise fordelene ved å være medlem av organisasjonen. I 1956 søkte den greske NATO-ambassadøren om at Kypros-saken ble drøftet i NATO-rådet. Partene hadde ikke kommet nærmere en løsning på konflikten på egen hånd, og det så ikke ut som om en løsning ville bli funnet i FN heller. Det var ikke ønskelig for noen av medlemmene i alliansen at de tre landene var i konflikt med hverandre. Generalsekretæren og resten av rådets medlemmer gjorde derfor flere forsøk på å få partene til forhandlingsbordet.

Ettersom konflikten om Kypros' folkerettslige status tilspisset seg ble alliansen berørt også på annet vis. Greske myndigheter besluttet å kalle hjem den greske NATO-staben som var stasjonert i Tyrkia. Tyrkiske myndigheter mislikte denne handlingen sterkt. I tillegg sa greske myndigheter gang på gang at dersom de ikke fikk støtte fra noen av alliansens medlemmer til sine resolusjonsforslag i FN, ville de bli nødt til å melde seg ut av organisasjonen for ikke å

⁶³ Ierodiakonou 1971:s. 31-32

miste støtte i befolkningen.⁶⁴ Disse hendelsene og det faktum at partene ikke kom til enighet om Kypros' framtid, bidro altså til å svekke alliansens anseelse i Hellas, men også til å skape et uønsket bilde av NATO overfor land som stod utenfor organisasjonen. I tillegg ble sikkerheten på sørflanken svekket av konflikten. Dette angikk langt flere enn kun Hellas, Tyrkia og Storbritannia. Både generalsekretæren og NATO-medlemslandene befant seg i en vanskelig situasjon. Til tross for deres forsøk på å få partene til forhandlingsbordet, lyktes de ikke.

En brikke i et større spill

Kypros-konflikten pågikk under den kalde krigen, noe som fikk konsekvenser for partenes standpunkt i saken. Et av Tyrkias hovedargumenter for å beholde britisk herredømme på Kypros eller dele øya mellom greske og tyrkiske kyprioter, var behovet for en stabil og sterk makt på NATOs sørflanke. Tyrkia grenset den gang mot Sovjetunionen og frykten for nabolandet var stor. Skulle Sovjetunionen gå til angrep var tyrkerne avhengige av en lojal alliansepartner som kunne hjelpe dem. For øyeblikket levde ikke Hellas opp til disse forventningene, både fordi de var i konflikt med Tyrkia og fordi de hadde en ustabil regjering som forholdsvis lett kunne bli erstattet av en kommunistisk regjering.⁶⁵ I løpet av den perioden britene hadde hatt herredømme over Kypros, hadde de bygget opp militære baser langs kysten. Øyas geografi tillot ikke konstruksjon av store havner, derfor var de britiske basene først og fremst flybaser og derfra var det mulig å nå Sovjetunionen med fly.⁶⁶ Det var disse tyrkerne ikke ville skulle havne i hendene på greske myndigheter i frykt for hva de ville gjøre med dem. Britene på sin side, sa de ville beholde herredømmet over øya for å bruke basene til å beskytte Midtøsten og til å overholde ansvaret med å beskytte sørflanken, noe de hadde påtatt seg da de ble medlem av NATO. Det er vanskelig å ta helt alvorlig påstanden om at de ville kunne beskytte sørflanken fra angrep fra Sovjetunionen med basene sine på Kypros når NATO hadde områder tilgjengelig både i Hellas og i Tyrkia for dette formål.⁶⁷ Storbritannia hadde imidlertid også forpliktelser gjennom Bagdad-pakten, som den var nødt til å ivareta. Det strategiske aspektet ved Kypros, ble imidlertid brukt blant annet i aide-memoirer sendt ut i forbindelse med behandlingen av saken i FN og det fantes de land som sa seg enig med britene om at de måtte beholde herredømmet nettopp på grunn av det strategiske aspektet.

Britene hadde også andre interesser for å beholde herredømme på Kypros som hadde sammenheng med øyas beliggenhet helt øst i Middelhavet. Storbritannia hadde allerede før

⁶⁴ Ierodiakonou 1971: s. 88, 198

⁶⁵ Ierodiakonou 1971: s. 68-70

⁶⁶ Hyam 2006: s. 151

⁶⁷ Ierodiakonou 1971: s. 70

andre verdenskrig begynt å miste fotfeste i området, først i Egypt og deretter i Palestina og så Suez-kanalen. Kypros fikk dermed større betydning som britenes "fort" i den nære Østen. For det første var øyas geografiske beliggenhet viktig for å opprettholde forbindelsen med land i Det britiske Samveldet. Det ble drevet mye handel innenfor samveldet og britene hadde gode grunner for å ville beskytte forbindelsene. Den mer uoffisielle begrunnelsen var behovet for å beskytte Storbritannias viktige oljeleveranser fra Midtøsten. Egentlig gjaldt dette for hele Vest-Europa, og ble enda viktigere da den egyptiske presidenten Gamal Abdel Nasser nasjonaliserte Suez-kanalen i 1956.⁶⁸

KYPROS OG NORGE

Den historiske bakgrunnen for og utviklingen av konflikten viser kompleksiteten i Kypros-spørsmålet. Det var vanskelig for Storbritannia, Tyrkia og Hellas å bli enige om en plan for øyas framtid, fordi alle hadde interesser som de ønsket å ivareta og ingen var villig til å moderere sine krav. I løpet av historien hadde øya vært underlagt flere makter. Den var aldri en del av en moderne gresk stat. Tyrkere emigrerte til Kypros i løpet av perioden øya var under ottomansk herredømme. Disse slo seg ned, dannet egne samfunn og løsrev seg fra moderlandet. I 1956 utgjorde de tyrkiske kypriotene 17,5 prosent av befolkningen. Samtidig utgjorde de greske kypriotene majoriteten av befolkningen med 79 prosent. Gresk hadde i tillegg blitt det dominerende språket på et tidlig tidspunkt. Så kom britene. Deres interesser bestod etter hvert i å benytte Kypros som utgangspunkt for forbindelse med land i Samveldet, beskytte leveranse av olje fra Midtøsten og beskytte NATOs sørflanke med flybasene de hadde konstruert. Uenigheten om hva som var den beste løsningen for øyas fremtid var stor der det ble avkrevd et standpunkt, som i FN og i NATO. Noen tok stilling til realiteten i konflikten og hva som burde skje med øya, andre tok stilling til hvordan de involverte landene burde gå frem for å finne en løsning på egenhånd. Ulike land la ulike argumentasjon til grunn for sitt ståsted, også Norge. Hvilken stilling den norske utenriksledelsen tok i Kypros-spørsmålet og hva de la vekt på i sitt standpunkt vil bli undersøkt i de neste tre kapitlene.

⁶⁸ Ierodiakonou 1971: s. 27, 50-51

3

PÅ FNS DAGSORDEN? (1954-55)

Det er vanskelig å tidfeste når konflikten på Kypros startet. Kampen for enosis hadde pågått lenge, mens de voldelige sammenstøt mellom britiske styrker og greske kyprioter brøt først ut etter bombeeksplosjonene i Nicosia natt til 1. april 1955. I 1954 besluttet greske myndigheter å bringe saken inn for FN. De hevdet at britene ikke var imøtekommende og hadde avvist gjentatte greske forsøk på å diskutere situasjonen på øya. Den britiske koloniministeren Hopkinsons uttalelse om at Kypros aldri ville kunne oppnå full selvstendighet hadde nok fått begeret til å renne over for mange. Året etter kunne greske myndigheter både vise til at situasjonen på øya ikke var blitt noe bedre, og at de involverte partene ikke var kommet nærmere en løsning, da de på nytt brakte saken inn for FN. FNs medlemmer ble dermed nødt til å ta stilling til saken. Den norske utenriksledelsen ble nødt til å vurdere situasjonen ut fra flere forhold før den gikk inn for et standpunkt.

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på utenriksledelsenes standpunkt slik det ble fremlagt på FNs 9. og 10. generalforsamling. Jeg vil redegjøre for stillingen de norske FN-delegerte tok i saken og hvordan de argumenterte for dette ståstedet. Jeg kommer til å trekke linjer til 1950, da utenriksledelsen for første gang ble konfrontert med Kypros-spørsmålet og se om det er mulig å snakke om kontinuitet i holdningene. I kapitlets andre del vil jeg drøfte ulike forklaringer på det norske standpunktet. Her vil jeg ta utgangspunkt i internasjonale og nasjonale forhold for å belyse hva som kan ha påvirket avgjørelsene som ble tatt og hvordan. Jeg vil også undersøke hvilke synspunkter som vant gjennom dersom det var uenighet om standpunktet.

DET NORSKE STANDPUNKTET

Det var Hellas som brakte Kypros-saken inn for FN både i 1954 og i 1955, mens britene satte seg i mot. Dermed måtte det først besluttes hvorvidt saken skulle settes på dagsorden eller ikke. Debattene i den forbindelse markerte tydelig hva de involverte partene mente og hvor langt fra hverandre de stod og ga resten av verden et innblikk i situasjonen. Selv om Hellas ikke anså Tyrkia for å være en part i konflikten, hindret ikke det den tyrkiske delegasjonen fra å gi uttrykk for sine holdninger. På de to generalforsamlingene var det tyrkiske standpunktet likt det britiske. De ønsket ikke at Kypros-konflikten skulle behandles i FN.

Et klart ”nei” til Kypros-saken på dagsorden

Den greske henstillingen om å føre Kypros-saken opp på dagsorden til FNs 9. generalforsamling gjaldt selvbestemmelsesrett for kypriotene. Greske myndigheter hevdet at Kypros var en gresk øy som hadde blitt bosatt av grekere for flere tusen år siden. Siden da hadde ingen fremmede makter regjert på øya over en lengre periode. Det var stadige utskiftninger. Nå utgjorde de greske kypriotene over 80 prosent av befolkningen på øya, og under en folkeavstemning i 1950 hadde rundt 95 prosent av disse stemt for å gå inn i en union med Hellas. Ettersom britene hadde vært avvisende til de utallige greske forsøkene på å diskutere situasjonen på øya, så ikke greske myndigheter noen annen mulighet enn å bringe saken inn for FN. FN-paktens artikkel 1.2, om at FNs formål var å utvikle vennskapelig forhold mellom nasjoner grunnlagt på prinsippet om folkenes like rett og selvbestemmelsesrett og å treffe andre tiltak som var egnet til å styrke verdensfreden, var tatt med i henstillingen. Det ble også vist til paktens artikler 10, 14 og 35 om FN og generalforsamlingens myndighet og kompetanse til å behandle saker som Kypros-spørsmålet.⁶⁹ Henstillingen ble overlevert generalsekretæren 16. august 1954. Dette var kun tre uker etter at Hopkinson hadde sagt at kypriotene aldri kom til å oppnå full selvstendighet.

Den 9. generalforsamlingen trådte sammen 24. september 1954. I generalkomiteen ble generalsekretærens forslag til dagsorden drøftet og Kypros-spørsmålet var en av sakene som ble debattert. Den greske FN-representanten holdt et innlegg hvor han redegjorde for sin regjeringens syn på Kypros-saken. Opplysningene han kom med var de samme som i den greske henstillingen til generalsekretæren. Deretter understreket han at den britiske holdningen utelukket en løsning av problemet med direkte forhandlinger, derfor var saken nødt til å bli behandlet i FN. Den britiske FN-representanten og daværende statssekretær i britisk UD,

⁶⁹ Yearbook of the United Nations 1954: s. 94; FN-pakten: <http://www.fn.no/FN-informasjon/Konvensjoner-og-erklæringer/FN-pakten/FN-pakten>, [hentet 20. jan. 2010]

Selwyn Lloyd, advarte mot at Kypros-spørsmålet ble behandlet i FNs organer. Han sa at dersom organisasjonens medlemsland stemte for å sette saken på dagsorden, godtok de samtidig at en medlemsstat kunne bruke FN-paktens prinsipp om folks selvbestemmelsesrett til å oppnå endringer i suverenitetsforhold. Suverenitetsforholdet det her gjaldt, hadde Hellas forpliktet seg til å respektere fordi den greske regjeringen hadde vært med på å signere Lausanne-traktaten i 1923 og dermed akseptert britisk overhøyhet over Kypros. Videre mente Lloyd at det ikke forelå noen trussel mot verdensfreden, slik greske myndigheter hadde antydnet i henstillingen sin ved å vise til FN-paktens artikkel 1.2. Dessuten forhindret paktens artikkel 2.7 at FN kunne behandle saken, da den gjaldt Storbritannias indre anliggende.⁷⁰

Hovedsakelig stod generalkomiteen overfor en situasjon hvor to av FN-paktens artikler ble stilt opp mot hverandre. På den ene siden hevdet grekerne retten til å bruke artikkel 1.2 om selvbestemmelsesrett, mens britene viste til artikkel 2.7 om at saken gjaldt britenes indre anliggende og dermed var utenfor FNs kompetanseområde. Generalkomiteens 15 medlemmer ble nødt til å vurdere hvilken artikkel de mente veide tyngst. Ettersom kun seks av medlemmene var fra vesteuropeiske land, og av disse var bare tre kolonimakter, er det ikke overraskende at komiteen besluttet å anbefale at saken ble ført opp på dagsorden.⁷¹

På det påfølgende plenumsrådet i generalforsamling ble generalkomiteens anbefaling debattert. Den irakiske FN-delegasjonen la straks fram et forslag om å utsette behandlingen av saken. Norge, Sverige og Danmark stemte for forslaget, mens Island stemte mot. Siden forslaget ikke fikk flertall, fortsatte debatten og utenriksminister Halvard Lange holdt et innlegg for å redegjøre for den norske delegasjonens oppfatning av saken. Først ønsket han å understreke at den norske delegasjonen ikke delte britenes oppfatning av FN-paktens artikkel 2.7. Hadde saken bare handlet om tolkningen av artikkel 2.7, ville delegasjonen ha stemt for å føre den opp på dagsorden.⁷²

Lange utdypet ikke hvordan den norske utenriksledelsen tolket artikkelen og begrunnet heller ikke hvorfor den norske delegasjonen ville ha stemt for å sette saken på dagsorden. I de første etterkrigsårene hadde den norske utenriksledelsens holdning vært at man ikke kunne gå ut over paktens bestemmelser, og at det ikke hadde noen hensikt å forsøke å tvinge kolonimaktene til å gjøre noe de ikke var forpliktet til. Ettersom blant annet franske koloniproblemer ikke utviklet seg i ønskelig retning, ble tolkningen endret. Finn Moe godtok

⁷⁰ St.meld. nr. 17 (1955)

⁷¹ St.meld. nr. 17 (1955); Yearbook of the United Nations 1954: s. 554

⁷² St. meld. nr. 17 (1955), bilag 4

artikkelen, men mente at situasjonen som hadde oppstått mellom Frankrike og Tunisia, ikke var et rent indre anliggende, men kunne få konsekvenser for mange av FNs medlemmer.⁷³

Det er rimelig å anta at en lignende oppfatning av Kypros-spørsmålet også lå til grunn for Langes uttalelser. I tillegg kan det ha vært en taktisk uttalelse for ikke å gi inntrykk av å støtte kolonimaktens politikk. Det var imidlertid ikke juridiske hensyn til FN-pakten som var avgjørende, men sakens art. Lange sa at delegasjonen ikke tvilte på at saken angikk prinsippet om folkenes selvbestemmelsesrett og at prinsippet var en av FNs legitime interesser. Likevel var det også organisasjonens forpliktende ansvar å påse at den ikke kom i en stilling hvor den vanskeliggjorde en løsning på problemene. En sentral oppgave for organisasjonen bestod i å ta initiativ til å fjerne alt som kunne tenkes å forhindre en løsning. Spørsmålet som dermed var naturlig å stille, var hvorvidt en debatt om Kypros-saken i FN kunne bidra til å forbedre situasjonen og å løse problemet. Svaret den norske delegasjonen hadde kommet fram til var at det dessverre ikke var slik. En debatt ville vanskeliggjøre forholdene mellom de landene som var direkte berørt og dermed svekke utsikten til en tilfredsstillende løsning. Lange understreket at det ikke var noe galt i å godta en midlertidig forverring av situasjonen, dersom man hadde makt og midler til å bedre den igjen. Men han mente at forsamlingen verken hadde makten eller midlene til å bedre en situasjon den selv, ved å tillate en debatt, ville være med på å skape. Den norske delegasjonen ville ikke være med på å skape en slik situasjon og stemte derfor mot at saken kom på dagsorden.⁷⁴

Det andre og kanskje mer avgjørende hensynet var at saken ikke bare var en appell til FN om hjelp til å sikre kypriotenes selvbestemmelsesrett. Kypros-spørsmålet var egentlig en anmodning til FN om å intervensere for overføring av suverenitet over et område fra et land til et annet. Suvereniteten var i dette tilfellet blitt anerkjent i en traktat og undertegnet av begge land. Dersom organisasjonen lot seg bruke i kampanjer for revisjon av landegrenser, for territoriale krav eller endring av nasjonalt uensartede staters struktur, kunne det få store konsekvenser. Påkjenningene kunne bli så store at organisasjonen ville bryte sammen. Sammen med Sverige, Danmark, Storbritannia, Frankrike og ytterligere 14 land, stemte den norske delegasjonen mot å sette Kypros-spørsmålet på dagsorden. Flertallet stemte imidlertid for.⁷⁵

Behandlingen av saken fortsatte i første komité. Der forelå det et gresk resolusjonsforslag om selvbestemmelsesrett for kypriotene. New Zealands delegasjon la også fram et forslag. Det gikk ut på at generalforsamlingen skulle beslutte ikke å behandle saken

⁷³ Pharo 1989: s. 311, 313-314

⁷⁴ St.meld. nr. 17 (1955), bilag 4

⁷⁵ St.meld. nr. 17 (1955), bilag 4

videre. Begrunnelsen var frykten for hvilke politiske konsekvenser en realitetsdebatt kunne få. Det greske kravet var av en slik art at en videre forfølgelse nødvendigvis ville få ugunstig virkning på forholdet mellom Hellas på den ene siden og Storbritannia og Tyrkia på den andre. En debatt ville derfor ikke få andre konsekvenser enn å skade likevekten og sikkerheten i Midtøsten. Den greske delegasjonen sa at den kom til å motsette seg New Zealands forslag dersom den ikke fikk forsikringer fra britisk hold om at myndighetene der ville moderere holdningen sin. Noen representanter fra asiatiske og arabiske land, støttet den greske uttalelsen. Den tyrkiske FN-representanten sa at hans delegasjon støttet forslaget fra New Zealand. Han beklaget at Hellas i det hele tatt hadde tatt opp saken i FN. Dobbelteklagelig var det at de hadde gjort det på et tidspunkt da alliansen mellom Storbritannia, Tyrkia og Hellas var i ferd med å slå fast rot. De to sistnevnte var blitt medlem av NATO bare to år tidligere, i 1952. Komiteen besluttet å gi New Zealands forslag prioritet foran det greske forslaget både i debatten og ved stemmeavgivningen. Norge stemte for.⁷⁶

Den amerikanske representanten var også bekymret over konsekvensene av at Hellas hadde valgt å bringe saken inn for FN. Han støttet derfor forslaget fra New Zealands delegasjon. Før det ble stemt over resolusjonsforslaget, ytret representantene fra Colombia og El Salvador et ønske om å legge til en innledning som uttrykte at det for tiden ikke var passende ("appropriate") å vedta en resolusjon vedrørende Kypros-spørsmålet.⁷⁷ New Zealand godtok tillegget og forslaget ble til slutt vedtatt. Den norske FN-delegasjonen stemte for å inkludere den nye innledningen i forslaget, men avholdt seg fra å stemme om selve vedtaket. Begrunnelsen var at den i utgangspunktet hadde vært mot at saken skulle settes på dagsorden. Storbritannia og Hellas stemte derimot for. Den greske representanten viste til at uttrykket "for tiden" i vedtakets innledning, innebar at FN var villig til å behandle saken på et senere tidspunkt. Dersom Storbritannia ikke foretok seg noe for å etterkomme greske krav, forbeholdt Hellas seg retten til å ta opp saken på nytt.⁷⁸

I etterkant av møtene i generalforsamlingen skrev Per Vennemoe, rådgiver til FN-delegasjonen, en artikkel i tidsskriftet *Internasjonal Politikk* som ble publisert i 1955, hvor han uttrykte sin forbauselse over utfallet Kypros-saken hadde fått på den 9. generalforsamlingen. Han var overrasket over at grekerne stemte for New Zealands forslag. Han valgte å tolke resultatet dit hen at FNs medlemmer var blitt mer tilbøyelige til å lytte til advarsler mot å benytte FN for å løse oppgaver og problemer den ikke var egnet til å løse. Medlemmene var

⁷⁶ St.meld. nr. 17 (1955)

⁷⁷ St.meld. nr. 17, (1955); FN-resolusjon 814 (IX): <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/095/49/IMG/NR009549.pdf?OpenElement>, [Hentet 21.jan.2010]

⁷⁸ St.meld. nr. 17 (1955)

også blitt mer tilbøyelig til å erkjenne at vidtgående resolusjonsforslag som ble vedtatt med et lite flertall i generalforsamlingen, sjelden ville bidra til å løse problemene.⁷⁹ Meningene Vennemoe ga uttrykk for i artikkelen delte han med flere i utenriksledelsen. I Utenriksmelding nummer 6, ble det også bemerket at atmosfæren under behandlingen av Kypros-saken i FN, hadde vært annerledes enn hva som var vanlig. Utenriksminister Lange tok til ordet for de samme meningene i utenrikskomiteen.⁸⁰ Før generalforsamlingen var ferdig med å behandle Kypros-saken, hadde utenriksminister Lange imidlertid et annet inntrykk av saken. I en redegjørelse om sakene i generalforsamlingen som han holdt for Stortinget i oktober 1954, altså før Vennemoes artikkel var kommet på trykk, nevnte han Kypros-spørsmålet under punktet: "[...] noen få og forholdsvis enkle saker, som man allerede nå kan si noe om resultatet i".⁸¹ I en senere redegjørelse av den utenrikspolitiske situasjon i Stortinget, bemerket han likevel at atmosfæren under behandlingen av saken hadde forandret seg merkbart. Det var ikke det vanlige flertallet for resolusjoner mot kolonimakten.⁸² Langes og Vennemoes uttalelser tydet på at utenriksledelsen ikke hadde vært sikker på hvordan andre medlemsland kom til å posisjonere seg og hvilken stilling de kom til å ta. Behandlingen av Kypros-saken hadde ikke fulgt de linjer begge var kjent med fra lignende saker tidligere.

Fortsatt tro på forhandlinger utenfor FN

I løpet av 1955 forverret situasjonen på Kypros seg. I april sprengte frigjøringsbevegelsen EOKA flere bomber i Nicosia og kort etter brøt det ut geriljakrig mellom britiske styrker og EOKA. Forholdet mellom Storbritannia og Tyrkia på den ene siden og Hellas på den andre, var heller ikke blitt bedre etter at forhandlinger i London samme året endte uten resultat. Det var derfor ikke overraskende at greske myndigheter på nytt brakte Kypros-spørsmålet inn for FNs 10. generalforsamling, på samme grunnlag som året før.

I generalkomiteen beklaget den britiske FN-representanten, Anthony Nutting, at Hellas enda en gang hadde anket saken inn for FN. Britene hadde vært svært imøtekommende da de invitert både greske og tyrkiske representanter til London for å diskutere en mulig løsning på det som uten tvil var et britisk anliggende. Nutting sa at britene kun hadde to mål i denne saken. Det første var å bedre kypriotenes kår og fremme konstitusjonell utvikling mot fullt indre selvstyre. Det andre var å fastholde vennskapet og alliansen med Hellas og Tyrkia. Han sa at britene hadde tro på at de ville komme til enighet om problemet, til tross for at

⁷⁹ P. Vennemoe, "FNs niende generalforsamling", i *Internasjonal politikk*, Nr. 1, 1955: s. 14

⁸⁰ RA, UD 26 5/20 boks 1154, bind II – Utenriksmelding nr. 6/1955, (sign. Per Vennemoe, sign. for u-min. Thore Boye), 19. jan. 1955, SA, UUKK 20. jan. 1955

⁸¹ S.tid. 1954: s. 2299

⁸² S.tid. 1955: s. 69

forhandlingene i London hadde brutt sammen. Slike forhandlinger måtte imidlertid ikke finne sted i en atmosfære av polemisk debatt. Den greske representanten, George V. Melas, holdt et lengre innlegg hvor han hadde fokus på Hellas' tradisjoner og tidligere bidrag til verdens kultur og til fredens sak. På ett punkt imøtegikk han Nuttings argumentasjon. Melas hevdet at møtet i London hadde vært mislykket fordi det britiske tilbudet verken hadde vært konstruktivt eller demokratisk. Forslaget om indre selvstyre bød på begrensninger og dersom en trepartskomiteé i London skulle ha høyest myndighet, ville det si at de greske kypriotene, som utgjorde 81 prosent av befolkningen, ble undertrykket. Det var et forkledd koloniregime der Kypros ble tilbudt tre herrer isteden for en. Den tyrkiske FN-ambassadøren, Selim Sarper, beskyldte den greske delegasjonen for å stå "[...] under press av en fanatisk person fra Cypren, som ikke ville vike tilbake for å sette verden i flammer for å oppnå sitt ene tåkete mål".⁸³ Den han hadde i tankene var erkebiskop Makarios.

Da det skulle stemmes over hvorvidt Kypros-spørsmålet skulle settes på dagsorden, erklærte den norske FN-ambassadøren, Hans Engen, at Norge på samme måte som året før ville stemme mot å sette saken på dagsordenen. Han sa at kun direkte forhandlinger i en rolig og mindre bitter atmosfære ville føre til at partene kom fram til en løsning. Avstemningen anbefalte generalforsamlingen ikke å sette saken på dagsorden. I generalforsamlingen ble det stemt for å adoptere generalkomiteens anbefalinger. Den norske delegasjonen stemte for anbefalingen.⁸⁴

En ny holdning til avkoloniseringsspørsmål?

Den norske utenriksledelsen gikk ikke inn for et mellomstandpunkt i dagsordensspørsmålet da den begge gangene besluttet å stemme mot at Kypros-spørsmålet ble satt på dagsorden. De norske FN-delegerte forsøkte verken å forhandle fram kompromissforslag som begge parter kunne akseptere, eller på annen måte å komme frem til løsning på problemet. Det viktigste var at saken ikke ble behandlet i FNs organer. Faktisk taler den forholdsvis like argumentasjonsrekken til den britiske representanten Lloyd og utenriksminister Lange på FNs 9. generalforsamling for at nordmennene var enige i britiske myndigheters holdning på flere punkter i saken. Det samme kan sies om behandlingen av Kypros-spørsmålet året etter, da den britiske representanten, Nutting, og den norske FN-ambassadøren Engen, uttrykte sine lands synspunkter. Det er ikke avvikende fra hvordan Norge stemte i lignende saker. Utenriksledelsen besluttet å stemme mot at Algerie-konflikten ble behandlet i FN både i 1955

⁸³ St.meld. nr. 6 (1956); RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind II – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Hans Engen), 26. sep. 1955

⁸⁴ St.meld. nr. 6 (1956)

og i 1956.⁸⁵ Det samme gjorde den når det gjaldt Vest-Irian-spørsmålet (Vest Ny Guinea). Indonesia mente Vest-Irian burde bli en del av den indonesiske republikk, mens Nederland, som hadde overhøyheten, var uenig i forslaget og ville ikke at saken skulle diskuteres i FN. Sammen med de norske representantene, stemte både danske, svensk, franske, britiske og belgiske mot å føre Vest-Irian-saken opp på dagsorden.⁸⁶ Norske myndigheter tok langt på vei side med kolonimaktene, til tross for prinsippet om å støtte kolonifolkenes rett til selvbestemmelse som Lange senest i sitt innlegg på den 9. generalforsamlingen hadde understreket.⁸⁷

Da norske myndigheter for første gang ble konfrontert med Kypros-saken av amerikanske myndigheter i 1950, ble det heller ikke uttrykt vilje til å føre saken på dagsorden i FNs generalforsamling. Amerikanerne hadde fått opplysninger om at ortodokse katolikker fra Kypros og representanter fra det kypriotiske kommunistpartiet forsøkte å få andre land til å føre opp spørsmålet om Kypros forening med Hellas på generalforsamlingens dagsorden. Førstesekretær Parsons, ved den amerikanske ambassaden i Oslo, henvendte seg til Utenriksdepartementet for å forhøre seg om hvilken stilling Norge ville ta, dersom saken ble tatt opp i FN. På vegne av den amerikanske administrasjonen, oppfordret han til at den norske FN-delegerte stemte mot at saken ble ført opp på dagsorden. Han ga ingen begrunnelser for hvilke motiver USA hadde for at saken ikke måtte komme på dagsorden. Han ba derimot om at saken ble drøftet på det nordiske utenriksministermøte, slik at de nordiske landene kunne ta et fast og felles nordisk standpunkt.⁸⁸

Erik Dons, som tok i mot Parsons, mente at norske myndigheter ikke ville komme til å fremme Kypros-spørsmålet i FN. Så vidt han visste var også den greske regjeringen imot en slik behandling av saken på dette tidspunktet. Dons lovet å diskutere forholdene på det nordiske utenriksministermøtet. Det skjedde imidlertid ikke.⁸⁹ Antagelig ble ikke saken oppfattet som spesielt relevant for noen av de nordiske landene. Konflikten var i tillegg på et tidlig stadium hvor det ikke var mulig å snakke om et spent forhold mellom andre enn den britiske administrasjonen på øya og de greske kypriotene. Makarios som skulle bli frigjøringsbevegelsens leder og bidra til å gi konflikten internasjonal oppmerksomhet, var ennå ikke blitt valgt til erkebiskop. Den militære organisasjonen EOKA eksisterte heller ikke på dette tidspunktet. Likevel tyder Dons' svar til Parsons på at standpunktet ikke hadde endret seg da saken ble tatt opp fire år etter. Dermed er det snakk om både kontinuitet i holdning til

⁸⁵ Sørhus 1984: s. 19

⁸⁶ St.meld. Nr. 17 (1955)

⁸⁷ St. meld. nr. 17 (1955), bilag 4

⁸⁸ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I - Notat (sign. E(erik) D(ons)), 16.aug. 1950

⁸⁹ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I - Notat (merknaad sign. E(rik) D(ons) 8. sep. 1950.), 16.aug. 1950

Kypros-spørsmålet i første halvdel av 1950-tallet, og at en slik innstilling ikke var særegen i akkurat denne saken, men var å finne i saker som angikk Algerie-konflikten og spørsmålet om Vest-Irian, som også ble drøftet i FN.

HENSYN TIL FORHOLD UTENFOR NORGE

Når utenriksledelsen skulle ta stilling til Kypros-spørsmålet var det noen forhold utenfor Norges grenser som måtte tas i betraktning. Storbritannia synes å ha vært en sentral faktor ut fra standpunktet og argumentene som ble lagt fram i FN. Det samme gjaldt FNs prestisje. Hvordan kan disse forholdene ha påvirket standpunktet?

Norge og Storbritannia

Siden Norge var mer knyttet til Storbritannia enn til andre kolonimakter, ble det vist større forståelse for problemene de stod overfor i sine kolonier. Britene hadde i tillegg klart å løse en del kolonikonflikter gjennom bilaterale forhandlinger og uten regulær krigføring. Norske myndigheter så derfor britisk avkolonisering som en modell for hvordan prosessen burde foregå.⁹⁰ Det er derfor grunn til å hevde at utenriksledelsen hadde tro på at britene ville klare å løse Kypros-konflikten relativt fredelig. I tillegg kan det ha spilt en rolle i utformingen av standpunktet at Storbritannia var en nær venn og alliert som det var viktig å stå på god fot med. Hvordan ble standpunktet i Kypros-spørsmålet uformet innenfor disse rammene?

Britiske myndigheter var tidligst ute når det gjaldt å be om støtte til sitt standpunkt. De var interessert i å vite hvordan den norske utenriksledelsen kom til å handle i Kypros-saken. Deres taktiske overveielser sa at det måtte fokuseres på de to gruppene som ville ha de avgjørende stemmene i generalkomiteen om hvorvidt Kypros-spørsmålet ble satt på dagsorden eller ikke. Med utgangspunkt i at latinamerikanske land kom til å få tre plasser og de skandinaviske landene mest sannsynlig ville få en, var det disse to som skulle gis oppmerksomhet og innvies i hvilke intensjoner Storbritannia hadde på Kypros. Uten å vente for å se hvilket av de fire skandinaviske landene som kom til å bli valgt inn i generalkomiteen, fulgte britene nøye med hvilket standpunkt de ulike landene kom til å ta i saken.⁹¹ Som nevnt i innledningen, var det Island som fikk plassen.⁹²

Den britiske ambassadøren i Oslo, Sir Michael Wright, lot derfor ikke sjansen gå fra seg da det åpnet seg en mulighet for å ha en uformell samtale med utenriksminister Lange om

⁹⁰ Eriksen og Pharo 1997: s. 177, Pharo 1989: s. 311; Leder: "Slutt med koloniene", i *Arbeiderbladet*, 14. feb. 1956

⁹¹ NAUK, FO 371 2416/12 – Fra den britiske FN-del. i New York til FO, (sign. R. L. Secondé), 4. aug. 1954

⁹²Yearbook of the United Nations 1954: s. 554

Kypros-saken. Han spurte Lange om hvordan Norge hadde tenkt til å handle i dagsordensspørsmålet om Kypros. Lange svarte at han først og fremst ikke kunne gi et endelig svar før saken hadde blitt diskutert på det nordiske utenriksministermøtet i slutten av august i Reykjavik. Deretter måtte han legge saken fram på regjeringskonferanse. Han kunne imidlertid si at regjeringen konsekvent mente at FN-paktens artikkel 2.7, om at FN ikke hadde myndighet til å intervenere i et lands indre anliggende, ikke stod i veien for å diskutere Kypros-spørsmålet i FNs organer. En diskusjon var ikke ensbetydende med å intervenere og kunne derfor ikke utelukkes, sa han. Det var imidlertid uenighet innad i Arbeiderpartiet om hvordan man skulle gå frem i forhold til kolonispørsmål. Lange utdypet ikke denne uttalelsen noe videre. Lange mente det kunne være nyttig dersom det ble sendt en tyrkisk henstilling til norske myndigheter om støtte til standpunktet i FN. Siden Tyrkia var en alliert i NATO og et land uten fortid som kolonimakt, kunne en slik henvendelse være behjelpelig for å få samlet norsk støtte til et standpunkt som kunne hjelpe britene i å forhindre at Kypros-spørsmålet kom på dagsorden eller utviklet seg til en realitetsdebatt.⁹³ I et senere brev til det britiske UD skrev Wright at Lange var velvillig innstilt overfor britene og at han ønsket å gå langt i å hjelpe dem. Likevel var ingenting sikkert før etter det nordiske utenriksministermøtet i Reykjavik.⁹⁴ Samtalen fant sted en måned før FNs 9. generalforsamling startet. Allerede hadde Lange uttrykt at han ønsket å støtte det britiske standpunktet. Saken hadde ennå ikke blitt diskutert av norske myndigheter, så støtten til britene stod således for Langes egen regning.

Både Storbritannia, Tyrkia og Hellas sendte henstillinger til norske myndigheter om støtte i Kypros-saken. Den offisielle britiske forespørselen kom noen dager etter at Wright hadde hatt den uformelle samtalen med Lange. Spesielt ett tema fikk mye plass i henstillingen. Det gjaldt øyas strategiske relevans for NATOs sikkerhet. Andre forhold som ble pekt på var at Kypros aldri hadde vært del av en moderne gresk stat og at øya var avhengig av tilførsel av britisk kapital. Det ble selvfølgelig også vist til FN-paktens artikkel 2.7 om at Kypros-saken var et indre britisk anliggende og derfor utenfor FNs kompetanseområde.⁹⁵ Tyrkiske myndigheter overleverte sitt memorandum få dager etterpå. For utenriksminister Lange kan den ikke ha kommet som en overraskelse, da det var nettopp han som hadde oppfordret til at den ble sendt. Selv var han dratt til Reykjavik for å delta på utenriksministermøtet, men han mottok et telegram om at det var ankommet et tyrkisk memorandum og hva det inneholdt.⁹⁶

⁹³ NAUK, FO 371 1081/301 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir. M. Wright), 19. aug. 1954

⁹⁴ NAUK, FO 371 1081/355 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir M. Wright), 27. aug. 1954

⁹⁵ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den britiske amb. i Oslo til UD, 26. aug. 1954

⁹⁶ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Telegram, 31. aug. 1954

I Reykjavik diskuterte de nordiske utenriksministerne Kypros-spørsmålet. Den danske utenriksministeren, H. C. Hansen, mente at Kypros-spørsmålet ikke burde settes på dagsorden. Han hadde riktignok ikke hatt tid til å drøfte saken med sin regjering. Både Lange og den islandske utenriksministeren, Kristinn Guðmundsson, var enige med Hansen. Den svenske utenriksministeren, Östen Undén, mente imidlertid at den svenske FN-delegasjonen ikke kunne motsette seg at saken ble satt på dagsorden. Utenriksministrene besluttet å følge det svenske standpunktet, men skulle motsette seg videre behandling av saken i FN. Det var full enighet om å ha et felles nordisk standpunkt i saken.⁹⁷ Etter at Lange kom tilbake fra Reykjavik, henvendte han seg til den britiske ambassadøren og sa at Norge ikke kunne motsette seg at Kypros-spørsmålet ble satt på dagsorden, men at de skulle bidra med å forhindre at det ble en realitetsdebatt. Den britiske ambassadøren mente standpunktet var veldig hjelpelig.⁹⁸

Likevel sendte britiske myndigheter et nytt memorandum til det norske utenriksdepartementet, med mer inngående argumenter om øyas strategiske relevans.⁹⁹ Flere av argumentene som britene brukte i henstillingen, benyttet utenriksminister Lange seg av i innlegget han holdt i FNs generalforsamling. Britene la blant annet vekt på at dersom Kypros-saken ble satt på dagsorden, ville det føre til at andre land begynte å bruke FN-pakten for å gjøre krav på å få overført suvereniteten over et territorium til seg selv. Dette var et av Langes hovedargumenter. Britene pekte også på at en åpen debatt kunne føre til konflikt mellom Storbritannia og Hellas, noe som vil få følger for NATO, da begge var medlemmer i alliansen.¹⁰⁰

Etter å ha diskutert Kypros-saken på nytt med de nordiske utenriksministrene i New York, kunne Lange meddele den britiske FN-delegasjonen at de skandinaviske landene kom til å stemme mot at saken ble satt på dagsorden. Lange mente dette kom til å bli det endelige norske standpunktet, men ba britene om ikke å si noe til de andre medlemslandenes delegasjoner.¹⁰¹ Etter at den første runden med stemmeavgivning var ferdig, og Lange hadde returnert til Oslo, kunne han forsikre den britiske ambassadøren i Oslo om at den norske delegasjonen som var igjen i New York støttet hans standpunkt fullt ut og ville stemme mot behandlingen av saken i generalforsamlingen. Delegasjonen kom til å holde kontakt med den

⁹⁷ RA, UD 26 5/20 boks 1153, bind I – Resymé af forhandlingerne på det nordiske udenrigsministermöde i Reykjavik 30. og 31. august 1954; RA, UD 26 5/2 boks 1141, bind I – 9. generalforsamling, del.møte nr. 1, 23. sep. 1954

⁹⁸ RA, UD 25 6/58 boks 1275, bind I – Fra UD til FN-del. i New York, 14. sep. 1954

⁹⁹ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den britiske amb. i Oslo til UD, 20. sep. 1954; RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den britiske amb. i Washington til UD, 20. sep 1954

¹⁰⁰ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den britiske amb. i Washington til UD, 20. sep 1954

¹⁰¹ NAUK, FO 1081/632 – Fra den britiske FN-del. i New York til FO, (sign. P. Dixen), 22. sep. 1954

britiske delegasjonen for å gi dem den hjelpen de trengte. Lange trodde imidlertid ikke at de norske FN-delegerte kunne drive stemmesanking for det britiske standpunktet.¹⁰²

Det kan ikke være noe tvil om at den norske utenriksledelsen lot seg påvirke av det britiske standpunktet i Kypros-saken. Utenriksledelsens standpunkt og argumentasjon var på mange punkter identiske med de britiske begge årene. Utenriksminister Lange meddelte britiske myndigheter hva han tenkte å foreta seg, og ga dem tidlig sitt ord på at han ville gjøre det han kunne for å hjelpe dem. Det er ingen eksplisitte kilder på at forholdet til Storbritannia som nær venn og alliert var viktig i denne sammenhengen. Likevel tyder Langes uoppfordrede kontakt med britene på at forholdet var av særlig stor betydning for ham. Den øvrige norske utenriksledelsen motsatte seg heller ikke standpunktet. Tidligere Arbeiderpartipolitiker Per Kleppe har hevdet at utenriksledelsen var både vennligstilt og ukritisk overfor de vestlige stormaktene.¹⁰³ Holdningen fremvist av utenriksledelsen i Kypros-saken, avkrefter ikke denne påstanden.

Utenriksledelsens holdning må ha vært styrt av at den trodde britene kom til å løse konflikten ved dirkede samtaler. Et av hovedargumentene for utenriksledelsens standpunkt var nettopp at en løsning på konflikten ville finnes gjennom direkte forhandlinger mellom partene. Mens forhandlingene mellom Storbritannia, Hellas og Tyrkia pågikk i London sommeren 1955, mente utenriksledelsen at det var logisk at Norge også på den 10. generalforsamlingen burde stemme mot at saken ble satte på dagsorden. Selv da det var klart at forhandlingene ikke oppnådde en løsning, var instruks til den norske FN-delegasjonen i New York å stemme mot at saken kom på dagsorden.¹⁰⁴ Den ville nok ikke ødelegge utsiktene for nye forsøk på direkte forhandlinger ved at Kypros-saken ble debattert i FN. Forholdet til Storbritannia var trolig av avgjørende karakter og bidro ikke minst til å gi utenriksledelsen konkrete argumenter og synspunkter til eget bruk.

FNs prestisje

Under den 9. generalforsamlingen hadde utenriksminister Lange argumentert for det norske standpunktet i saken. Hans to argumenter kan begge ses i forhold til FN's prestisje. For det første hadde Lange, og også Hans Engen på FN's 10. generalforsamling, sagt at en løsning på konflikten kun var mulig å oppnå gjennom direkte forhandlinger. Dersom Kypros-spørsmålet

¹⁰² RA, UD 26 5/2 boks 1141, bind I – 9. generalforsamling, del.møte nr. 1, 23. sep. 1954; NAUK, FO 1081/778 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir M. Wright), 7. okt. 1954

¹⁰³ Per Kleppe i samtale med Louise Douglass Hylin, 12. feb. 2010

¹⁰⁴ RA, UD 26 5/60 boks 1168, bind I – P. M. Til bruk ved utenriksministermøtet i Stockholm 6. og 7. september 1955, (UD 1. pol. ktr.), 3. sept. 1955; RA, UD 26 5/60 boks 1168, bind I – Instruks til den norske FN-del. i New York, 17. sept. 1955

ble behandlet av forsamlingen, ville det føre til ytterligere spenning mellom de tre medlemslandene som var involvert i konflikten og vanskeliggjøre utsiktene til en tilfredsstillende løsning.¹⁰⁵ En slik spenning ville kunne splitte medlemmene i organisasjonen mellom de som støttet den ene eller den andre part. Splittelsen ville igjen føre til at FNs handlingsmuligheter ble svekket. Lange sa i en redegjørelse i Stortinget at det ikke var ønskelig å engasjere organisasjonens prestisje i saker der det ikke var utsikt til at en drøfting ville føre til praktiske resultater.¹⁰⁶ Som Finn Moe kom inn på i den påfølgende stortingsdebatten, var det å foretrekke praktiske resultater framfor en generalforsamling som var en resolusjonsmaskin. FN hadde uansett ikke makt til å tvinge kolonimakter til å følge opp resolusjonene.¹⁰⁷ Samtidig som FN ikke klarte å medvirke til å finne en løsning på konflikten, ville kolonimaktens vilje til å samarbeide med FN om kolonisaker bli redusert. Land i Afrika og Asia som tidligere hadde vært kolonier ville også få mindre tillitt til organisasjonens kompetanse til å løse kolonikonflikter. Det andre argumentet gjaldt spørsmålet om i det hele tatt å behandle saken, som etter norsk oppfatning egentlig ikke dreide seg om folks selvbestemmelsesrett, men om overføring av suverenitet over et område fra et land til et annet. Dersom generalforsamlingen etterkom en slik anmodning ville konsekvensene i beste fall bli uberegnelige og potensielt meget farlige. FN kunne komme til å bryte sammen under påkjenningene den ville måtte få som følge av å bli brukt i slike kampanjer.¹⁰⁸

Det fantes flere grunner til at den norske utenriksledelsen ikke ville se FN bli svekket. Etter andre verdenskrig hadde Norge brutt med den isolasjonistiske politikken og blitt en mer aktiv aktør i ulike universelle og regionale organisasjoner. Anette Wilhelmsen har pekt på at det lå et sikkerhetspolitisk aspekt bak denne politikken.¹⁰⁹ Sett at FN ble svekket av indre splid eller av at FN-pakten ble utnyttet til fordel for et lands interesser, ville konsekvensen for norske myndigheter bli færre organisasjoner som bidro til å sikre verdensfreden – en særlig viktig interesse Norge hadde, basert på erfaringer fra andre verdenskrig og sin geopolitiske posisjon.¹¹⁰ Tatt i betraktning den generelle oppfattelsen fra norsk side om at vedtak gjort i generalforsamlingen som flertallet av medlemslandene i praksis ikke ville gjennomføre, var skadelig for organisasjonen, forklarer det også hvorfor de norske FN-delegerte stemte som de

¹⁰⁵ St.meld. nr. 17 (1995), bilag 4; St.meld. nr 6 (1956)

¹⁰⁶ S.tid. 1955: s. 2601

¹⁰⁷ S.tid. 1955: s. 2727-2728

¹⁰⁸ St.meld. nr. 17 (1955), bilag 4

¹⁰⁹ A. Wilhelmsen, "En norsk FN-visjon? Norske forestillinger og opinionsdannelse om organiseringen av en fredelig verden 1941-1955". Masteroppgave i historie, Oslo 2008

¹¹⁰ Lange, Pharo og Østerud 2009: s. 17

gjorde.¹¹¹ Erfaringene fra Folkeforbundet og deres mislykkede sanksjoner, må ha vært utgangspunktet for en slik holdning.¹¹²

Samtidig som FNs prestisje ikke måtte bli svekket, var det viktig for utenriksledelsen at organisasjonens kompetanse til å behandle ulike saker, ikke ble trukket i tvil.¹¹³ Det var nok vanskelig å avskjære FN muligheten for å bidra til en løsning på Kypros-spørsmålet. I innlegget sitt på den 9. generalforsamlingen sa Lange at saker som angikk selvbestemmelsesrett uten tvil lå innunder FNs jurisdiksjon. Utover dette var det organisasjonens ansvar å sørge for at partene kunne komme frem til en løsning på konflikten ved å legge forholdene til rette. I denne situasjonen mente Lange og den norske FN-delegasjonen at det var ensbetydende med at generalforsamlingen måtte motsette seg behandlingen av saken fordi en debatt ikke ville føre til en løsning. Utgreiingen var pragmatisk, men også typisk norsk. De samme vurderingene lå til grunn da utenriksledelsens stemte mot å sette Algerie-konflikten på dagsorden til FNs 10. og 11. generalforsamling.¹¹⁴ FNs prestisje var av mange årsaker viktig for den norske utenriksledelsen og et av de sentrale elementene i utformingen av standpunktet i Kypros-saken.

HJEMLIGE FORHOLD

Det var ikke stor uenighet blant de norske politiske partiene om hvorvidt kolonialisme skulle avskaffes. Prinsipielt var den norske målsetningen en gradvis og fredelig avvikling av koloniveldet, helst uten at FN ble innblandet. Det var likevel uenighet å finne i spørsmål som når og hvordan en slik avkolonisering skulle finne sted.¹¹⁵ Hva mente politikerne utenfor utenriksledelsen om dennes standpunkt i Kypros-saken? Hvilken påvirkning hadde i så fall slike meninger på beslutningen om standpunktet? Hvilken rolle spilte opinionen? Hadde norske myndigheter spesielle interesser i saken som den lot seg styre av? Disse spørsmålene kan bidra til å svare på om hjemlige forhold påvirket utenriksledelsen og hvordan.

Politisk uenighet

I forkant av den 9. og 10. generalforsamlingen var det tilsynelatende bred enighet både mellom partifeller i Arbeiderpartiet og mellom Arbeiderpartipolitikere og politikere fra andre partier når det gjaldt utenriksledelsens standpunkt i Kypros-spørsmålet. Noen dager etter at

¹¹¹ Pharo 1989: s. 311; Vennemoe 1955: s. 14

¹¹² Pharo 1989: s. 311

¹¹³ SA, UUKK 6. sep. 1954

¹¹⁴ Sørhus 1984: s. 25, 32-34

¹¹⁵ Eriksen og Pharo 1997: s. 177-178

utenriksminister Lange hadde kommet tilbake fra Reykjavik var det møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen. Der la han fram det standpunktet som de nordiske utenriksministerne hadde blitt enig om når det gjaldt Kypros-spørsmålet. Den norske FN-delegasjonen kom til å stemme for at saken ble satt på dagsorden, men søke å forhindre at det ble en realitetsdebatt. Lange poengterte at det ville skape et brudd med den linjen utenriksledelsen tidligere hadde forsøkt å følge så konsekvent, dersom Norge nå skulle stemme mot at saken ble satt på dagsorden. Etterpå var det ikke noe som hindret de norske FN-delegerte i å stemme mot at saken kom under debatt. Ingen av de andre tilstedeværende på møtet motsatte seg denne holdningen.

Da Lange presenterte Kypros-saken i komiteen brukte han ordene: "et forslag fra den greske regjering om at spørsmålet om Cyprens forening med Hellas skal stilles på dagsorden".¹¹⁶ Først da formannen av utenrikskomiteen, Venstres Arthur Sundt, stilte seg spørrende til hva det greske kravet bygget på, han kunne ikke forstå ut fra et historisk perspektiv at grekerne egentlig hadde krav på Kypros, sa Lange at det egentlig baserte seg på FN-paktens prinsipp om selvbestemmelsesrett.¹¹⁷ Det gir et tydelig bilde av hvordan Lange oppfattet saken på dette tidspunktet. Høyremann C. J. Hambro understreket at Hellas' krav ikke hadde noen historisk begrunnelse. Han mente at folkeavstemningen fra 1950 hadde blitt arrangert av kommunister. Dette var ikke korrekt og det går ikke frem av kildene hva Hambro bygde sitt utsagn på. Folkeavstemningen ble, som vi har sett, arrangert av den gresk-kypriotiske kirkens menn. Hans forståelse for at saken var kompleks, var imidlertid mer enn hva mange andre så ut til å ha fått med seg på det tidspunktet. Om de satt innen med samme kunnskap, ga de i alle fall ikke uttrykk for det. Hambro viste til at både Storbritannia og Tyrkia hadde interesser når det gjaldt Kypros. Øya lå mye nærmere Tyrkia enn Hellas og for Tyrkias del var det viktig at Atlanterhavspaktens flanke var i en noenlunde betryggende stilling, noe den ikke vil få dersom den skulle legges under gresk styre. Lange avsluttet temaet med å si at han underhånden hadde informert både britiske og tyrkiske myndigheter om at dette kom til å bli det endelige norske standpunktet. Fra britisk hold ble det sagt at det var "very helpful".¹¹⁸ Igjen var det ingen som motsatte seg dette. Det var full enighet om standpunktet. Heller ikke på regjeringskonferansen var det noen som var uenig.¹¹⁹

Blant utenriksledelsens egne var det imidlertid en som ikke var helt enig i standpunktet. Det var Per Vennemoe. Han så det som problematisk å legge seg på en slik linje

¹¹⁶ SA, UUKK, 6. sep. 1954

¹¹⁷ SA, UUKK, 6. sep. 1954

¹¹⁸ SA, UUKK, 6. sep. 1954

¹¹⁹ RA, SMK, RK, nr. 56, 2. sep. 1954

hvor man først skulle stemme for å sette Kypros-saken på dagsorden for så å forhindre at den ble debatter. Han mente det ville være både enklere og riktigere å motsette seg at Kypros-spørsmålet ble ført opp på dagsorden i det hele tatt. Hellas hadde ikke noe juridisk krav på øya, men fordi saken var blitt lagt fram på et annet grunnlag, nemlig prinsippet om selvbestemmelse, var det noe man ikke kunne ignorere. Uten å trekke i tvil FNs kompetanse til å diskutere spørsmål om selvbestemmelsesrett, hvilke forhold var det da som talte mot å forandre i øyas folkerettslige status? Vennemoe nevnte den tyrkiske minoriteten, Tyrkias interesse som tidligere suveren makt og levestandarden. Øya hadde også en strategisk relevans i forsvaret av Midtøsten, men dette argumentet kunne ikke brukes offentlig mente han. Når det gjaldt de andre forholdene, var det ingen av disse som i seg selv utgjorde argumenter mot at saken ble diskutert i FN. Det eneste argumentet mot at saken skulle drøftes, slik Vennemoe så det, var den opportunistiske betraktningen at det mest sannsynlig ikke vil føre til løsning av konflikten, men bringe de involverte partene lengre fra hverandre. Dette argumentet kunne også brukes mot at saken ble satte på dagsorden. Når det i tillegg var mulig å vise til at en overføring av øya til Hellas vil føre til lavere levestandard for kypriotene, måtte argumentet være tilstrekkelig også overfor den norske opinion.¹²⁰

Under FN-delegasjonens første møte i New York, 23. september 1954, ble standpunktet i Kypros-saken på nytt diskutert. Noen dager i forveien hadde Utenriksdepartementet mottatt den nye henvendelsen fra britiske myndigheter som vektla øyas strategiske betydning. Før delegasjonsmøtet startet, hadde Lange vært i kontakt med de øvrige skandinaviske delegasjonene i New York. Sammen var de kommet fram til at de skulle stemme mot at saken skulle settes på dagsorden. Begrunnelsen var at dersom saken ble satt på dagsorden ville det føre til uro i den sørøstlige delen av Europa. Den islandske delegasjonen var den eneste som beholdt det opprinnelige standpunktet og ville stemte for opptaket av Kypros-spørsmålet på dagsorden. Statsminister Gerhardsen var blitt underrettet om endringen. Delegasjonen diskuterte det nye standpunktet og sa seg til slutt enig med Lange.¹²¹ Det nye standpunktet var i tråd med Vennemoes meninger og argumenter. Hans notat kan i like stor grad som den nye britiske henvendelsen ha bidratt til holdningsendringen. Vesentlig var nok også enigheten mellom de nordiske landene, unntatt Island, om det nye standpunktet. Vi må kunne gå ut fra at Islands avvikende syn henger sammen med at landet fikk full selvstendighet i 1944.

¹²⁰ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Notat. Niende generalforsamling. Cyperns spørsmålet, (UD 1. pol. ktr., sign. Per Vennemoe), 10. sep. 1954.

¹²¹ RA, UD 26 5/2 boks 1141, bind I – 9. generalforsamling, del.møte nr. 1, 23. sep. 1954; RA, UD 26 6/58, boks 1275, bind I – Fra britisk amb. i Oslo til UD, 20. sep 1954; RA, UD 26 6/58, boks 1275, bind I – Fra utenriksministeren til statsministeren, 23. sep. 1954

Lignende behandling forekom ikke forut for den 10. generalforsamlingen. Saken ble ikke diskutert i utenrikskomiteen. Når det gjaldt det nordiske utenriksministermøtet, var det ønskelig fra norsk side å videreføre standpunktet fra året før. De nordiske utenriksministre var enige om dette.¹²² Island valgte imidlertid å følge den linjen de hadde lagt seg på året før. I generalforsamlingen stemte de islandske FN-delegerte mot anbefalingen om at Kypros-spørsmålet ikke skulle sette på dagsorden.¹²³

Utenriksminister Lange redegjorde for den norske stemmegivning i Kypros-saken på FNs niende generalforsamling i Stortinget. I den påfølgende stortingsdebatten var det bare en som ville si sin mening om den saken, vararepresentant for Arbeiderpartipolitiker Lars Evensen, Per Kleppe. Han stilte seg kritisk til det norske standpunktet og mente at ut fra den prinsipielle norske oppfatningen om å støtte kolonifolkene i sin bestrebelse for selvbestemmelsesrett, burde de norske FN-representantene ha stemt for å sette saken på dagsorden. Dersom det i den påfølgende debatten skulle komme resolusjonsforslag de mente var urealistiske eller farlige, ville de kunne si sin mening om det da.¹²⁴ Lange hadde faktisk sagt det samme under møtet i utenrikskomiteen, men hadde siden endret mening.¹²⁵ Kleppe mente at dersom man skulle argumentere sånn som utenriksministeren hadde gjort, å si at en debatt ikke var ønskelig fordi den kunne skape irritasjon mellom partene som var involvert, burde han være klar over at det samme kunne sies om alle kolonispørsmål som ble tatt opp i FN. Kleppe mente også at det kunne skade Norges anseelse å stemme på den måten. I hans øyne var det å gi full støtte til kolonimakten. Siden Storbritannia var den ene av partene i striden, og siden Norge opp gjennom historien hadde hatt et godt vennskap med landet, kunne det virke som om britene fikk særbehandling fra Norge. Han fryktet at norsk stemmegivning i saken kunne svekke virkningene av eventuelle positive norske standpunkt i lignende saker senere. Han oppfordret derfor til at Norge konsekvent skulle gi kolonifolkene mulighet for å få selvbestemmelseskrav diskutert i FN i framtiden.¹²⁶

Det er lett å trekke paralleller fra de holdningen Kleppe ga uttrykk for til Norges fortid i union med Sverige og unionsoppløsningen i 1905. Nordmenn hadde selv vært under et fremmed styre som de ønsket seg ut av. Når en kolonibefolkning gjorde krav på prinsippet om selvbestemmelsesrett burde derfor norske myndigheter være blant de som lot dem få prøve sin sak i FN. Senere skulle nettopp slike argumenter komme opp, men da i forhold til den tyske

¹²² RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind II – P.M. Til bruk ved utenriksministermøtet i Stockholm 6. og 7. september 1955, (UD 1. pol. ktr.), 3. sept. 1955; RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind II – Ekstrakt av referat fra nordisk utenriksministermøtet i Stockholm 6.-7. september 1955, (uten dato)

¹²³ Yearbook of the United Nations 1955: s. 78

¹²⁴ S.tid. 1954: s. 2351

¹²⁵ SA, UUKK, 6. sept. 1954

¹²⁶ S.tid. 1954: s. 2351

okkupasjonen av Norge under andre verdenskrig.¹²⁷ I min samtale med Kleppe, hevdet han at bakgrunnen for uttalelsen først og fremst var at han mente UD hadde en tendens til stadig å favorisere stormakten Storbritannia. Han mente politikken deres var for ensrettet og ukritisk. Med innlegget sitt ville han gjøre andre politikere oppmerksomme på akkurat dette og poengtere også at det var en nasjonal bevegelse på gang på Kypros, som ikke burde ignoreres.¹²⁸ Ettersom utenriksledelsen fortsatte med det samme standpunktet året etter, hadde ikke Kleppes innlegg noen betydning. Det kan ha hatt noe med at han var den eneste som uttalte seg kritisk og dermed ikke stilte særlig sterkt. Kleppe mente at en av årsakene til at han var den eneste som kritiserte utenriksledelsen, var at politikerne utenfor UD hadde generelt liten interesse for utenrikspolitikk samtidig som det var vanskelig å få tak i pålitelig informasjon om situasjonen, som ikke var et produkt av britisk journalistikk.¹²⁹ At Per Vennemoe kan ha påvirket utfallet av standpunktet, må ses i lys av at han var en del av utenriksledelsen.

Den norske opinionen

Den norske opinionen var ikke en sentral faktor utenriksledelsen forholdt seg til i beslutningsprosessen. Den kom heller litt i bakgrunn, til tross for at standpunktet ikke var fullstendig i tråd med et prinsipp Norge tradisjonelt hadde forsøkt å fremme. Det kunne ha ført til protester og misnøye, men utenriksledelsens så ikke ut til å ta det i betraktning.

Da Per Vennemoe la frem de ulike sidene av Kypros-spørsmålet og vurderte hvorvidt det ville lønne seg å stemme for eller mot å føre saken opp på dagsorden, kom han fram til at det eneste argumentet mot at saken skulle drøftes i FN, var at det mest sannsynlig ikke vil føre med seg gunstige resultater. Dette argumentet, sammen med argumentet om at en overføring av øya til Hellas kunne føre til lavere levestandard for Kypriotene, ville bidra til at opinionen stilte seg forstående til utenriksledelsens standpunkt.¹³⁰ Hans syn var preget av en overordnet tro på at opinionen var rasjonell. Senere i perioden skulle utenriksminister Lange appellere til opinionen om ikke å la seg rive med av følelsesmessig sympati.¹³¹ I 1954 var imidlertid ikke det tatt med i betraktningen. Standpunktet var i tråd med Vennemoes syn på opinionen.

¹²⁷ Se kpt. 4, "Ulike politiske syn på Kypros-saken"

¹²⁸ Per Kleppe i samtale med Louise Douglass Hylin 12. feb. 2010

¹²⁹ Per Kleppe i samtale med Louise Douglass Hylin 12. feb. 2010

¹³⁰ RA, UD 25 6/58 boks 1275, bind I – Notat UD, (sign. Per Vennemoe), 10. september 1954.

¹³¹ S.tid. 1956: s. 2149

Militærstrategiske interesser?

Både britiske og tyrkiske myndigheter la vekt på de militærstrategiske aspektene ved Kypros-spørsmålet i sine henstillinger til norske myndigheter. Da den britiske ambassadøren rapporterte til britisk UD om hva Lange hadde sagt i den uformelle samtalen dem imellom, la han til at nordmenn var spesielt mottagelige for strategiske argumenter om at NATO måtte beskytte både flankene og sentrum. Alt tyrkiske myndigheter hadde å si om disse forholdene, ville være hjelpelig for å få norsk støtte.¹³² Britene spilte klart på tyrkiske forhold i saken.

I den britiske aide-memoiren, ble det på sin side lagt vekt på argumenter som gjenspeilet ambassadørens rapport til Foreign Office. Det ble hevdet at NATOs sørflanke ville svekkes dersom britene ikke fortsatte å ha overhøyheten på øya og derfra kunne jobbe for å bevare freden i området, slik de hadde forpliktet seg til gjennom NATO-medlemskapet.¹³³ Argumentene i det tyrkiske memorandumet omhandlet i alt to forhold. For det første gjaldt det rettighetene til den tyrkiske befolkningen på øya. For det andre tok det for seg Kypros strategiske relevans og frykten for at Tyrkias egen sikkerhet skulle svekkes dersom øya kom under det ustabile greske styret.¹³⁴ Det siste punktet kan antas å være rettet mot Norge, som i likhet med Tyrkia lå utsatt til for angrep fra Sovjetunionen og derfor var avhengig av beskyttelse.

Selv om både Tyrkia og Storbritannia forsøkte å spille det militærstrategiske kortet når det gjaldt å sanke norsk støtte mot behandlingen av Kypros-spørsmålet i FN, ble dette forholdet så vidt nevnt av utenriksledelsen. Vennemoe var den eneste som tok det britiske argumentet om å forsvare Midtøsten med i sine refleksjoner rundt det norske standpunktet. Selv om han var enig i det, understreket han at det ikke kunne brukes som et argument offentlig.¹³⁵ Sannsynligvis med tanke på de arabiske medlemslandene i FN. Lange utalte seg ikke om denne siden av saken. Støtten til det britiske standpunktet kan imidlertid tolkes i flere retninger. Det kan ha vært en implisitt støtte til argumentene om øyas militærstrategiske relevans i forsvaret av Midtøsten. Det kan imidlertid også ha vært et forsøk på å forkorte perioden hvor NATOs nordflanke ble overskygget av problemene i det sørøstlige Middelhavet.

Da debatten om opptaket av Tyrkia og Hellas som medlemmer i NATO pågikk, var det nemlig andre ting utenriks- og forsvarsledelsen bekymret seg over enn sikkerheten på sørflanken. Lange uttrykte misnøye med at tyngdepunktet i alliansen ble skjøvet sørover og at

¹³² NAUK, FO 1081/301 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir M. Wright), 19. aug. 1954

¹³³ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den britiske amb. i Oslo til UD, 26. august 1954

¹³⁴ RA, UD 26 6/58 boks 1275, bind I – Fra den tyrkiske leg. i Oslo til UD, 30. august 1954

¹³⁵ RA, UD 25 6/58 boks 1275, bind I – Notat UD, (sign. Per Vennemoe), 10. september 1954

det var en trussel mot atlanterhavsiden.¹³⁶ Bak en slik uttalelse ligger en implisitt frykt for å miste fokuset på Norges utsatte posisjon med Sovjetunionen som nabo i nord. Når det nå lå an til å oppstå uenigheter mellom landene innerst i Middelhavet, som kunne bidra til svekke NATO, ville oppmerksomheten trekkes enda lengre bort fra norske forhold. Dette kan ikke ha blitt godt mottatt av utenriksledelsen og vi må kunne tenke oss at et slikt resonnement ga økt tyngde til ønsket om å ville finne en løsning på konflikten så raskt som mulig. Det foreligger ikke noen kilder som direkte kan bekrefte dette. Utenriksledelsens eksplisitte standpunkt mot å sette Kypros-saken på FNs dagsorden, preges imidlertid ikke først og fremst av et ønske om å få i stand en løsning på konflikten snarest mulig. Det militærstrategiske aspektet ved konflikten var nok av mindre betydning, om det i det hele tatt spilte noen rolle.

OPPSUMMERING

Utenriksledelsen var ikke sikker på hvilket standpunkt den skulle innta i Kypros-saken første gang den var opp i FN. Skulle den stemme for eller mot at saken ble satt på dagsorden? Storbritannia ville helst at Norge stemte mot. Det samme gjorde Tyrkia. Hellas ville selvfølgelig det motsatte. Den endelige beslutningen ble tatt i New York, like før saken skulle drøftes. Likevel var standpunktet hele tiden at Kypros-saken ikke måtte debatteres i generalforsamlingen. Året etter virket avgjørelsen mye enklere, da utenriksledelsen besluttet å innta det samme standpunktet som på FNs 9. generalforsamling. Dermed stilte den norske utenriksledelsen seg solidarisk med kolonimakten Storbritannia.

Årsakene til at utenriksledelsen gikk inn for det standpunktet, synes langt på vei å måtte forklares med det nære forholdet til Storbritannia. Både standpunktet og argumentasjonen var så og si identiske med de britiske. Utenriksminister Lange hadde flere underhåndssamtaler med britiske statsmenn, og ga tidlig sitt ord på at han ville gjøre det han kunne for å bistå dem. Den øvrige norske utenriksledelsen motsatte seg heller ikke standpunktet. En grunn må ha vært troen på at britene klarte å løse problemet med direkte forhandlinger tatt i betraktning at den fortsatte å beholde det samme standpunktet på den 10. generalforsamlingen, etter at forhandlingene mellom partene i London var brutt sammen. Det var likevel viktig for utenriksledelsen å understreke at den ikke hadde samme oppfatning som britene av artikkel 2.7 i FN-pakten. Det er nærliggende å tro at den ikke ønske å bli oppfattet som en sympatisør med kolonimakten.

¹³⁶ Eriksen og Pharo 1997: s. 46

Opprettholdelsen av FNs prestisje veide tungt. Det var viktig at FN ikke ble svekket av splid mellom medlemmene som følge av en realitetsdebatt om Kypros-konflikten. Det var heller ikke ønskelig med en situasjon der FN ikke klarte å finne en løsning på konflikten som dermed kunne føre til at tilliten til organisasjonen hos kolonimaktene og hos kolonibefolkningen ble svekket. En slik holdning må ses i lys av den sterke norske oppslutningen om FN og lit til organisasjonens bidrag til å bevare verdensfreden.

Selv om ikke Per Kleppes kritikk mot utenriksledelsens standpunkt på den 9. generalforsamlingen fikk noen følger for standpunktet året etter, synes Per Vennemoes innvendinger å ha hatt betydning. Både hans meninger og argumenter ble inkludert i det nye standpunktet da FN-delegasjonen besluttet å endre det i 1954. I tillegg synes Vennemoes argumenter å ha blitt betraktet som tilstrekkelige overfor den norske opinionen. Det militærstrategiske aspektet så ikke ut til å ha spilt en sentral rolle for utforming av standpunktet.

Hovedsakelig stod det nære forholdet til Storbritannia sentralt og FNs prestisje var en viktig faktor som ble avgjørende for utenriksledelsens standpunkt. Den gikk ikke aktivt inn for å støtte avkolonisering. Dette bygget på oppfattelsen av at det greske kravet ikke var legitimt. Standpunktet avviste imidlertid ikke den kypriotiske befolkningens rett til selvbestemmelse, løsningen måtte imidlertid finnes utenfor FNs rammer. Den brede enighet om en slik holdning var ikke særegen for Kypros-saken i denne perioden. Også når det gjaldt Algerie-konflikten og Vest-Irian-spørsmålet, var holdningen den samme.

4

EN MER AKTIV NORSK LINJE I FN (1956-58)

Intensivering av konflikten mellom britiske styrker og EOKA og det tilspissede forholdet mellom Storbritannia og Tyrkia på den ene siden og Hellas på den andre, førte til mye oppmerksomhet rundt Kypros-saken fra utenforstående. I Stortinget og i utenrikskomiteen ble saken debattert flere ganger. Dette må forklares med at den i samme periode også ble behandlet i NATO.¹³⁷ Den økte oppmerksomheten rundt Kypros-konflikten markerte likevel en endring fra årene før. Da ble saken debattert langt sjeldnere og konsensusen om den norske utenriksledelsens standpunkt var bred. Det kan dermed tyde på at utenriksledelsen fikk mer å ta hensyn til når den på nytt måtte ta stilling i saken.

I dette kapitlet vil jeg først redegjøre for utenriksledelsenes standpunkter slik de kom til uttrykk på FNs 11., 12. og 13. generalforsamling i perioden 1956 til 1958. Ut fra redegjørelsen vil jeg si noe om hvorvidt det er snakk om kontinuitet eller endring i forhold til tidligere standpunkt i saken. Deretter vil jeg drøfte ulike forklaringer på hvorfor disse standpunktene ble inntatt. Hvilke faktorer kan ha påvirket beslutningene som ble tatt, og hvordan? Var det flere forhold å ta hensyn til som følge av den økte oppmerksomheten? Hvilke synspunkter gjorde seg gjeldene i utenriksledelsens standpunkt på de områder hvor det oppstod uenighet?

MELLOMSTANDPUNKTET

Behandlingen av Kypros-konflikten fikk en ny dimensjon på FNs 11. generalforsamling. I tillegg til Hellas, ville også Storbritannia føre opp et punkt på dagsorden som angikk forholdene på øya. Britene hadde riktignok andre grunner enn grekerne for å gjøre dette. På den 12.

¹³⁷ Se kpt. 5

generalforsamlingen nådde konflikten på mange måter et klimaks som følge av at partene stod steilt mot hverandre og ingen resolusjonsvedtak oppnådde det nødvendige flertallet. På den 13. generalforsamlingen var situasjonen betraktelig roligere og kort etter, 19. februar 1959, var konflikten over, da partene hadde blitt enige om øyas framtid og dermed kunne undertegne Zürich-London-avtalen.

Et prosessuelt kompromissforslag er akseptabelt

Den greske regjeringen brakte Kypros-saken inn for FN allerede i mars 1956, åtte måneder før den 11. generalforsamlingen skulle starte. Da hadde forhandlingene mellom den britiske guvernøren på Kypros, John Harding, og erkebiskop Makarios akkurat brutt sammen og Makarios var blitt deportert til Seychellene. Grekerne mente årsaken til at partene ikke kom fram til en løsning var at britene ikke anerkjente den kypriotiske befolkningens rett til selvbestemmelse. De så på deportasjonen av erkebiskopen med harme. Som på de to forrige generalforsamlingene, var det selvbestemmelsesrett for kypriotene grekerne ville sette på FNs dagsorden.¹³⁸

12. oktober samme året søkte britene om å sette på dagsorden en sak som gjaldt gresk støtte til terror på Kypros. Britene anklaget grekerne for å oppfordre de greske kypriotene til å bruke terror og å forsyne dem med militært materiell til dette formål. Britiske myndigheter viste til at terroren hadde tatt 196 liv hvorav 114 var kyprioter. Slike handlinger hadde ikke som formål å sikre demokratiet, mente de, men å sikre at Kypros ble innlemmet i Hellas ved bruk av vold. Nå mente britiske myndigheter at FN måtte vurdere situasjonen.¹³⁹

Siden både greske og britiske myndigheter ville sette saker som angikk forholdene på Kypros på dagsorden for FNs 11. generalforsamling, ble det ikke nødvendig å stemme over hvorvidt disse skulle føres opp eller ikke. Begge sakene ble ført opp under punktet *Kypros-spørsmålet* og behandlet samtidig. Dermed måtte den norske utenriksledelsen kun ta stilling til hvordan de skulle stemme ved eventuelle resolusjonsforslag.¹⁴⁰ Da debatten startet forelå det allerede to resolusjonsforslag, et britisk og et gresk. Det britiske forslaget inneholdt en oppfordring fra generalforsamlingen til den greske regjeringen om å igangsette effektive tiltak for å hindre støtte til terrorvirksomhet på Kypros. Greske myndigheter hadde framsatt et resolusjonsforslag basert på anerkjennelse av kypriotenes selvbestemmelsesrett.¹⁴¹

¹³⁸ Yearbook of the United Nations 1956: s. 121; St.meld. nr. 51 (1957)

¹³⁹ Yearbook of the United Nations 1956: s. 121; St.meld. nr. 51 (1957)

¹⁴⁰ St.meld. nr. 51 (1957); Yearbook of the United Nations 1956, New York: s. 121; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemo), 27. feb. 1957

¹⁴¹ St.meld. nr. 51 (1957)

Den greske utenriksministeren, Evangelos Averoff-Tossizza, holdt det første innlegget i debatten. Han hadde en grundig gjennomgåelse av historiske og geografiske fakta om Kypros og forholdet til Hellas. Disse var i stor grad de samme som på tidligere generalforsamlinger. Det som var nytt, var at han utelukkende fokuserte på kypriotesenes rett til å bestemme over egen framtid, uten å nevne noe om enosis. Når han kom til de britiske beskyldningene om at Hellas var delaktig i terror, pekte han på politimetodene britene brukte på Kypros. I dokumenter som ble overlevert FNs generalsekretær Dag Hammarskjöld, gjenga greske myndigheter forklaringer fra kyprioter som hadde sluppet ut av britiske fengsler og leire. Disse dokumentene ble ikke trykket som FN-dokumenter, men den norske delegasjonen fikk likevel muligheten til å lese hva som stod i dem og kunne rapportere om forklaringer som vekket forferdelse. ”De metodene som ble beskrevet var i alt for mange detaljer identiske med metoder som vi selv fikk anledning til å stifte bekjentskap med under krigen i Norge.” Per Vennemoe skrev til UD at det var en pinlig episode for de fleste tilstedeværende, da britene protesterte mot at den greske delegasjonen hadde overlevert disse dokumentene til generalsekretæren.¹⁴²

Talsmannen for den britiske FN-delegasjonen, statssekretæren Allan H. P. Noble, fokuserte og på historiske og geografiske fakta i sitt debattinnlegg.¹⁴³ Han hevdet at den greske utenriksministerens uttalelser om selvbestemmelsesrett, kun var et skalkeskjul for å innlemme Kypros i Hellas. Hovedfokuset hans var likevel å bevise at greske myndigheter hadde ytet aktiv støtte til opprørsbevegelsen. Som motargument, hevdet den greske delegasjonen at ved flere tilfeller hadde den britiske etterretningstjenesten iscenesatt provokasjoner der det gjaldt shipping av krigsmateriell til Kypros.¹⁴⁴

Flere delegasjoner holdt innlegg etter at talsmannen for den tyrkiske delegasjonen hadde uttrykt sin missnøye med Averoff-Tossizzas uttalelser og sin frykt for at Kypros skulle komme inn under gresk styresett. Blant annet ble det holdt et norsk innlegg av statssekretær Dag Bryn. Først beklaget han at Kypros-saken på nytt var blitt brakt inn for FN. Etter norsk oppfatning burde saken ha blitt ordnet i et annet forum. Mest sannsynlig refererte han til NATO, ettersom utenriksledelsen hadde gitt uttrykk for at den helst så at saken ble behandlet der.¹⁴⁵ Bryn fortsatte med å peke på at den norske delegasjonen ikke ønsket å ta et standpunkt når det gjaldt realiteten i saken, men fant det likevel nødvendig å si noen ord om bruken av voldsmetoder i konflikten. Det var i det hele tatt svært beklagelig at voldsmetoder overhode hadde kommet til anvendelse.

¹⁴² RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemoe), 27. feb. 1957

¹⁴³ A. H. P. Nobles engelske tittel var *Minister of State for Foreign Affairs*, her oversatt til statssekretær.

¹⁴⁴ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemoe), 27. feb. 1957

¹⁴⁵ Se bl.a.: RA, UD 26 6/58 – boks 1276, bind III – P.M. til bruk ved utenriksministermøtet i Reykjavik 8. og 9. oktober 1956, (UD 1. pol. ktr.), 29. sep. 1956

Vi kunne ikke lukke øynene for det faktum at det i menneskehetens historie hadde vært og – tross alle våre håp og bestrebelser – kanskje fortsatt vil være situasjoner hvor voldsanvendelse nesten ikke var til å unngå. Men vi anså ikke Kypros-konflikten for å høre til denne kategori.¹⁴⁶

Vold var ikke en god fremgangsmåte for å løse uoverensstemmelser mellom venner. Når dette var sagt, måtte det i rettferdighetens navn fremheves at en konsekvens av å bruke vold, var at det skapte voldsanvendelse som mottiltak. I dette tilfellet gjaldt det militær- og politiltak av ytterste strenghet, som igjen fremkalte nye voldshandlinger. Bryn sa at Norge verken kunne støtte det britiske eller det greske resolusjonsforslaget.¹⁴⁷

Fra norsk side var det ønskelig å markere uvilje over at striden mellom allierte foregikk for åpen scene i FN. Delegasjonen ville enten avstå fra å stemme eller stemme mot samtlige forslag, så framtidig et kompromissforslag ble lagt frem. Det var imidlertid et krav om at et slikt kompromissforslag ikke tok stilling til realiteten i konflikten, men søkte å fremme en forhandlingsprosess mellom partene. Selv om utenriksministerne fra de nordiske landene ikke hadde blitt enig om hvordan de skulle stemme i Kypros-saken da de møttes på utenriksministermøtet i Reykjavik 8.-9. oktober 1956, var de blitt enige om at deres FN-delegasjoner skulle rådføre seg med hverandre i New York når saken kom opp.¹⁴⁸ På svensk initiativ møttes delegasjonene for de nordiske landene. Sammen hellet de mot å stemme mot de resolusjonsforslag som var blitt lagt fram.¹⁴⁹ Dette ble imidlertid ikke nødvendig. India la til slutt frem et resolusjonsforslag som gikk ut på at generalforsamlingen uttrykte et ønske om at en fredelig, demokratisk og rettferdig løsning måtte bli funnet i samsvar med FN-paktens prinsipper og mål, og et håp om fortsatte forhandlinger for dette formål. Samtidig ble det gitt uttrykk for at generalforsamlingen anså en atmosfære av fred og ytringsfrihet nødvendig for en slik løsning. Alle de nordiske landene stemte for dette forslaget. Det gjorde også Storbritannia som valgte å trekke sitt eget resolusjonsforslag til fordel for det indiske. Resolusjonen ble vedtatt da den oppnådde det nødvendig flertallet i generalforsamlingen.¹⁵⁰

Den norske utenriksledelsen kunne stemme for resolusjonen fordi det var et kompromissforslag som bare tok sikte på å fremme direkte forhandlinger mellom partene og ikke noe mer. Den norske stemmegivningen var langt på vei et uttrykk for en viss tilpassing av det norske standpunktet i saken. Tidligere hadde den stemt mot at saken skulle settes på dagsorden og siden avstått fra å stemme over resolusjonsforslag. Nå stemte den for et

¹⁴⁶ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemoe), 27. feb. 1957

¹⁴⁷ St.meld. nr. 51 (1957)

¹⁴⁸ RA, UD 25 3/41 boks 822 – Resymé utenriksministermøtet i Reykjavik 8. og 9. oktober 1956 (uten dato)

¹⁴⁹ RA, UD 26 5/2 boks 1142, bind II - 11. generalforsamling, FN-del.møte nr. 62, 21. feb. 1957

¹⁵⁰ St.meld. nr. 51 (1957); RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemoe), 27. feb. 1957

kompromissforslag. På den måten kan det dermed hevdes at utenriksledelsen hadde inntatt et mellomstandpunkt.

Norsk bidrag til et nytt kompromissforslag

Da den 12. generalforsamlingen startet 17. november 1957, var det bare greske myndigheter som søkte å få behandlet Kypros-konflikten i FN. Denne gangen ønsket de å føre opp saken med to underpunkter. Det først punktet var som tidligere år, krav om selvbestemmelsesrett til kypriotene. Det andre var en anklage mot den britiske administrasjonen på Kypros for brudd på menneskerettighetene overfor de greske kypriotene. Til tross for resolusjonsvedtaket fra den forrige generalforsamlingen, hadde det ikke vært noe fremgang i prosessen for å finne en løsning på Kypros-konflikten, hevdet greske myndigheter.¹⁵¹

Fra den britiske FN-delegasjonens side ble det uttrykt misnøye med den skarpe formen som saken hadde fått fra gresk side. stortingsrepresentant i den norske FN-delegasjonen, Aase Lionæs, uttalte at Norge kom til å stemme for at saken ble satt på dagsorden, men anbefalte at den ble ført opp på en nøytral måte, slik at man ikke på forhånd tok standpunkt til de problemene som var forbundet med saken. Forslaget om å anbefale saken ført opp under punktet *Kypros-spørsmålet*, ble vedtatt i komiteen.¹⁵²

Da debatten om Kypros-saken startet, forelå et gresk resolusjonsforslag. Det uttrykte bekymring over at det ikke hadde funnet sted noen framskritt mot en løsning av problemet i samsvar med resolusjonen som var blitt vedtatt på den 11. generalforsamlingen. Videre het det at situasjonen på Kypros var full av faremomenter og at en løsning i samsvar med FN-paktens prinsipper og på et tidligst mulig tidspunkt, var nødvendig for å bevare stabilitet og fred på øya. Til slutt het det at befolkningen på Kypros måtte bli gitt mulighet til å bestemme sin egen framtid ved anvendelse av dens rett til selvbestemmelse.¹⁵³

Den britiske representanten Noble, som åpnet debatten i komiteen, sa at han håpet behandlingen av saken måtte føre til en bedre atmosfære mellom partene, og ikke øke bitterheten. Siden sist hadde britiske myndigheter moderert sin politikk på øya ved å myke opp mange av unntaksbestemmelsene, samtidig var erkebiskop Makarios blitt løslatt fra eksil. Han fikk riktignok ikke komme tilbake til Kypros, men oppholdt seg i Aten. I motsetning til hva greske myndigheter ga uttrykk for i sitt resolusjonsforslag, mente Noble at det hadde vært fremgang i prosessen siden den forrige generalforsamlingen. Det var imidlertid viktig at fremgangen langs de samme linjene fortsatte. Framgangen Noble viste til, var

¹⁵¹ St.meld. nr. 21 (1958); Yearbook of the United Nations 1957: s. 72

¹⁵² St.meld. nr. 21 (1958)

¹⁵³ St.meld. nr. 21 (1958)

underhåndsdrøfteleser mellom partene i regi av NATO som hadde foregått utover sensommeren og høsten 1957. Til tross for forhandlingene hadde ikke partene klart å bli enige. I tillegg til uoverensstemmelser mellom Storbritannia og Hellas, hadde tyrkerne framsatt et eget krav som ingen av de andre støttet. Kravet gikk ut på å beholde status quo på øya eller at den ble delt mellom greske og tyrkiske kyprioter.¹⁵⁴ Noble avsluttet med å si at alle tilbudene om forhandlinger fra britisk hold fremdeles stod åpne og kunne bli tatt opp når som helst. Han hadde tro på at det var mulig å finne en kompromissløsning alle var enige om. Verken den greske eller den tyrkiske delegasjonen fremsatte nye argumenter eller kom med nye opplysninger i sine innlegg.

Den kanadiske representanten la så fram et endringsforslag på vegne av Kanada, Norge, Danmark og Chile. Forslaget tok sikte på å moderere ordlyden i det greske resolusjonsforslaget. I alt var det fire endringer som skulle gjøre resolusjonsforslaget mer representativt for synspunktene til alle av komiteens medlemmer. Den første endringen gjaldt å inkludere resolusjonen som hadde blitt vedtatt på den 11. generalforsamlingen. Den andre gikk ut på å forandre setningen "ingen framgang har funnet sted" til "bekymring over at det ikke har funnet sted større framgang henimot en løsning av Kypros-problemet". Videre ble ordene "i samsvar med paktens prinsipper" utelatt. Til slutt ble det greske forslaget om kypriotenes rett til å bestemme over egen framtid erstattet med en anmodning om at generalforsamlingen skulle uttrykke alvorlig håp om at videre forhandlinger og drøftelser mellom de interesserte partene snarest ville komme i gang i en ånd av samarbeidsvilje med henblikk på å finne en fredelig løsning i samsvar med hensikten og prinsippene i FN-pakten.¹⁵⁵

Averoff-Tossizza svarte med å uttrykke misnøye med alle endringsforslagene unntatt den første. Han sa han var kommet til FN for å presse fram en avstemning over selvbestemmelsesrett og kunne ikke akseptere et taktisk trekk som ville blokkere godkjenning av det greske resolusjonsforslaget. Han foreslo at det endringsforslaget som anmodet om forhandlinger skulle inneholde et krav om at spørsmålet om selvbestemmelsesrett ble diskutert. Han sa han representerte et land som ikke hadde noen nasjonal familie slik som araberne eller latinamerikanerne. Hans eneste styrke var at han talte på vegne av et folk som levde under kolonial undertrykkelse. Dette var et viktig øyeblikk, sa han, da det var første gang FN skulle stemme over sine egne prinsipper.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Ierodiakonou 1971: s. 125; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske amb. i Istanbul til UD, (sign. Ivar Lunde), 23. aug. 1957

¹⁵⁵ St.meld. nr. 21 (1958)

¹⁵⁶ St.meld. nr. 21 (1958)

Disse sterke uttalelsene til tross, den norske FN-ambassadøren Hans Engen, hadde en skarp tone da han svarte den greske utenriksministeren. Engen sa han var overrasket over at endringsforslagene ble oppfattet som en taktisk manøver. Det kunne han ikke akseptere. Hensikten med endringene var å få dem diskutert slik at de forskjellige synspunktene kunne bringes i harmoni. Komiteen var ikke forpliktet til å ta en resolusjon som ble fremlagt fra en interessert part som det siste ord og stemme ja eller nei. Det greske resolusjonsforslaget representerte den greske regjeringens synspunkter, men inneholdt, slik Norge så det, ikke nødvendigvis det komiteenes flertall mente burde framkomme som uttalelse i denne sak. Norge hadde vært med på å fremsette endringsforslagene fordi man mente at disse var mer representative for komiteens synspunkter. Hvis komiteen ikke var enig, ville den naturligvis stemme mot. Engen sa at han støttet retten til selvbestemmelse, men at det også var andre prinsipper i paktens som måtte tas i betraktning. Et av slikt prinsipp var det som gjaldt like rettigheter, noe som burde gjennomføres for begge befolkningsgruppene på øya. Det greske forslaget tok ikke hensyn til dette, men det gjorde endringsforslagene.¹⁵⁷

Da det skulle stemmes forelå det to resolusjonsforslag. Det ene var endringsforslagene som den norske delegasjonen hadde vært med på å fremsette sammen med den kanadiske, danske og chilenske delegasjonen. Det andre var det greske forslag om endring av endringsforslagene om å inkludere et krav om at selvbestemmelsesrett for kypriotene måtte diskuteres. Engen var ikke enig i dette. Han mente det greske forslaget til endringer av endringsforslagene, var en reintroduksjon av det første greske resolusjonsforslaget. Han anmodet derfor komitéformannen om å overveie hvorvidt den greske forandringen av endringsforslaget til Kanada, Norge, Danmark og Chile kunne bli akseptert i henhold til forretningsordenen. Komiteens formann, iraneren Djalal Abdoh, meddelte at han hadde til hensikt å holde avstemning over det greske underforslaget. Fra norsk hold ble det igjen gjort forsøk på å hindre dette ved å påpeke at fremgangsmåten var i strid med vanlig praksis innen FN. Formannen innhentet juridisk ekspertise fra sekretariatet om hvorvidt det var en lovlig fremgangsmåte eller ikke. Sekretariatet, inkludert den greske sjefen for den juridiske avdelingen, svarte at det greske endringsforslaget var "out of order". Likevel besluttet komitéformannen å stemme over det greske endringsforslaget. Den norske delegasjonen valgte å ikke gå noe lenger med innvendingene. Forslaget fikk flertall i komiteen. Norge, Sverige og Danmark stemte mot sammen med de fleste vesteuropeiske land og Iran. Resolusjonen som trengte to tredeler flertall i generalforsamlingen for å bli vedtatt, ble forkastet. Også der stemte de nordiske landene imot. For greske myndigheter og de greske kypriotene var likevel flertallet

¹⁵⁷ St.meld. nr. 21 (1958)

for det greske forslaget i komiteen en seier.¹⁵⁸ Den norske FN-delegasjonen hadde imidlertid forsøkt å følge instruksene fra UD og jobbet for at behandlingen av saken ble så lite tilspisset som mulig, ved å fremsette kompromissforslaget. Den hadde et begrunnet håp om at greske myndigheter skulle akseptere forslaget, ettersom det i hovedsak bygget på det opprinnelige greske forslaget.¹⁵⁹ Slik gikk det imidlertid ikke. Den aktive norske linjen for å finne et kompromissforslag, var likevel ny.

En litt mer tilbaketrasket norsk delegasjon

FNs 13. generalforsamling var siste gang Kypros-spørsmålet ble behandlet som en sak om selvbestemmelsesrett for den kypriotiske befolkningen under britisk herredømme. Etter at det ikke hadde lyktes generalforsamlingen å få vedtatt en resolusjon på den 12. generalforsamlingen, hadde NATO-rådet og NATOs generalsekretær Paul-Henri Spaak gjort flere forsøk på å få partene til forhandlingsbordet. I løpet av FNs 13. generalforsamlingen som startet 13. september 1958, brøt disse forhandlingene sammen. En av årsakene var at britene ville iverksette den såkalte Macmillan-planen, en plan som over en periode på sju år skulle opprette et indre selvstyre på Kypros. Hva som skulle skje etter sjuårsperioden, var ikke bestemt. Til tross for at greske myndigheter ikke godkjente planen, besluttet britene å iverksette den fra og med 1. oktober 1958, og da med å oppnevne en tyrkisk rådgiver til den britiske guvernøren. Meningen var at det også skulle oppnevnes en gresk rådgiver, men fordi greske myndigheter avviste planen, kunne de heller ikke sende en representant. 23. september dro den greske utenriksministeren, som var i New York for å delta på generalforsamlingen, hjem til Aten for å delta i et hastemøte med regjeringen. Til blant annet utenriksminister Lange meddelte han at årsaken til møtet var at Hellas kom til å trekke seg ut av NATO dersom britene gjennomførte Macmillan-planen. I NATO ble det jobbet på spreng for å få partene med på en rundbordskonferanse. 25. oktober var imidlertid sammenbruddet et faktum. Greske myndigheter kunne ikke akseptere premissene for konferansen.¹⁶⁰

Til tross for disse hendelsene kunne den norske delegasjonen melde om at behandlingen av Kypros-saken i FN foregikk i en noe bedre atmosfære enn på forrige generalforsamling. Situasjonen bar preg av at man i NATO hadde forsøkt å komme fram til en løsning gjennom direkte forhandlinger mellom partene. De tre landene hadde lagt frem hvert sitt

¹⁵⁸ St.meld. nr 21 (1958); Yearbook of the United Nations 1957: s. 76; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind V – Fra den norske FN-del. i New York til UD, (sign. Hans Engen), 18. des. 1957

¹⁵⁹ RA, UD 26 5/62 boks 1172, bind II – Instruks til den norske FN-delegasjonen i New York, (sign. Arne Skau og Rolf Hancke), 14. sept. 1957

¹⁶⁰ Ierodiakonou 1971: s. 171; SA, UUKK 23. okt. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 27. okt. 1958

resolusjonsforslag da debatten startet i komiteen. Den greske resolusjonen ga uttrykk for bekymring over at forhandlinger ikke hadde funnet sted i henhold til resolusjonen fra FNs 11. generalforsamling og over at situasjonen på Kypros var blitt vesentlig verre. Videre ble det sagt at Kypros' politiske status og fremtid burde være kypriotenes sak, isolert fra politiske, territoriale eller andre krav fra andre land. Den operative delen av resolusjonsforslaget inviterte britene til å hjelpe kypriotene til uavhengighet etter en periode med indre demokratisk selvstyre. Garantier måtte gis for beskyttelse av den tyrkiske minoriteten så vel som for deltagelse av den tyrkiske befolkningen i administrasjonene. Til slutt ble det foreslått at det skulle opprettes en "good offices" komité sammensatt av fem medlemsland som skulle bistå partene i gjennomføringen av resolusjonen og rapportering til generalforsamlingen.¹⁶¹ Det er viktig å tilføye at på dette tidspunktet hadde erkebiskop Makarios tatt til ordet for at Kypros skulle bli en selvstendig stat og dermed gitt opp kravet om enosis.¹⁶² Det britiske resolusjonsforslaget viste til resolusjonen fra den 11. generalforsamlingen. Videre ble det uttrykt bekymring over den voldelige situasjonen på øya. Forslaget omtalte britiske bestrebelser for å oppnå en løsning, og beklaget at det ikke hadde latt seg gjøre så langt. Storbritannia skulle imidlertid ikke gi opp. Til slutt ble det henstilt til alle parter om å gjøre sitt ytterste for at voldshandlingene på Kypros skulle opphøre. Når det gjaldt det tyrkiske forslaget var det nokså likt både det britiske og det greske forslaget, med fokus på at man måtte gjør alt for å forbedre den voldelige situasjonen på øya og at man måtte sikre at kypriotenes interesser ble ivaretatt.¹⁶³

Da debatten startet var det først og fremst den greske delegasjonen som viste en mer moderat og imøtekommende holdning. Den tyrkiske representanten viste at fra tyrkisk side hadde ikke holdningene endret seg noe fra året før. Han understreket at prinsippet om lik rett fortsatt var sentralt og så fortsatt deling av øya som en løsning dersom ikke en annen tilfredsstillende løsning dukket opp. Den britiske talsmannen sirklet hovedsakelig rundt alle bestrebelsene britene hadde gjort for å komme til enighet med Hellas og Tyrkia. I alt ble det lagt fram ytterligere fire resolusjonsforslag. Etter at både den greske og den tyrkiske delegasjonen hadde kommet med endringsforslag til et iransk resolusjonsforslag, som i all hovedsak var et prosessuelt kompromissforslag, ble dette vedtatt. Norge, Sverige og Danmark, som hadde holdt seg litt mer tilbaketrukket denne gangen, stemte for det iranske kompromissforslaget. De mente at forslaget var nært det de selv tenkte på som en rimelig resolusjon, som ikke uttrykte noen vurderinger av realiteten i problemet.¹⁶⁴

¹⁶¹ St.meld. nr. 16 (1959)

¹⁶² St.meld. nr. 16 (1959); RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra den norske leg. i Aten til UD, 24. sep. 1958

¹⁶³ St.meld. nr. 16 (1959)

¹⁶⁴ St.meld. nr. 16 (1959)

Da det skulle stemmes over resolusjonsforslaget i generalforsamlingen, ble det raskt klart at det ikke kom til å oppnå det nødvendige flertallet for å bli vedtatt. Dermed fremla den meksikanske delegasjonen et nytt forslag. Det uttrykte forsamlingens tillitt til at partene fortsatt ville bestrebe seg på å nå en fredelig, demokratisk og rettferdig løsning på problemet i overensstemmelse med FN-pakten. Dette resolusjonsforslaget ble vedtatt enstemmig. Fra norsk hold ble det hevdet at et slikt resultat var et bevis på at partene ikke kunne få FNs støtte til ekstreme løsninger, verken deling av øya eller tilslutning til Hellas. Kypros-konflikten var en tvist, hvis løsning burde søkes ved direkte forhandlinger mellom de berørte partene.¹⁶⁵

Den norske tilbakeholdenheten må ses i sammenheng med hvilke instruksjer den norske FN-delegasjonen hadde mottatt fra UD. De gikk ut på at Norge skulle stemme for å føre Kypros-saken på dagsorden, men samtidig støtte bestrebelsene for at saken ikke ble gjenstand for en realitetsdebatt. Dersom en debatt likevel skulle finne sted burde delegasjonen forsøke å medvirke til at den ikke skjerpet motsetningene mellom partene.¹⁶⁶ Tatt i betraktning de modererte formene debatten foregikk i, ble det ikke nødvendig for delegasjonen å gjøre noe.

Kontinuitet eller endring i det norske standpunktet?

I løpet av de tre siste gangene Kypros-spørsmålet var oppe til behandling i FN, var det norske standpunktet det samme. Konflikten burde løses gjennom direkte forhandlinger mellom de partene som var involvert utenfor FN. Standpunktet fra FNs 9. og 10. generalforsamling gikk ut på det samme. I begge perioder forsøkte utenriksledelsen å forhindre at det ble en realitetsdebatt og ønsket heller ikke selv å ta stilling til realiteten i saken. Forskjellen lå imidlertid i hvordan FN-delegasjonen handlet for å forsøke å realisere standpunktet. De to første gangene saken var oppe i FN, stemte delegasjonen mot at saken i det hele tatt kom opp på dagsorden. På den måten ville de unngå at en realitetsdebatt skapte større splid mellom partene som igjen kunne skade organisasjonen. På FNs 11. generalforsamling derimot, ville britene også sette Kypros-spørsmålet på dagsorden. Dermed ble den norske utenriksledelsen nødt til å endre handlingsmønsteret sitt for å prøve å oppnå det den ønsket. Alternativet var å gå inn for et mellomstandpunkt hvor den støttet kompromissforslaget. På den neste generalforsamlingen var det klart at det ikke hadde skjedd noen framskritt i saken. Denne gangen gikk den norske delegasjonen aktivt inn for å få til et kompromissforslag. De lyktes imidlertid ikke. Siste gang Kypros-saken var oppe i FN i forbindelse med å oppnå selvstyre, var de norske FN-representantene mer passive. De deltok ikke i prosessen med å finne et

¹⁶⁵ St.meld. nr. 16 (1959)

¹⁶⁶ RA, UD 26 5/63, boks 1174, bind II – Tilleggsinstruks for delegasjonen til De Forente Nasjoners 13. Generalforsamling, (sign. Halvard Lange), 20. sept. 1958

resolusjonsforslag alle partene kunne akseptere, men stemte likevel for det kompromissforslaget som ble lagt fram.

Deler av det norske standpunktet kan hevdes å ha vært det samme gjennom alle årene hvor Kypros-saken var oppe til behandling i FN, nemlig at partene kun ville finne en løsning gjennom direkte forhandlinger. Verken før eller etter at saken ble satt på dagsorden, ville den norske utenriksledelsen ta stilling til realiteten i konflikten. Det som endret seg var først og fremst at utenriksledelsen besluttet å gå mer aktivt inn for å få stemt frem kompromissforslag som kunne føre til en løsning av konflikten. Spørsmålet er likevel om utenriksledelsen allerede på den 11. generalforsamlingen ville ha stemt for å føre saken på dagsorden dersom britene hadde satt seg i mot. I april 1956 ble det hevdet i et UD-notat at det ikke var sikkert at de nordiske landene kunne opprettholde sine ”standpunkter og forholdsvise enkle stemmegivning fra tidligere samlinger”.¹⁶⁷ Få måneder senere, i august 1956, oversendte UD et notat den hadde utarbeidet om konflikten på Kypros og i Algerie til den norske FN-delegasjonen i New York. I notatet konkluderte utenriksledelsen med at dagens situasjon talte mot å sette både Kypros-spørsmålet og Algerie-saken på dagsorden til FNs 11. generalforsamling. Dette standpunktet ville utenriksledelsen beholde med mindre situasjonen forverret seg betraktelig.¹⁶⁸ 31. oktober 1956 la Lange frem saken på regjeringkonferansen. Der sa han at Norge tidligere hadde stemt mot at Kypros-saken ble ført på dagsorden, men ettersom det nå forelå et forslag fra den britiske regjeringen i tillegg til forslaget fra den greske, burde den norske FN-delegasjonen stemme for at begge forslagene ble behandlet.¹⁶⁹ Dermed er det rimelig å anta at den norske utenriksledelsen endret holdning på grunn av britenes handling.

PÅVIRKNING UTENFRA

Både forholdet til Storbritannia og gjentatte advarsler og anmodninger fra Hellas om hvilke konsekvenser det ville få dersom de ikke fikk støtte for sine resolusjonsforslag, var sentrale ytre faktorer utenriksledelsen måtte ta med i betraktningen når de skulle ta standpunkt i Kypros-saken. Tyrkia ble i mindre grad tatt hensyn til separat, blant annet fordi myndighetene i landet holdt seg nært opp til Storbritannias politikk og gjorde sjeldnere *démarche* overfor norske myndigheter enn britene og grekerne. I hvilken grad påvirket disse forholdene utenriksledelsens standpunkt?

¹⁶⁷ RA, UD, 26 5/61 boks 1170, bind I – Notat. Delegasjonen til De Forente Nasjoners 11. Generalforsamling i New York fra 12. november 1956 til henimot Jul, med fortsettelse etter Jul antakelig fra midten av januar 1956 [sic], (UD 1. pol. ktr.) 24. apr. 1956

¹⁶⁸ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Algerie og Cypren, (1. pol. ktr.), 28. aug. 1956

¹⁶⁹ RA, SMK, RK, nr. 92, 31. okt. 1956

Forholdet til Storbritannia

I større grad enn tidligere måtte utenriksledelsen overveie forholdet til Storbritannia. Landet var en alliert men også en kolonimakt. Fra UD ble det understreket at Norge kom til å komme i en vanskelig konfliktsituasjon hvor lojaliteten til de allierte og overfor A-pakten på den ene siden måtte veies opp mot Norges "naturlige instinkter og tradisjoner på den annen side".¹⁷⁰ Enkelte norske politikere ga klare uttrykk for misnøye med den politikken britene førte på Kypros. Andre fremviste mer diplomatiske holdninger og hevdet at sakens kompleksitet vanskeliggjorde et standpunkt som valgte side i saken.

Britene fortsatte å henvende seg til norske myndigheter for å få støtte til sine standpunkter. I underhåndssamtaler med representanter for britiske myndigheter ga imidlertid Lange uttrykk for en mindre pro-britisk holdning når det gjaldt deres standpunkt i Kypros-saken i FN, enn hva han hadde gjort tidligere. Etter deportasjonen av Makarios, sa Lange til den britiske ambassadøren i Oslo at han stod under sterkt press fra alle partier på Stortinget for å stemme for at Kypros-saken ble satt på dagsorden til FNs 11. generalforsamling.¹⁷¹ I en privat samtale med den britiske utenriksministeren Selwyn Lloyd, fortalte Lange at man i Norge la vesentlig vekt på at før FNs 11. generalforsamling startet i november, måtte partene i konflikten ha etablert reelle forhandlinger om Kypros-spørsmålet. Dersom det ikke hadde skjedd, var Langes egen vurdering at det var meget vanskelig for den norske utenriksledelsen å opprettholde og få forstått og akseptert det standpunkt som sist ble tatt, at saken ikke hørte hjemme for FNs forum. Selwyn Lloyd svarte at det viktigste for britene, var å få slutt på terroren på øya. Det var ikke mulig å sette i gang nye forhandlinger før det var skjedd. Lange sa han var skeptisk til en slik vurdering og understreket nok en gang viktigheten ved å få i stand forhandlinger mellom partene.¹⁷² Slike fortrolige samtaler mellom Lange og britiske statsmenn ble stadig færre utover i perioden. En tilsynelatende direkte følge av dette, var at den norske utenriksledelsens standpunkt i Kypros-saken også ble mindre pro-britisk enn hva den hadde vært.

Både i Stortinget og i utenrikskomiteen ble det gitt uttrykk for ulike syn på britenes politikk på Kypros og forholdet mellom Storbritannia og Norge i denne sammenheng. Fra Stortingets talerstol høsten 1955 var Finn Moe nokså mild da han sa at Storbritannia var den nasjonen som etter de nordiske landene stod Norge nærmest og han mente derfor ikke noe vondt med å si at den politikken britene førte på Kypros ikke ville føre til noe godt.¹⁷³ I

¹⁷⁰ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Algerie og Cypern, (1. pol. ktr.), 28. aug. 1956

¹⁷¹ NAUK, FO 371 1081/731 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. R. S. Crawford), 10. apr. 1956

¹⁷² SA, UUKK 25. mai 1956

¹⁷³ S.tid. 1955: s. 2726

utenrikskomiteen få måneder senere, i mai 1956, var tonen en ganske annen. Han hevdet at det som skjedde på Kypros, var det samme som tyskerne hadde gjort i Norge under krigen. Britene brukte de samme metodene som tyskerne, og han var overbevist om at deres politikk ikke ville føre fram. Et folk som kjempet for sin uavhengighet lot seg ikke stanse, mente han.¹⁷⁴ Det kommer ikke klart frem hvorfor Moe endret holdningen sin, men dersom vi tar utviklingen av konflikten i betraktning er endringen egentlig ikke oppsiktsvekkende. Britiske myndigheter hadde sendt en ny guvernør til øya, feltmarskalk John Harding, som ført en langt mer undertrykkende politikk enn sin forgjenger. Få måneder etter at han hadde ankommet Kypros, ble erkebiskop Makarios arrestert og deportert. I tillegg satte Harding opp interneringsleie, gjennomførte kollektiv avstraffelse og stengte gresk-kypriotiske skoler i et forsøk på å nedkjempe enosis-tanker.¹⁷⁵ Siden Moe i utgangspunktet var svært opptatt av kolonibefolkningens rettigheter, kan den nye britiske politikken på Kypros ha vært årsaken til holdningsendringen hans.¹⁷⁶ Langes reaksjon på Moes krasse utspill var å be ham om å velge sine ord meget omhyggelig når spørsmålet kom opp i utenriksdebatten.¹⁷⁷ Han så nok ingen fordeler ved at britenes politikk offentlig ble sammenlignet med nazistenes.

Torstein Selvik fra Arbeiderpartiet svarte Moe med å si at Kypros-saken var det et forferdelig vanskelig spørsmål. Han mente saken måtte håndteres med en viss varsomhet. Det ville ikke tjene noen god hensikt å framstille saken slik at det kun handlet om et lite folk som kjempet for uavhengighet. Dertil var spørsmålet altfor komplisert. Hvis Kypros-spørsmålet var løst ved å gi kypriotene selvstyre, ville saken være krystallklar, men alle visste vel at dersom grekerne og de greske kypriotene fikk viljen sin, ville Kypros-spørsmålet nødvendigvis dukke opp igjen. Selvik bifalt ikke den britiske politikk i enhver henseende, men dersom man skulle kritisere den, måtte det skje med en viss varsomhet.¹⁷⁸ Bondepartipolitiker Elisæus Vatnaland mente at konflikten var så kompleks at man ikke bare kunne la følelsene styre avgjørelsene. C. J. Hambro var dypt uenig med parallellen Moe trakk. I Stortinget få uker senere, sa han det ikke ville tjene noen fredsinteresse dersom man direkte eller indirekte fremelsket den art av nasjonalisme som blant annet vant frem på Kypros. På en annen side trengte ikke Norge å erkjenne seg helt enig i politikken britene førte på Kypros.¹⁷⁹

I samme stortingsdebatt sa Lange at det var viktig å huske på at kolonimaktene også var venner og allierte i et vestlig samhold. Dette var nødvendig å ha i tankene når problemene som

¹⁷⁴ SA, UUKK 25. mai 1956

¹⁷⁵ Ierodiakonou 1971: s. 92, 102-103, 109-110, 112

¹⁷⁶ V. K. Elvebakk, "Finn Moe – en utenrikspolitisk biografi". Hovedfagsoppgave i historie, Oslo 2004: s. 115

¹⁷⁷ SA, UUKK 25. mai 1956

¹⁷⁸ S.tid. 1956: s. 2146; SA, UUKK 25. mai. 1956

¹⁷⁹ SA, UUKK 25. mai 1956; S.tid. 1956: s. 2130, 2166

angikk Kypros og Algerie skulle drøftes. Dersom samholdet ble vektlagt, måtte man også tenke på virkningene av standpunktet man tok og ikke bare på virkningene overfor de befolkninger som kjempet for selvbestemmelsesrett, mente han. Det måtte bli tatt hensyn og så langt det var menneskelig, og politisk mulig å vise forståelse for begge sider. I en redegjørelse i Stortinget i oktober 1958, understreket han hvilke vanskeligheter den britiske, greske og tyrkiske regjeringen stod overfor når de forsøkte å finne en løsning på konflikten. De måtte ta hensyn til både historisk arv og hjemlig opinion. Derfor var det grunn til å ha forståelse for situasjonen disse landene var i.¹⁸⁰ NKP-lederen Emil Løvlien var mer kritisk. Han mente utenriksministeren nærmest hyllet fransk og britisk politikk i de områdene og koloniene de hadde. Man trengte ikke uten videre å akseptere stormaktenes gjøren og laten, mente han.¹⁸¹

Til tross for en relativ bred enighet om at den britiske politikken på Kypros ikke kunne aksepteres, viste det seg at når det kom til stykket gjorde den norske utenriksledelsen det britene ba dem om. Etter sterkt britisk press holdt den norske FN-representanten Dag Bryn et innlegg på den 11. generalforsamlingen. Forut for dette innlegget hadde Bryn en samtale med den greske utenriksministeren Averoff-Tossizza, også etter britisk henstilling, for å prøve å få ham til å godta det kompromissforslaget som den indiske delegasjonen hadde lagt fram. Videre anmodet britene om at den norske delegasjonen stemte mot det greske resolusjonsforslaget. Dersom nordmennene avholdt fra å stemme, fryktet de at det greske forslaget ville oppnå flertall. Utenriksledelsen sa seg enig i dette og instruerte delegasjonen i New York om å stemme mot det greske forslaget om det skulle vise seg å bli nødvendig.¹⁸² Også det norske bidraget til kompromissforslaget som ble lagt frem sammen med Kanada, Danmark og Chile på FNs 12. generalforsamling skjedde på oppfordring fra den britiske FN-delegasjonen.¹⁸³

Selv om den norske utenriksledelsen og den norske FN-delegasjonen fulgte britiske oppfordringer, gjorde de det på bekostning av egen politikk? Ga de sin støtte til britene og forkastet egne prinsipper? I grunnen ikke. Det norske standpunktet i FN gjaldt til en hver tid å unngå at det kom til en realitetsdebatt i Kypros-saken med begrunnelsen om at det ville kunne føre til et varig bittert forhold mellom partene i konflikten og dermed forhindre en løsning på konflikten. Dette ville skade organisasjonen og sette dens prestisje på spill. Disse synspunktene ble ikke tilsidesatt av at oppfordringene fra britene ble fulgt. Det ville i tillegg ha vært å gå på

¹⁸⁰ S.tid. 1956: s. 2150; S.tid. 1958: s. 2641-2642

¹⁸¹ S.tid. 1956: s. 2139; S.tid. 1957: s. 2003

¹⁸² RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra UD til FN-del. i New York, 20. feb. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra UD til FN-del. i New York, 21. feb. 1957; UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra FN-del. i New York til UD, 21. feb. 1957

¹⁸³ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind V – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Hans Engen) 18. des. 1957

tvers av holdningene til størsteparten av personene innenfor utenriksledelsen, skulle det norske standpunktet ha vært fordømmende overfor britene, slik Moe og Løvlien hadde gitt uttrykk for.

Den norske stemmegivningen for ulike kompromissforslag gjenspeiler først og fremst holdningen om at saken var kompleks og at de ulike partene stod i en vanskelig situasjon. Forholdet til britene som venn og kolonimakt var en relevant faktor som bidro til at utenriksledelsen valgte et mellomstandpunkt. Likevel hadde forholdet mellom Norge og Storbritannia fått en annen karakter enn hva som viste seg de første gangene Kypros-saken var oppe i FN. Langes fortrolige samtaler med britiske statsmenn ble færre og utenriksledelsens standpunkt hadde blitt mindre pro-britisk. Dette må trolig ses i lys av konsekvensene av Suez-krisen høsten 1956. Hilde Henriksen Waage hevder at det tradisjonelt sterke båndet mellom Norge og Storbritannia nådde sitt lavmål på grunn av Suez-krisen.¹⁸⁴ Selv om ikke krisen nevnes i forhold til Kypros-konflikten er det sannsynlig at dens påvirkning på forholdet mellom Norge og Storbritannia fikk følger også når det gjaldt Kypros-spørsmålet.

Endringen som skjedde kan imidlertid forklares med at utenriksledelsen begynte å miste troen på at britene kom til å klare å løse konflikten på egen hånd. Når det gjaldt Algerie-saken hadde nettopp det vært en av grunnene til at utenriksledelsen endret standpunkt.¹⁸⁵ Lange hadde gitt uttrykk overfor den britiske utenriksministeren Lloyd at det måtte etableres reelle forhandlinger mellom partene for at Norge ikke skulle stemme for at Kypros-spørsmålet ble satt på dagsorden til FNs 11. generalforsamling. Da dette ikke skjedde ble det naturlig at utenriksledelsen gikk inn for kompromissforslag som søkte å fremme en slik prosess.

Greske advarsler og tyrkiske henstillinger

Like før Kypros-saken skulle debatteres på FNs 11. generalforsamling henvendte en greske FN-delegert seg til den norske FN-delegasjonen. Han hadde en henstilling fra den greske regjeringen til Norge og til sine andre NATO-allierte som innebar en oppfordring om ikke å betrakte Kypros-spørsmålet isolert, men også ut fra hvorvidt Hellas kunne fortsette å være medlem av NATO eller ikke. Den greske representanten sa at dersom mange av NATO-landene gikk direkte i mot Hellas under voteringen, ville den greske opinion trykke voldsomt for at Hellas skulle tre ut av NATO. Dette gjaldt uten hensyn til at det greske forslaget ble vedtatt ved at land utenfor NATO stemte for. Greske myndigheter ba derfor sine allierte om i hvert fall å avstå fra å stemme. Utenriksledelsen svarte at den overveide hvorvidt den norske delegasjonen burde avstå fra å stemme både overfor det greske og overfor det britiske resolusjonsforslaget. De

¹⁸⁴ Waage 1996: s. 394-395

¹⁸⁵ Sørhus 1984: s. 161

ville gjerne høre den norske delegasjonens uttalelser om dette. De la imidlertid stor vekt på danskernes og svenskernes holdning i saken. Også den greske ambassadøren i Washington D. C. tok kontakt med den norske ambassadøren Wilhelm Morgenstjerne angående saken. Den greske ambassadøren sa han var på det rene med Norges nære forhold til Storbritannia og forstod at det ville være vanskelig å stemme på en måte som gikk mot britiske interesser. Derfor ba han om at den norske delegasjonen avholdt seg fra å stemme. Senere hadde den greske FN-ambassadøren Spyros Capetanides, samtaler med Lange i Oslo om akkurat de samme forholdene.¹⁸⁶ Den norske utenriksledelsen merket presset fra gresk hold også, ikke bare fra britene. Slik fortsatte det da Kypros-saken kom opp på den 12. og den 13. generalforsamlingen og det var de samme advarslene som gikk igjen, at Hellas kom til å melde seg ut av NATO.¹⁸⁷ Etter at Norge, sammen med Kanada, Danmark og Chile hadde lagt frem endringsforslagene til det greske resolusjonsforslaget på den 12. generalforsamlingen, hadde den greske utenriksministeren beklaget seg til Engen over det han kalte det norske initiativet. Engen svarte med å si at det ikke hadde vært et norsk initiativ, men at Norge støttet bestrebelsene på å finne en løsning på konflikten.¹⁸⁸

I Kypros-konfliktens første fase var det liten direkte kontakt mellom tyrkiske og norske myndigheter utover de tyrkiske aide-memoirene. Som sagt, var nok årsaken at tyrkiske myndigheter stod sammen med britene og ikke hadde en egen agenda de trengte støtte til. Først under behandlingen av Kypros-saken på den 13. generalforsamlingen oppsøkte representanter for den tyrkiske stat norske embetsmenn for å søke støtte til standpunktet sitt i FN.

Den tyrkiske FN-ambassadøren og den tyrkiske ambassadøren i Oslo ble tatt imot av Hans Engen i UD. De fortalte at dersom Kypros-saken på nytt kom opp på FNs dagsorden, ville tyrkiske myndigheter kreve selvbestemmelsesrett for de tyrkiske kypriotene. Tyrkiske myndigheter mente at de tyrkiske kypriotene måtte få muligheten til å velge hvorvidt de skulle slutte seg til Hellas eller Tyrkia. Engen viste til at den norske delegasjonen hadde understreket viktighetene av prinsippet om lik rett på den 12. generalforsamlingen og han lovet å ta videre opplysningene den tyrkiske FN-ambassadøren hadde kommet med.¹⁸⁹ Også i Ankara fikk den

¹⁸⁶ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra FN-del. i New York til UD, 9. feb. 1957; RA, UD 26 6/58, boks 1276, bind III – Fra UD til FN-del. i New York, 12. feb. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra den norske amb. i Washington D. C. til UD, (sign. W. Morgenstjerne), 8. feb. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Notat. Utenriksministerens samtale med den greske ministeren S. Capetanides om Cypernspørsmålet, (sign. Tim Greve), 13. feb. 1957;

¹⁸⁷ RA, UD 26 6/58 boks 1276 bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, 15. des. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276 bind IV – Fra den norske leg. i Aten til UD, 15. des. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1277, bind VI – Fra NATO-amb. Boyesen i Paris New York til UD, 21. nov. 1958

¹⁸⁸ RA, UD 26 5/2, boks 1143, bind I – 12. generalforsamling del.møte nr. 55, 16. des. 1957

¹⁸⁹ RA, UD 26 6/58 boks 1277, bind VI – Notat. Kypren-spørsmålet. Samtale med den tyrkiske FN-ambassadør, (sign. Hans Engen), 20. mai 1958

norske ambassaden henvendelse fra en ikke navngitt tyrkisk tjenestemann i utenriksministeriet. Han påpekte at Norges upartiske stemmegivning var respektert som uttrykk for ønsket om å unngå en tilspissing av en konflikt mellom allierte land. Ved den kommende drøftingen av Kypros-saken i FN håpet han at Norge kunne fortsette slike bestrebelser gjennom å uttrykke ønske om at saken helst ble behandlet i NATO. Videre sa han at han fryktet konsekvensene for den pågående fiskerikonflikten mellom Island og Storbritannia skulle føre til at islendingene kom til å innta et pro-gresk standpunkt. Det ville derfor være svært behjelpelig om Norge, underhånden, kunne henstille til islandske myndigheter om for eksempel å avstå fra stemmegivningen i FN. Den norske diplomaten som mottok forespørselene, Arne Langeland, understreket at disse ikke var en offisiell tyrkisk *démarche*, men en fortrolig samtale for å peke på muligheter for å hindre en tilspissing av konflikten.¹⁹⁰

I lys av hvordan den norske FN-delegasjonen handlet på de tre generalforsamlingene i perioden 1956 til 1958 var det først og fremst de tyrkiske anmodningene som ble fulgt opp. Anmodningene lå nærmest det norske standpunktet om at saken helst skulle løses utenfor FN. Likevel ble ikke de greske advarslene og henstillingene oversett. Den norske delegasjonen følte presset fra gresk hold og det ble vurdert å følge opp med å avstå fra å stemme.¹⁹¹ Da det imidlertid ble framsatt et kompromissforslag fra indisk side på den 11. generalforsamlingen, som var i tråd med det norske standpunktet, stemte den norske delegasjonen for dette. At den norske utenriksledelsen ønsket å ta hensyn til alle partene i konfliktene, kom tydelig frem gjennom forsøket på å få til et kompromissforslag på den 12. generalforsamlingen. Likevel var det viktig at ingen av partene fikk støtte til ekstreme løsninger som deling av Kypros eller øyas tilslutning til Hellas.¹⁹²

OPPOSISJONEN, OPINIONEN OG ET NORSK ANSVAR

Det var ikke bare press utenfra som var med på å påvirke utenriksledelsens standpunkt i Kypros-spørsmålet, men også det som kan betegnes som indre faktorer. Den økte oppmerksomheten rundt saken viste seg ikke minst i debatter på Stortinget og i utenrikskomiteen. Noen av de synspunktene som kom fram har allerede blitt beskrevet i forhold til synet på Storbritannias politikk. Det var likevel flere meninger enn disse. I tillegg førte

¹⁹⁰ RA, UD 26 6/58 boks 1277, bind VI – Fra den norske amb. i Ankara til UD, (sign. Arne Langeland) 9. nov. 1958

¹⁹¹ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra FN-del. i New York til UD, 9. feb. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra UD til FN-del. i New York, 11. feb. 1957; RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra FN-del. i New York til UD, (sign. Per Vennemo), 27. feb. 1957; RA, SMK, RK, nr. 17, 21. feb. 1957

¹⁹² St.meld. nr. 16 (1959)

oppmerksomheten rundt saken til at opinionen også måtte tas mer hensyn til. Det var i tillegg noen som ga uttrykk for at Norge hadde et spesielt ansvar i Kypros-saken.

Ulike politiske syn på Kypros-saken

Norske politikere hadde mer å si om Kypros-saken utover britenes politikk på øya. Det var blant annet uenighet om forskjellige sider ved behandlingen av Kypros-konflikten i FN. Mens den 10. generalforsamlingen fortsatt pågikk, debatterte stortingspolitikere FN's handlingsmuligheter i saken. På det tidspunktet hadde de norske FN-delegerte allerede stemt mot at sakene som angikk Kypros, Algerie og Vest-Irian skulle føres opp på dagsorden.

Når det gjaldt dagsordensspørsmålet var det spesielt et forhold som ble diskutert av norske politikere, nemlig tolkningen av FN-paktens artikkel 2.7. Det gjaldt hvorvidt koloniproblemer var et lands indre anliggende. Artikkelen ble tatt med i FN-pakten i 1945. Uten den er det tvilsomt om kolonimaktene hadde sluttet seg til FN. En snever fortolkning av artikkelen vil hevde at koloniproblemene var å regne for et lands indre anliggende. Kolonimaktene brukte selvfølgelig denne fortolkningen, men også flere norske politikere var av en slik oppfatning. Artikkelen kunne imidlertid også tolkes dit hen at den ikke stod i veien for at Kypros-saken ble diskutert i FN's organer, slik utenriksminister Lange hadde gitt uttrykk for overfor den britiske ambassadøren i Oslo. En diskusjon var ikke ensbetydende med å intervenere. I følge Lange var regjeringen av denne siste oppfatningen.¹⁹³ I tillegg kunne kolonikonflikter oppfattes som en trussel mot verdensfreden. I så måte, var den ikke lenger et indre anliggende.¹⁹⁴

Når det var blitt besluttet å føre saken på dagsorden, kunne diskusjonen ta to retninger. Enten kunne den gå i retning av en realitetsdebatt, noe som ville medføre at FN's medlemmer kunne si hva de mente om konflikten og dermed ta side i saken ved å fordømme handlingene til den ene eller den andre part. Det andre retningen tok sikte på å diskutere mulighetene for å få de involverte partene til å forhandle frem en løsning på egen hånd. For den norske utenriksledelsen var det første alternativet utenkelig. Selv da den besluttet å stemme for at Kypros-spørsmålet skulle føres opp på dagsorden skulle delegasjonen gjøre alt for å unngå en realitetsdebatt. Det var imidlertid ikke alle som støttet at saken ble satt på dagsorden i utgangspunktet og i Stortinget var det flere som hadde formening om realiteten i konflikten.

KrF-politiker Erling Wikborg var enig i at den norske FN-delegasjonen hadde stemt mot at blant annet Kypros-saken skulle settes på dagsorden til FN's 10. generalforsamling. Han mente

¹⁹³ NAUK, FO 371 1081/301 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir M. Wright), 19. aug. 1954

¹⁹⁴ Pharo 1989: s. 314

FN-pakten satte visse begrensninger for hva organisasjonen kunne utrette. Han hevdet at han selv kanskje hadde vært den i enkelte av de norske delegasjonene til FNs generalforsamlinger som hadde gått inn for en videst mulig fortolkning av artikkel 2.7, men han var hele tiden klar over restriksjonene. Nå kunne han ikke forstå, selv med en romslig fortolkning, at det kunne være anledning for å ta opp Kypros-saken i FN.¹⁹⁵

Også innenfor utenriksledelsen fantes det ulike oppfatninger på dette punktet. Finn Moe synes delvis å ha vært av samme oppfatning som sin politikerkollega Wikborg. Han mente at paktens bestemmelser i artikkel 2.7 begrenset mulighetene for organisasjonen til å gjøre noe i saker som Kypros-spørsmålet. Han mente imidlertid at artiklene i pakten generelt var så vidtrekkende at det hadde vært nødvendig å ha med artikkel 2.7 for å beskytte nasjonalstatenes suverenitet. Den var et slags kompromiss som samtidig ga uttrykk for motsetningene mellom ønsket om størst mulig frihet til seg selv og behovet for å legge bånd på andres handlefrihet. Etter Moes mening burde saker som Kypros-spørsmålet derfor sendes til en mellomfolkelig domstol for at det der ble avgitt en rådgivende uttalelse om hvorvidt saken kom inn under artikkel 2.7 eller ikke.¹⁹⁶ Da Moe holdt dette innlegget hadde utenriksminister Lange gitt uttrykk for i FN at Norge ikke delte britenes forståelse av paktens artikkel 2.7.¹⁹⁷ I 1952 hadde Moe vært talsmann for at artikkelen ikke kunne benyttes i de sakene hvor konflikten var til bekymring for andre enn de direkte involverte, som i saken om Frankrike og Tunisia.¹⁹⁸ Han tolket dermed ikke Tunisia-konflikten og Kypros-konflikten likt. I ettertid skulle utenriksledelsen stemme for at saken ble satt på dagsorden, og som det vil vise seg, var også Moe enig i denne beslutningen.

Når det gjaldt hva Moe mente om Norges holdning i saker som Kypros-spørsmålet og Algerie-konflikten var han i 1955 samstemt med utenriksledelsens standpunkt. Han mente Norge stod overfor to spørsmål, et juridisk og et moralsk og han brukte Algerie-saken som eksempel da han utdypet synspunktet sitt. Fra det juridiske ståstedet hørte Algerie-saken inn under artikkel 2.7. Det gjaldt Frankrikes indre anliggender og var noe som måtte tas hensyn til på samme måte som når et enkeltindivid påberopte seg en rettsregel. Om man ikke gjorde det, undergravde man selve fundamentet for rettsstaten og fundamentet for FN. Hadde man imidlertid løst det juridiske spørsmålet og funnet ut at saker som Algerie-konflikten kunne bli behandlet i FN, gjenstod det likevel et moralsk spørsmål. Her stilte Moe spørsmål om hvorvidt det ville være til noen nytte at FN behandlet en slik sak. Det som nylig hadde skjedd i FN var at

¹⁹⁵ S.tid. 1955: s. 2719-2720

¹⁹⁶ S.tid. 1955: s. 2726-2727

¹⁹⁷ St.meld. nr. 17 (1955)

¹⁹⁸ Pharo 1989: s. 314

da Algerie-saken ble satt på dagsorden marsjerte den franske delegasjonen ut og hadde ikke deltatt på noe av generalforsamlingens arbeid siden. Det var en lite ønskelig situasjon som ikke ville bidra til å løse problemene. Selv uten den franske delegasjonen tilstede kunne forsamlingen fortsatt vedta resolusjoner mot Frankrike i Algerie-konflikten, men disse ville aldri bli fulgt opp i praksis. Til alle de som mente Norge ofte var småpuslet og forsiktige i standpunktene sine, spurt Moe om de virkelig ønsket at en generalforsamling som var en resolusjonsmaskin, fremfor en som vedtok mindre vidtrekkende resolusjoner som kanskje kunne oppnå ett eller to praktiske resultater.¹⁹⁹ I lys av denne uttalelsen synes hans meninger om artikkel 2.7 egentlig å dreie seg om å ta hensyn til konsekvensene av ens handlinger. En slik holdning var på ingen måte i strid med utenriksledelsens uttalte standpunkt. Wikborgs mening forble imidlertid det. I Moes innlegg, peker han på et forhold som er blitt fremhevet som en del av den norske fredstradisjonen. Han talte for at man ikke måtte undergrave fundamentet for et rettssystem ved å overkjøre FN-paktens artikkel 2.7 og stemme for at Algerie-saken skulle settes på dagsorden. Fredstradisjonen bygger blant annet på at Norge var opptatt av å fremme et rettsbasert internasjonalt system.²⁰⁰

Som vi har vært inne på tidligere, endret Moe oppfatning. Da han tok ordet på Stortingets talerstol i juni 1956, startet han med å påpeke at han ikke talte som formann av utenrikskomiteen, men som en stortingsrepresentant som ønsket å orientere utenriksministeren og regjeringen om hva han mente om den utenrikspolitikken som ble ført. Moe begrunnet ikke denne uttalelsen noe ytterligere, men den kan ha hatt sammenheng med tilbakemeldingen han hadde fått fra Lange etter å ha sammenlignet britene med nazistene, om å velge sine ord med omhu. Til tross for at Norge hadde stemt mot at Kypros-spørsmålet ble satt på dagsorden til den 10. generalforsamlingen, var han i tvil om utenriksledelsen kunne fortsette denne linjen dersom konflikten ikke var løst før den 11. generalforsamlingen trådte sammen. Videre sa han at de begrunnelsene som tidligere hadde blitt brukt, om at en debatt i FN ikke ville føre frem til en løsning på konflikten og at fordømmende FN-vedtak ikke ville bli fulgt, ikke lenger var tilstrekkelig i den daværende situasjonen. Han sa at FNs viktigste formål var å opprettholde freden og de eneste stedene hvor det fløt blod i verden, var der hvor konfliktene var av kolonial karakter. Det var vanskelig å skulle hevde at FN ikke hadde noe å si i disse sakene, spesielt fordi partene selv ikke hadde klart å finne en løsning. Argumentet om at behandlingen av saken i FN kun ville føre til en bitter debatt stod i forhold til hensynet til de folk som ønsket å legge sin sak fram for et internasjonalt forum, for i alle fall å få den prøvet.

¹⁹⁹ S.tid. 1955: s. 2727

²⁰⁰ Pharo, 2004: *Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt*: pdf¹³, [hentet 8. apr. 2009]

Akkurat det mente Moe var vanskelig å nekte dem. Senere kunne utenriksledelsen avgjøre hvordan den ville stemme over eventuelle resolusjonsforslag. Det viktigste var at folkene ble hørt. Ble de ikke det, fryktet Moe at det ikke bare ville skape bitterhet blant de som var direkte berørt, ”men i hele den fargede verden”. Denne bitterheten ville igjen skjerpe mistanken om at FN var kolonimaktens organisasjon.²⁰¹ Dermed hadde Moe gått bort fra argumentet om å opprettholde rettssystemet. Tilliten til FN hos den store andelen av tidligere kolonistater, så ut til å veie tyngre.

Løvlien mente Kypros-saken ikke handlet om forholdet mellom de greske og de tyrkiske kypriotene, slik utenriksminister Lange hadde hevdet i sin redegjørelse noen få uker i forveien. Det var ikke mellom dem at kampene utspant seg. Det egentlige spørsmålet var hvorvidt britene skulle ha sine styrker og baser på Kypros. Han la til at dersom man mente at hvert enkelt folk skulle kunne få bestemme over seg selv, kunne man ikke støtte engelskmennenes regime på Kypros.²⁰² Løvliens kritikk overfor de vestlige kolonimaktene satt løst, men han nevnte ikke Sovjetunionen og Østblokklandene. Høsten 1955 hadde Wikborg kommentert akkurat dette i en stortingsdebatt. Han skulle gjerne ha hørt Løvliens reaksjon den dag for eksempel de baltiske staters stilling kom opp i FN. Etter det Løvlien hadde sagt før ham, gikk Wikborg ut fra at om så skulle skje, ville de norske kommunistene stå vakt om retten for at også disse nasjoner skulle få sine saker prøvet i FNs generalforsamling. Det han viste til var Løvliens uttalelser i forhold til at den norske FN-delegasjonen hadde stemt mot å føre Algerie-spørsmålet opp på dagsorden til FNs 10. generalforsamling.²⁰³

Jeg tror at for fremtidige lignende tilfeller bør iallfall [sic] delegasjonen for Norge i de Forente Nasjoners hovedforsamling instrueres om å stemme i overensstemmelse med de smukke prinsipper som man vanligvis bærer til torvs, når det gjelder det enkelte lands og de enkelte folks frie rett til selv å bestemme i sitt land.²⁰⁴

Der noen mente britenes politikk var uakseptabel, mente andre at de hadde gjort sitt beste for å avvikle kolonistyret. Wikborg var en av dem. Storbritannia hadde allerede før andre verdenskrig gjort mye for folks frigjørelse og vist veien ut av kolonipolitikken. Det var tragisk at de nå var havnet i den vanskelige situasjonen som hadde oppstått på Kypros. Dersom saken skulle komme opp på den 11. generalforsamlingen, måtte utenriksledelsen vurdere på nytt hvilken stilling den skulle ta. Det riktige utgangspunktet var å tenke på hva som ville gagne det

²⁰¹ S.tid. 1956: s. 2127

²⁰² S.tid. 1956: s. 2139

²⁰³ S.tid. 1955: s. 2716, 2720

²⁰⁴ S.tid. 1955: s. 2716, 2720

ønskelige resultatet best. Selv ønsket han at det ville gagne resultatet best å få Kypros-saken drøftet og luftet i verdensorganisasjonen. Vatnaland var enig i at utenriksledelsen hadde stemt mot å sette Kypros-saken på dagsorden. I likhet med Lange, mente han at saken var for kompleks til å kunne gjøre noe annet. Det var mye som måtte overveies og tas hensynt til. Det eneste forsvarlige etter hans mening var å ha et godt forhold til de allierte. Han advarte mot å dra raske slutninger og vurderinger av situasjonen.²⁰⁵ Hambro mente at de som hadde talt de undertrykte sak hadde et visst moralsk medansvar for de utskielene man nå var vitne til i nasjonalismens navn rundt om i verden. Dersom man oppfylte de kypriotiske nasjonalistenes krav, ville det føre til en så spent situasjon mellom Hellas og Tyrkia at det ville sette hele Europas fred i fare. Videre mente han det var uhistorisk å snakke om Kypros som et legitimt gresk krav. Konflikten på øya var et utslag av en eiendommelig bysantinsk imperialisme, med en drøm om å få gjenreist det gamle bysantinske riket og det ville ikke tjente til fredens interesse å fremelske denne form for nasjonalisme. Som motargument sa Moe at når et flertall på 80 prosent av den kypriotiske befolkningen ville at Kypros skulle innlemmes i Hellas, kunne ikke dette flertallet trosses fordi mindretallet ikke ønsket det.²⁰⁶

Meningene slik de ble ytret av de ulike politikerne, kan grovt deles inn i to grupper. Den første gruppen representerer de politikerne som gikk hardt ut mot den ene eller den andre part i Kypros-konflikten. Hambros uttalelser mot grekerne og Løvlien og Moes uttalelser mot britene, gjør dem til representanter for den første gruppen. Den andre gruppen består av de som mente saken var kompleks og at når man skulle ta standpunkt i den, måtte man ta hensyn til og vise forståelse for flere faktorer samtidig. De som faller inn under denne kategorien er Lange, Vatnaland og delvis Moe. Wikborg viste på sin side full forståelse for britene. I lys av hvordan utenriksledelsen gikk fram i FN, var det synspunktene til den siste gruppen som ble fulgt.

Stort sett var de som jobbet med utenrikspolitikk, enige i utenriksledelsens standpunkt og fremgangsmåte. Jeg tror Lange og Moes ulike holdninger i saken igjen må ses i sammenheng med utenriksministerrollen til Lange, som jeg var inne på i innledningen. Han måtte finne en balansegang mellom nasjonale og internasjonale hensyn. Moe hadde ikke den samme utfordringen som formann av utenrikskomiteen. Når han i tillegg markerte avstand til utenriksledelsen innledningsvis i stortingsinnlegget sitt, virker det som om han mente han kunne tale enda friere. Dersom utenriksledelsens standpunkt ble påvirket av disse uenighetene, så må det ha vært i retning av å bli mer kompromissøkende.

²⁰⁵ S.tid. 1956: s. 2143, 2146

²⁰⁶ S.tid. 1956: s. 2130, 2166, 2167

Opinionen

Den økte politiske oppmerksomheten rundt Kypros-konflikten, bidro til at opinionen og ble mer oppmerksom på hva som foregikk. Deres oppfatning om det norske standpunktet syntes viktig for Lange på flere måter. I et innlegg i stortingsdebatten i juni 1956 rettet han sitt budskap direkte mot den. Han advarte mot den tendensen han mente å se i den norske opinionen. Det var en tendens til å forenkle problemene i sterk grad og til å la seg rive med av følelsesmessig sympati, og av overbevisning om det rettferdige i kravene om selvstyre. Samtidig så man bort fra hvor komplisert problemene og situasjonene ofte var, og man så bort fra hva som hadde vært ytet av de land som enda hadde suverenitet over ikke-selvstyrte områder av annen nasjonalitet. For Kypros' vedkommende var noe av det som kompliserte situasjonen mest, nemlig at det var tre parter foruten befolkningen på øya selv.²⁰⁷

I en melding fra Utenriksdepartementet til den norske FN-delegasjonen i New York forut for den 11. generalforsamlingen, understreket utenriksministeren at den våkne opinionen fulgte med på utviklingen i Kypros-spørsmålet. Saken hadde blitt berørt under den siste utenriksdebatten i Stortinget og han så ikke bort fra at også utenfor Stortinget kunne det bli reist en ganske sterk opinion for at utenriksledelsen måtte endre standpunktet den hittil hadde hatt når det gjaldt å sette Kypros-spørsmålet på dagsorden. Videre stod det at det imidlertid skulle mye til for at Norge skulle ta den belastningen overfor de allierte som en slik endret holdning ville medføre.²⁰⁸ Ville det si at utenriksledelsen enda en gang hadde stemt mot at Kypros-saken ble satt på dagsorden, dersom ikke britene hadde fremmet et ønske om å føre den opp? Den klare talen i UD's brev til FN-delegasjonen tyder på at opinionen ikke spilte en så stor rolle når utenriksledelsen bestemte seg for standpunkt i saken. Likevel ble den norske FN-delegasjonen i ettertid instruert å stemme for at Kypros-saken ble satt på dagsorden.

Et norsk ansvar

Flere politikere på Stortinget mente at Norge hadde et ansvar når det gjaldt Kypros-saken. For mange var det viktig at Norge viste seg som en fredselskende nasjon og at man brukte kunnskapen som var blitt ervervet gjennom egne erfaringer til å fremme de riktige fremgangsmåtene og løsningene i saken. Misjonærimpulsen var det således ingenting i veien med.

²⁰⁷ S.tid. 1956: s. 2149

²⁰⁸ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Fra UD til FN-del. i New York, (sign. Fridtjof Jacobsen og Per Vennemo), 31. aug. 1956

Wikborg sa at ingen i FN skulle være i tvil om at det norske standpunktet var høyeste grad av frihet og selvbestemmelsesrett for alle folk. Nordmenn hadde selv lidd under fremmed styre, og visste derfor at frihet var en umistelig gode de gjerne ville at andre skulle få. For han var det kun et spørsmål om tempoet på utviklingen mot selvstyre og at Norge måtte passe på at utviklingen gikk i den riktige retningen. Selvik sluttet seg til disse uttalelsene.²⁰⁹ Høyres Hermann Smitt-Ingebretsen mente at Norge kunne gjøre noen nytte ved å holde levende i bevisstheten hos de menn som satt med ansvaret i det samarbeid som foregikk mellom Vestens nasjoner, de moralske og etiske krav som var naturlig for demokratiene å hevde.²¹⁰ Lange ga også uttrykk for hva han mente Norges ansvar i slike saker var. Han sa at i de internasjonale organisasjonene Norge var medlem av hadde den norske utenriksledelsen gitt uttrykk for at norske sympatier lå hos dem som krevde de samme rettighetene og den samme statusen som nordmenn anså som selvfølgelig for eget vedkommende. Han understreket imidlertid at det ikke var ensbetydende med at norske myndigheter hadde støttet eller kom til å støtte ethvert angrep på de makter som fremdeles administrerte ikke-selvstyrte områder. Der norske myndighetene kjente seg trygge på at administrasjonsmaktens målsettinger i det store og det hele var i samsvar med det prinsipielle kravet om at utviklingen skulle lede til selvstyre, hadde de ofte nølt med å støtte kritikk som var rettet mot farten på utviklingen. Denne holdningen var først og fremst blitt inntatt i FN på grunn av at paktens bestemmelser satte grenser for hva organisasjonen kunne gjøre i slike saker. I praksis ville det si at det var lite eller ingenting som kunne oppnås uten administrasjonsmaktens medvirkning. Det som hadde vært og var fortsatt norske myndigheters hovedinteresse og viktigste oppgave når det gjaldt den videre utviklingen mot selvstyre for alle folk, var å bidra, det lille man kunne, til at overgangen foregikk i så fredelige former som mulig og med minst mulig menneskelige lidelser og med minst mulig ødeleggelser av de verdier som ble skapt gjennom kolonistyre.²¹¹

Det norske standpunktet var i tråd med disse tankene og søkte hele tiden å fremme fredelige, direkte forhandlinger mellom partene. Handlinger som det å stemme frem kompromissforslag som støttet forhandlinger mellom partene og det å unngå å ta stilling til realiteten i konflikten hadde slike synspunkter i seg. Det var likevel først når det ble tatt til ordet for utenriksledelsens standpunkt at dette kom tydelig fram. Hans Engen talte diplomatisk i sitt innlegg om at han støttet prinsippet om selvbestemmelse, men også prinsippet om lik rett, som i større grad gjaldt begge befolkningsgruppene på Kypros.

²⁰⁹ S.tid. 1956: s. 2143, 2163

²¹⁰ S.tid. 1956: s. 2158

²¹¹ S.tid. 1956: s. 1862-1863

OPPSUMMERING

Utenriksledelsen endret standpunkt i 1956 og beholdt det gjennom resten av perioden. Nå stemte den for å sette Kypros-spørsmålet på dagsorden, men ville fortsatt unngå en realitetsdebatt. Alternativet ble å stemme for såkalte prosessuelle resolusjonsforslag. Slike inneholdt kompromisser som ikke tok stilling i saken, men som søkte å fremme direkte forhandlinger mellom parten som var involvert. På den 12. generalforsamlingen la til og med den norske FN-delegasjonen fram et eget kompromissforslag sammen med den danske, kanadiske og chilenske delegasjonen. Dette var en annen holdning enn den utenriksledelsen hadde inntatt de to første gangene Kypros-saken var oppe i FN. Nå hadde den inntatt et mellomstandpunkt og lagt seg på en mer aktiv linje i FN.

Forholdet til Storbritannia syntes å ha endret karakter i løpet av perioden. De fortrolige samtale mellom Lange og britiske statsmenn uteble, samtidig som utenriksledelsens standpunkt ble mindre pro-britisk. Britenes deltakelse i Suez-krisen fikk nok en negativ virkning for det nære forholdet. I tillegg hadde ikke britene klart å bevise sin evne til å finne en fredelig løsning på koloniproblemet. Sammen med en felles forståelse hjemme om at den britiske politikken på Kypros ikke ville føre frem, ble det naturlig å endre standpunktet i FN. Standpunktet ble likevel ikke fordømmende overfor britene. Det var på grunn av landets posisjon som venn og alliert. Spenningen i forholdet mellom Hellas og Tyrkia, slik det kom til uttrykk gjennom greske advarsler og tyrkiske henstillinger, hadde også en påvirkning på det norske standpunktet. Det ble gitt uttrykk for at utenriksledelsen var under press fra alle parter og den aktive norske linjen må antas å ha vært motivert av å finne en løsning på konflikten før den fikk alvorlige følger for freden i sørøstlige Europa.

Den spente konflikten førte til økt internasjonal oppmerksomhet. I Norge hadde politikerne fått øynene opp for hva som skjedde i Kypros-konflikten, og hadde dermed meninger å komme med. Noen gikk langt i å kritisere britisk politikk og det ble også gitt uttrykk for at Norge ikke lenger kunne stemme mot at saken ble satte på FNs dagsorden. En annen gruppe søkte å understreke at konflikten var svært kompleks og at det var nødvendig å ta hensyn til alle sidene i saken og ikke la seg rive med av følelsesmessige betraktninger. Den norske utenriksledelsen fulgte denne siste linjen. Den så det ikke som hensiktsmessig å gå for hardt ut mot kolonimakten Storbritannia. Forholdet var nok viktigere enn som så. Opinionen syntes imidlertid ikke å kunne styre avgjørelsene. Det var heller utenriksledelsen som appellerte til den om å vise større forståelse. Den norske misjonærimpulsen, slik den kom til syne gjennom

enkelte politikeres formaninger om at Norge som fredsnasjon burde fremme de riktige ideene og prinsippene, gjenspeiles i standpunktet, som fremmet direkte forhandlinger mellom partene.

5

BEHANDLINGEN AV KYPROS-SAKEN I NATO (1956-58)

Da den norske utenriksledelsen ble konfrontert med Kypros-spørsmålet på FNs generalforsamlinger i perioden 1954 til 1958, var deres standpunkt at saken ikke måtte behandles i organisasjonen. Dersom det ble tatt stilling til realiteten i konflikten i FN, mente utenriksledelsen at det ikke ville bidra til å løse problemene, men heller bringe gemyttene i kok i de landene som var direkte berørt. De stilte seg imidlertid mer positiv til at Kypros-spørsmålet ble tatt opp i NATO allerede første gang det kom opp i rådet i mars 1956.²¹² På det tidspunktet var situasjonen på Kypros svært anspent, og forholdet mellom de tre NATO-medlemslandene, Storbritannia, Tyrkia og Hellas, ble stadig dårligere. På grunn av dette fikk saken mye internasjonal oppmerksomhet, også i Norge. Flere norske politikere anså konflikten som en trussel mot NATO og mot freden i Europa. Til tross for generalsekretær Lord Hastings Ismays, og senere generalsekretær Paul-Henri Spaaks mange forsøk på å føre partene ut av konflikten, brøt forhandlingene til slutt sammen. Fire måneder etter klarte imidlertid partene på egen hånd å komme fram til en løsning.

I dette kapitlet vil jeg først redegjøre for behandlingen av Kypros-spørsmålet i NATO og hvilken politikk den norske utenriksledelsen førte der. Deretter vil jeg drøfte forklaringer på posisjonen utenriksledelsen inntok, hva som kan ha påvirket standpunktet, og hvilke interesser, prinsipper og idealer som kan ha ligget bak.

²¹² RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Notat, Forslag til konklusjon på 4. politiske kontors notat av 10. juni 1957 om Kypros-spørsmålet, (sign. B. M. Riise), 10. jun.1957

NATOS TILBUD OM MEGLING

Som i FN, var det greske myndigheter som tok initiativet til at Kypros-spørsmålet ble tatt opp i NATO-rådet. Britiske og tyrkiske myndigheter var i utgangspunktet negative til å gå med på forhandlinger i regi av alliansen, men ble mer positive etter hvert. I løpet av perioden da saken ble behandlet i NATO, var det mye frem og tilbake mellom partene. Til slutt var det Hellas som ikke kunne akseptere betingelsene for forhandlingene.

Utenriksledelsen støtte til forsøk på å finne en løsning

Kypros-spørsmålet ble tatt opp i NATO-rådet første gang 14. mars 1956 av den greske NATO-representanten. Flere av medlemslandenes delegasjoner mente at konflikten var blitt så tilspisset at den ville kunne påføre NATO store skadevirkninger. Dersom organisasjonen ikke gjorde noe, ville Kypros-spørsmålet på nytt komme opp i FN, og der kunne NATOs fiender utnytte det faktum at det var uenighet mellom alliansens medlemmer til å svekke den ytterligere. Det var bred enighet i rådet om at en løsning av problemet måtte søkes gjennom en avtale mellom de direkte impliserte partene. Rådet besluttet derfor at generalsekretær Lord Ismay skulle benytte seg av underhåndsdrøftelser med partene i konflikten og de øvrige medlemslandenes representanter for å undersøke hvilke fremgangsmåter som kunne bidra til å løse konflikten. Allerede en måned senere tok den nye greske NATO-ambassadør George V. Melas, igjen til orde for at Kypros-konflikten skulle tas opp i rådet. Han sa at den greske regjeringen ville være positiv til at rådet bidro til en vennskapelig løsning på konflikten. Han understreket imidlertid at en slik løsning måtte bygge på anerkjennelsen av den kypriotiske befolkningenes rett til selvbestemmelse. Den britiske og den tyrkiske representanten ville ikke gå med på slike forhandlinger. De mente at det for tiden ikke var noe grunnlag for en løsning av konflikten.²¹³ Den norske utenriksledelsen mente saken burde behandles innenfor rammene av NATO all den stund de tre partene i konflikten var medlemmer av organisasjonen og var dermed enig i beslutningen som ble tatt i rådet.²¹⁴

I desember 1956 var det statsrådsmøte i NATO. Der gjentok den greske utenriksministeren at myndighetene i Hellas var åpne for at rådet skulle finne en løsning på konflikten. Denne gangen stilte den tyrkiske utenriksministeren seg mer positiv til forslaget. Hans eneste krav var at grekerne tok saken av dagsorden for FNs 11. generalforsamling. Den britiske utenriksministeren foreslo at alle forslag om forhandlinger ble utsatt inntil partene hadde hatt anledning til å studere det nye grunnlovsforslaget for Kypros som hadde blitt lagt

²¹³ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

²¹⁴ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Notat, Algerie og Cypren (UD 1. pol. ktr.), 28. aug. 1956

fram av Lord Radcliffe 19. desember 1956. Det ble imidlertid raskt klart at greske myndigheter ikke kom til å gå med på det nye grunnlovsforslaget, som i likhet med tidligere initiativer fra britisk hold, ville gi den kypriotiske befolkningen indre selvstyre, men ikke mer.²¹⁵ Generalsekretæren innså på sin side, at han ikke kunne foreta seg noe når det gjaldt denne saken før etter at den var ferdigbehandlet i FN. Det hindret ham likevel ikke i å be de tre landene om å vise moderasjon under de forestående forhandlingene i FN.²¹⁶

På den 11. generalforsamlingen ble det stemt frem et kompromissforslag om at partene skulle finne en løsning på konflikten gjennom direkte forhandlinger. I NATO gikk dermed Lord Ismay i gang med å undersøke mulighetene for at direkte forhandlinger mellom partene kunne finne sted i regi av alliansen. Underhånden forsøkte han å bringe på det rene hvordan de tre landene ville stille seg til et meglingsstilbud. Samtidig anmodet han Norges, Italias og Nederlands representanter om å delta i en gruppe som skulle drøfte hvordan et slikt meglingsorgan eventuelt skulle settes sammen. Da den norske NATO-ambassadøren Jens Boyesen henvendte seg til utenriksminister Lange angående deltagelsen i en slik gruppe, fikk han straks et positivt svar.²¹⁷ Den tyrkiske og den britiske representanten stilte seg positiv til Ismays initiativ om megling, mens den greske representanten meddelte at det ikke var det riktige tidspunktet for de greske myndighetene å gå med på tilbudet. De var ikke ferdige med å diskutere FN-resolusjonen i den greske nasjonalforsamlingen. Det var imidlertid en sjanse for at tilbudet ville bli aktuelt senere.²¹⁸

Til tross for at greske myndigheter ikke tok imot meglingsstilbudet, gjorde Lord Ismay et nytt forsøk da EOKA fremsatte et ønske om våpenhvile 14. mars 1957. Han sendte et brev til Storbritannias, Tyrkias og Hellas' faste representanter i rådet, der han under henvisning til rådsresolusjonen om fredelig bileggelse av tvister, tilbød å megle i konflikten. Den rådsresolusjonen han viste til, var et av forslagene i tremannskomiteens rapport fra desember 1956. Rapporten handlet om utvidelse og effektivisering av det ikke-militære samarbeidet i NATO og var blitt utredet av den kanadiske og den italienske utenriksministeren, og av utenriksminister Lange.²¹⁹ Både den britiske og den tyrkiske representanten kunne meddele at myndighetene i deres hjemland i prinsippet var positive til tilbudet. Greske myndigheter sa

²¹⁵ Jerodiakonou 1971: s. 123

²¹⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

²¹⁷ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 23. feb. 1957; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til NATO-del. i Paris, 23. feb. 1957

²¹⁸ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

²¹⁹ Rådsresolusjonen om fredelig bileggelse av tvister mellom NATO-medlemslandene: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17482.htm [hentet 22. feb. 2010]; Tremannskomiteens rapport om det ikke-militære samarbeid i NATO: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17481.htm, [hentet 22. feb. 2010]

nok en gang nei med begrunnelsen om at FN-resolusjon anbefalte at problemet ble løst mellom den britiske administrasjonen på øya og den kypriotiske befolkningen.²²⁰ FN-resolusjonen gir ingen indikasjoner på hvem som skal delta på forhandlingene om Kypros, så dette må ha vært en gresk tolkning teksten.

Den kanadiske utenriksministeren, Lester Pearson, mente rådet burde utsette behandlingen av Kypros-spørsmålet til Paul-Henri Spaak tok over som generalsekretær måneden etter. Han hevdet at den greske opinionen var mistenksom overfor det faktum at Lord Ismay var britisk statsborger. Pearson selv hadde ikke noen mistanke om at Lord Ismay favoriserte sitt eget land, men han mente at det kunne være en av årsakene til at greske myndigheter ikke ville gå med på meglingsstilbudet.²²¹

Boyesen hadde andre grunner for å mene at saken burde legges på is frem til Lord Ismays avgang. Disse meddelte han utenriksminister Lange i et eget brev. Like etter at Kypros-saken var blitt behandlet i FN, hadde Lord Ismay vist Boyesen et utkast til et brev han ville sende til den britiske, greske og tyrkiske NATO-delegasjonen. Brevet var i hovedsak et nytt tilbud om meglingsfunksjon slik det var blitt vedtatt i rådsresolusjonen om fredelig bileggelse av tvister. Til Boyesen hadde Ismay sagt at han ville ta kontakt med de tre delegasjonene før han sendte brevet. Dersom han fikk grønt lys fra alle tre om at deres respektive regjeringer kom til å stille seg positive til tilbudet, var det ikke noe å utsette på brevet, hadde Boyesen svart. Senere samme dag traff Boyesen den kanadiske NATO-ambassadøren Leolyn Dana Wilgress. Wilgress sa han var bekymret over Ismays initiativ. Grunnen var at den greske utenriksministeren hadde sendt ut et offentlig brev til en avis hvor han sa at rådsresolusjonen om meglingsfunksjon ikke hadde anvendelse på Kypros-saken. Wilgress mente at det ikke var det riktige tidspunktet for Ismay å henvende seg til partene i konflikten, fordi den greske regjeringens posisjon foreløpig var fastlåst. Wilgress kunne vanskelig gjøre noe med situasjonen fordi det ikke var meningen at han skulle vite om Ismays planer. Boyesen hadde svart at Wilgress kunne referere til at det var han som hadde fortalt om hva generalsekretæren hadde fore. Boyesen hørte ikke noe mer om brevet før Ismay i en uformell samtale nevnte at han hadde fått klarsignal fra alle tre delegasjoner og at han ville sende brevet.²²²

Boyesen skrev videre at det ikke kunne ha vært tilfelle at Ismay hadde fått positive reaksjoner fra samtlige av de tre partene, ettersom greske myndigheter svarte avvisende på tilbudet i brevet. Boyesen hadde fått med seg at den britiske statsministeren Harold Macmillan

²²⁰ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

²²¹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra Boyesen til Utenriksministeren, 21. mar. 1958

²²² RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra Jens Boyesen til Halvard Lange (sign. Jens Boyesen), 23. mar. 1957

og utenriksministeren Selwyn Lloyd, under et besøk i Paris, hadde lagt press på Ismay om å foreta seg noe i saken og snarest sende ut henvendelsene til de tre delegasjonene. Ismay må ha gitt etter for presset og til slutt sendt henvendelsene, uten å ha fått et gresk klarsignal. Boyesen anså dette for å være svært uheldig, i det den greske regjeringens prestisje nå ble bundet til dens nåværende negative standpunkt. Dobbel uheldig var det at saken ble kunngjort i det britiske underhuset og straks utløste en debatt som ikke ville gjøre videre meglingsforsøk enklere. Han kunne jo forstå at det var vanskelig å holde tilbake opplysninger om at den britiske regjeringen hadde mottatt en henvendelse fra NATOs generalsekretær, men det viste samtidig hvor betenkelig det var å sende skriftlige henvendelser til de berørte landene før grunnlaget var forberedt gjennom underhåndskontakter. Det var tross alt en hensikt med at rådsresolusjonen hadde uttrykt at generalsekretæren skulle kunne opptre uformelt, skrev Boyesen. Det var nettopp for å unngå slike problemer. Etter Boyesens inntrykk, hadde Ismay et sterkt personlig behov for å utrette noe i saken før han gikk av, fordi han var engstelig for å bli bebreidet for å ikke har vært tilstrekkelig aktiv i dette spørsmålet. Derfor mente Boyesen at Kypros-saken burde legges på is fram til Spaak overtok som generalsekretær, med mindre den greske regjeringen mot all formodning endret standpunkt.²²³

Det greske standpunktet ble ikke endret, men den greske representanten ga likevel uttrykk for at myndighetene i landet hans på et senere tidspunkt ville kunne gå med på generalsekretærens meglingsilbud, da brevet ble diskutert under rådsmøtet 22. mars 1957.²²⁴ Rådet drøftet deretter hvilken publisitet behandling av Kypros-saken i NATO skulle få. Generalsekretæren hadde spurt den britiske, greske og tyrkiske representanten om han kunne publisere brevene de hadde sendt som svar på hans tilbud om megling. Da brøt imidlertid den belgiske representanten inn og frarådet sterkt at det ble publisert noe som helst om saken på det stadium. Han pekte på at det var en del fordeler ved å anvende en viss grad av hemmelig diplomati og at en offentliggjøring av brevene "[...] bare ville yte olje til ilden."²²⁵ Den belgiske representanten fikk full støtte fra den norske, amerikanske og kanadiske representanten. Boyesen understrekte betydningen av å benytte en mest mulig uformell fremgangsmåte ved behandlingen av denne saken og at generalsekretæren ble gitt frie tøyler til å søke en tilnærming mellom partene, når han fant grunn til å tro at mulighetene lå til rette.²²⁶

²²³ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra Jens Boyesen til Halvard Lange (sign. Jens Boyesen), 23. mar. 1957

²²⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 21. mar. 1957; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 23. mar. 1957

²²⁵ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, (sign. Jens Boyesen), 23. mar. 1957

²²⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, (sign. Jens Boyesen), 23. mar. 1957

Det gikk ikke lang tid etter dette rådsmøtet, før rådet igjen måtte befatte seg med Kypros-spørsmålet som følge av en akutt tilspissing av forholdet mellom Hellas og Tyrkia. 17.april 1957 mottok rådet en henvendelse fra den tyrkiske delegasjonen som tydet på at en alvorlig situasjon var i ferd med å utvikle seg. I henvendelsen ble det opplyst at den greske regjeringen hadde beskyldt den tyrkiske regjeringen for å planlegge anti-greske demonstrasjoner i Istanbul og Izmir. Fra gresk side skulle det ha blitt uttalt at slike demonstrasjoner var en utfordring som ikke kunne forbli ubesvart. I svaret fra den tyrkiske regjeringen ble det anført at den greske regjeringen opptrådte fiendtlig overfor Tyrkia, som forbeholdt seg retten til å innrette seg deretter. Den norske delegasjonen påpekte i rapporten til UD at henvendelsen fra den tyrkiske delegasjonen ble holdt i en truende tone. Den mente at man nå kunne vente seg aksjoner mot den greske minoriteten i Tyrkia. I rådet, som ble sammenkalt samme dag, ble det besluttet at Lord Ismay straks skulle rette henvendelser til den greske og den tyrkiske regjeringen med innstendig appell om moderasjon. Samtlige rådsmedlemmer stilte seg bak beslutningen.²²⁷ Det er ikke klart hvorvidt det var henvendelsen fra generalsekretæren som bidro til at krisen gled over, eller om det var andre ting. Forholdet mellom Hellas og Tyrkia gikk i alle fall tilbake til hva det hadde vært før hendelsen inntraff.²²⁸ Kort etter, 16. mai 1957, tok Spaak over som NATOs generalsekretær.

Positiv til en løsning innenfor NATO, men uten å bli involvert selv

I følge den norske utenriksledelsen, begynte partene langsomt å manøvre seg ut av det dødvannet de hadde vært i under forhandlingene i NATO våren 1957. EOKA hadde bedt om våpenhvile i mars 1957, til gjengjeld meddelte den britiske regjeringen at Makarios fikk komme tilbake fra eksil på Seychellene. Erkebiskopen fikk ikke oppholde seg på Kypros, men det var ikke noe som forhindret han i å drive politisk virksomhet fra Aten. Straks etter å ha ankommet den greske hovedstaden, satte han i gang arbeidet med å utforme erklæringer og å arrangere pressekonferanser. Målet var fortsatt at kypriotene skulle få selvbestemmelsesrett, men måten han ordla seg på var mindre krass enn tidligere. Motsetningene mellom Storbritannia og Hellas ble mindre som en følge av disse hendelsene. Det var imidlertid ikke ensbetydende med at partene begynte å nærme seg en løsning på Kypros-konflikten. Tyrkiske myndigheter var bekymret for utviklingen og mislikte at Makarios var blitt løslatt. Den fryktet at britene kom til å gi etter for amerikansk press om "ettergivenhet". I følge tyrkerne, var amerikanerne først og fremst ute etter å etablere stabilitet i området som både var viktig for NATO og i forhold til

²²⁷RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 17. apr. 1957

²²⁸ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

Eisenhower-doktrinen. Heller ikke Lord Radcliffes grunnlovsforslag for Kypros hadde falt i god jord hos tyrkiske myndigheter. Dens nye standpunkt var at bare en deling av øya eller status quo kunne aksepteres. Dermed var Radcliffe-planen uaktuell. I den fastlåste situasjonen var det blitt antydning at Kypros kunne bli en NATO-base som alle organisasjonens medlemmer kunne benytte seg av. Før det kunne skje, måtte imidlertid de politiske problemene være løst. Planen ble egentlig aldri vurdert som en reell løsning på konflikten, men bygget på et rykte om at generalsekretær Spaak og den britiske utenriksministeren hadde vurdert mulighetene for at Kypros ble selvstendig under NATO-garanti.²²⁹

Utover sensommeren og høsten pågikk hemmelige drøftelser mellom britene, tyrkerne og grekerne i regi av Spaak. Hensikten var å undersøke muligheten for et nytt initiativ i Kypros-konflikten, slik at den kunne bli tatt opp til direkte behandling mellom de tre landenes regjeringer før saken kom opp på FNs 12. generalforsamling. Uten å gå for mye i detalj, kunne den britiske ambassadøren i Istanbul, Sir James Bowker, underrette den norske utsendte, Ivar Lunde, om hva som hadde foregått så langt. Fra britisk side ønsket man en tremaktskonferanse på diplomatisk basis. Når det gjaldt tyrkiske myndigheter, var de foreløpig også positive til en slik konferanse, men dersom de besluttet å avholde parlamentsvalg i oktober, var det lite trolig at de ville kunne behandle problemet før valget var over. Britene var imidlertid av den oppfatning at tyrkerne hadde rodd seg inn i en mer stivbent politikk når det gjaldt kravet om deling av Kypros. De anså ikke kravet som en god løsning fordi det ikke ville bidra til å skape fredelige forhold. Når det gjaldt greske myndigheter, var deres stilling fortsatt uavgjort og vaklende. Den greske regjeringen stod meget svakt hjemme og var derfor under stadig press fra opinionen.²³⁰

Så lenge disse forhandlingene pågikk, var ikke saken opp i NATO-rådet. Partene klarte imidlertid ikke å komme fram til en løsning og Hellas besluttet på nytt å få saken ført opp på dagsorden til FNs 12. generalforsamling. Samtidig sendte greske myndigheter ut en advarsel rettet mot sine allierte i NATO. Den greske utenriksministeren hadde uttalt at dersom Norge stemte mot det greske forslag i Kypros-saken i generalforsamlingen, ville det få skadelige følger for NATO-alliansen.²³¹ Til tross for advarselen stemte Norge, sammen med Sverige, Danmark og de fleste vesteuropeiske land mot det greske forslaget.²³² Den norske FN-ambassadøren,

²²⁹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957; Ierodiakonou 1971: s. 125

²³⁰ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske amb. i Istanbul til UD, (sign. Ivar Lunde), 23. aug. 1957

²³¹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske leg. i Aten til UD, (uten dato, men videresendt til NATO-delegasjonen i Paris, 15. des. 1957, og FN-delegasjonen i New York 16. des. 1957)

²³² St.meld. nr. 21 (1958)

Hans Engen, sa at det greske forslaget bare tok hensyn til den gresk-kypriotiske befolkningen på øya og ikke begge befolkningsgruppene. Dermed kunne ikke Norge stemme for.²³³

I juni 1958, ble Kypros-saken igjen tatt opp i NATO-rådet. Da hadde greske og tyrkiske myndigheter på ny kommet på kant med hverandre. Den greske NATO-representanten beskyldte tyrkiske myndigheter for å argumentere for bruk av vold i striden. Han viste blant annet til at presidenten i den tyrkiske nasjonalforsamlingen hadde sagt at dersom Tyrkia ikke oppnådde en deling av øya, måtte den erobres med makt. Den greske representanten ba generalsekretær Spaak og de øvrige medlemmene i rådet om å påvirke de tyrkiske myndighetene til å avstå fra å bruke makt. Den tyrkiske NATO-representanten viste til at alle voldshandlinger på Kypros ble utført av greske terrorister. Den britiske representanten gikk imellom og meddelte at det i parlamentet i den kommende uken ville bli lagt fram et nytt forslag til løsning på konflikten. Dette var den såkalte Macmillan-planen. I løpet av en overgangsperiode på sju år skulle det opprettes et indre selvstyre på øya. Dette skulle skje ved at et særskilt styringsorgan for hver av de to nasjonale gruppene på øya og en felles regjering med representanter fra begge gruppene ble etablert. I tillegg skulle det oppnevnes en gresk og en tyrkisk rådgiver som skulle bistå den britiske guvernøren. Hva som ville skje etter at sjuårsperioden var over, sa var imidlertid ikke bestemt. Den britiske representanten sa at planen ville bli sendt til de øvrige NATO-medlemmene om få dager. De øvrige rådsmedlemmene uttrykte misnøye over de nye voldshandlingene som hadde brutt ut på Kypros. Spaak ba den greske og tyrkiske representanten om å anmode sine regjeringer om å utøve modererende innflytelse over de to befolkningsgruppene på øya. På neste rådsmøte skulle medlemmene diskutere det nye britiske forslaget.²³⁴

Boyesen ble senere oppsøkt av den britiske representanten som utdypet hovedlinjene i Macmillan-planen. Boyesen og med ham resten av den norske delegasjonen, mente at planen var et godt utgangspunkt for videre forhandlinger mellom partene og at Norge burde støtte britenes bestrebelser for å finne en løsning på konflikten. Også fra London kom det en henstilling til den norske utenriksledelsen om å stille seg forståelsesfull til planen og om norske myndigheter kunne gi uttrykk for at den burde gis en sjanse.²³⁵

Spaak kalte sammen de 12 NATO-medlemslandene som ikke var direkte involvert i konflikten til et møte. Der ble de enige om å forsøke å påvirke Hellas og Tyrkia i retning av å ikke øyeblikkelig avvise den britisk plan, men ta seg rikelig med tid til å studere den nærmere

²³³ St.meld. nr. 21 (1958)

²³⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 11. jun. 1958; Ierodiakonou 1971: s. 171

²³⁵ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 12. jun. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske amb. i London til UD, 13. jun. 1958

og eventuelt foreslå modifikasjoner. Selv om den norske delegasjonen allerede hadde sagt seg enig i at planen utgjorde et godt grunnlag for videre forhandlinger, ga de likevel uttrykk for at NATO som organisasjon ikke burde engasjere seg for mye, dels av hensyn til opinionen i Hellas og Tyrkia og dels for å unngå at den britiske planen i andre deler av verden ble oppfattet som et NATO-standpunkt. Tyske og nederlandske representanter var enige. På det påfølgende møtet, da den britiske planen ble lagt fram, kom de umiddelbare reaksjonene fra den greske og den tyrkiske representanten til uttrykk i mer moderate vendinger enn tidligere.²³⁶

Den norske utenriksledelsen syntes Macmillan-planen var et godt initiativ fra den britiske regjeringen. Det var imidlertid vanskelig å skulle uttale seg noe nærmere om planen, uten å ha kjennskap til hvorvidt den var gjennomførbar og hvilke reaksjoner myndighetene i Aten og Ankara ville komme med. Den ba derfor NATO-delegasjonen om å innta en avventende holdning, men samtidig appellere til partene om å vise størst mulig samarbeidsvilje. Delegasjonen burde understreke at konflikten betydde en alvorlig belastning for NATO og for hele det vestlige samarbeidet. Alle krefter måtte settes inn på å finne en løsning "in a spirit of compromise."²³⁷ Samtidig med at disse forsøkene på å få i gang forhandlinger på grunnlag av den britiske planen pågikk, besluttet greske myndigheter å trekke ut sitt militære NATO-personell fra den tyrkiske byen Izmir. Dette skapte harme hos tyrkerne, og amerikanerne mente handlingen var "overilet og ikke fremkalt".²³⁸ Handlingen bidro ikke til å gjøre forholdet mellom partene mindre anspent.

I NATO-rådet kort tid etter kunne både den greske og den tyrkiske representanten opplyse om at den britiske planen var blitt mottatt med misnøye i begge landene. De andre rådsmedlemmene ville likevel ikke gi opp forsøket på å få partene til å møtes til direkte forhandlinger. Etter initiativ fra Spaak, ble representantene i NATO-rådet enige om å sende en henstilling til den britiske regjeringen om å utsette fremleggelsen av Macmillan-planen i Underhuset med 48 timer. Til greske og tyrkiske myndigheter skulle det sendes en henstilling om at de gikk med på konstruktive drøftelser med den britiske planen som utgangspunkt. Siden den greske og den tyrkiske representanten ikke ga sin tilslutning til forslaget, var det ikke et rådsvedtak og henstillingene måtte fremmes enkeltvis av hvert medlemsland på diplomatisk vis.²³⁹ Dagen etter sendte Utenriksdepartementet derfor ut en melding til de norske ambassadene i London og Ankara og til legasjonen i Aten. Disse ble instruert i å foreta

²³⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 13. jun. 1958

²³⁷ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til NATO-del. i Paris, 16. jun. 1958

²³⁸ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske amb. i Ankara til UD, 17. jun. 1958

²³⁹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 16. jun. 1958

en démarche i overensstemmelse med beslutningen i NATO-rådet. Den britiske regjeringen gikk straks med på utsettelsen.²⁴⁰

På rådsmøtet 19. juni 1958, to dager etter at henstillingene var blitt sendt ut, sa den tyrkiske representanten at hans regjering ikke kunne godta at den britiske planen ble brukt som et grunnlag, "document de base", for en eventuell konferanse, men som "document de conférence". Den greske representanten meddelte at hans regjering ikke kunne godta planen som et grunnlag for ordning av tvisten overhode. Under den påfølgende diskusjonen, var det alminnelig enighet mellom de andre medlemslandenes representanter om at Macmillan-planen utgjorde et konstruktivt bidrag for videre drøftelser.²⁴¹ Det bidro imidlertid ikke til å moderere det greske standpunktet. Utover sommeren fortsatte dermed generalsekretær Spaak å ha underhåndssamtaler med den britiske, greske og tyrkiske representanten.²⁴² Situasjonen skulle imidlertid bli mer tilspisset.

Den greske regjeringen annonserte flere ganger at Hellas kom til å trekke seg ut av alliansen dersom ikke britene og tyrkerne ble mer imøtekomne. Britiske myndigheter lot seg ikke påvirke av advarslene. 1. september gikk den ut og sa at gjennomføringen av Macmillan-planen kom til å starte en måned senere, 1. oktober 1958. Det første som ville skje var at en tyrkisk rådgiver skulle ankomme Kypros for å bistå den britiske guvernøren. I utgangspunktet skulle en gresk rådgiver ankomme samtidig, men fordi greske myndigheter avviste planen, var det også utelukket å sende en representant.²⁴³ Spaak fryktet en alvorlig tilspissing av situasjonene dersom britene og tyrkerne satte planen ut i live. Han ville derfor henvende seg til statsminister Macmillan for å be ham om å utsette iverksettelsen av hele eller deler av den. Spaak mente det var lite hensiktsmessig å oppnevne en tyrkisk rådgiver, dersom planen i andre henseender ikke lot seg gjennomføre. Dessuten mente han at oppnevning av en offisiell gresk og tyrkisk rådgiver, ikke burde være det første, men det siste ledd i gjennomføringen av planen. Det Spaak unnlot å fortelle rådet der og da, men som kom fram senere, var et han hadde mottatt et memorandum fra den greske delegasjonen hvor det ble sagt at dersom britene iverksatte Macmillan-planen 1. oktober, var det ikke bare samarbeidet i alliansens stod på spill, men det innebar også en fare for freden i det østlige Middelhavet. Dette var hovedsakelig hvorfor han ønsket å henvende seg til den britiske statsministeren for å be ham om å utsette planen. Den norske utenriksledelsen var enig i det Spaak hadde sagt på rådsmøtet og instruerte NATO-delegasjonen i å støtte generalsekretæren. Spaak hadde imidlertid måttet

²⁴⁰ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til den norske amb. i London, 17. jun. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til den norske amb. i Ankara og den norske leg. i Aten, 17. jun. 1958

²⁴¹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 19. jun. 1958

²⁴² SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁴³ SA, UUKK 23. okt. 1958

slå fra seg planen fordi flere av medlemslandene fant at de ikke kunne støtte en slik démarche.²⁴⁴

23. september 1958 så det ut som om greske myndigheter for alvor ville trekke seg ut av alliansen dersom ikke britene utsatte tidspunktet for gjennomføring av planen. Den greske utenriksministeren, som var i New York i forbindelse med den 13. generalforsamlingen, sa han måtte reise hjem for å diskutere saken med sin regjering. Han forklarte situasjonen til de av NATO-landenes utenriksministere som var tilstede, deriblant utenriksminisert Lange. Spaak ble også underrettet om situasjonen og avlyste straks et planlagt NATO-rådsmøte og dro rett til Aten for å drøfte situasjonen med den greske regjeringen. Da han kom tilbake, hadde han kommet opp med en plan som han la fram NATO-rådet. For det første var det viktig å utsette iverksettelsen av Macmillan-planen. Siden greske myndigheter mente den var i strid med Lausanne-traktaten kunne de anke saken inn for domstolen i Haag. Dersom britene aksepterte en slik domsstolbehandling, ville det også være naturlig at de utsatte gjennomføringen av planen. Spaak understreket at dette ikke innebar en løsning av konflikten. For å få til det, mente han det var nødvendig at de tre involverte landene, samt representanter for den kypriotiske befolkningen møttes til en konferanse hvor han tilbød seg å megle. Diskusjonsgrunnlaget for konferansen hadde han hentet fra de ulike grunnlovsforslagene britene hadde lagt fram. Det viktigste var å finne en løsning som tok hensyn til øyas innbyggere og som gjenopprettet vennskskapsforholdet mellom britene, grekerne og tyrkerne. Dersom det ikke lot seg gjøre å finne en endelig løsning på konferansen, skulle partene gå inn for å finne en provisorisk løsning som åpnet for flere mulige, endelige løsninger senere. I mellomtiden skulle utviklingen gå i retning av økt selvstyre for kypriotene. Det skulle opprettes institusjoner som representerte begge befolkningsgruppene, og den britiske guvernøren skulle la seg assistere av representanter for både greske og tyrkiske kyprioter. Utenrikspolitikk, sikkerhet og forsvar var områder som guvernøren fortsatt skulle ha kontroll over og Storbritannia skulle beholde militærbasene slik at de kunne oppfylle sine internasjonale forpliktelser. Denne provisoriske løsningen skulle vare i sju år. Den norske delegasjonen i Paris mente at Norge burde støtte Spaaks plan. Utenriksledelsen hjemme var også enig, men delegasjonen burde først og fremst støtte planen dersom det var rimelig utsikt til at den ble akseptert av partene i konflikten. Delegasjonen fikk selv vurdere hvorvidt det var

²⁴⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 20. sep. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 22. sep. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 25. sep. 1958

hensiktsmessig fra norsk side å gi uttrykk for ønsket om at britene foreløpig utsatte iverksettelse av planen.²⁴⁵

Forslaget ble voldsomt angrepet fra tyrkisk side. De kalte generalsekretærens inngrep i saken for et dolkestøt i ryggen på de tyrkiske kypriotene. Diskusjoner mellom de faste representantene og generalsekretæren, dels i NATO-rådet og dels underhånden, førte til at Spaak 30. september 1958 la fram et revidert utkast til diskusjonsgrunnlag for en konferanse mellom parten. Det reviderte utkastet tok utgangspunkt i at 7-årsplanen ville tre i kraft 1. oktober. Den britiske regjering hadde ikke latt seg presse på dette punktet. Videre skulle det stå ved lag at den tyrkiske regjering skulle ha en egen representant som rådgiver for guvernøren. Siden den greske regjering ikke ville oppnevne en gresk rådgiver, skulle dermed Tyrkia bruke en mann som alt befant seg på øya, i stede for å sende en fra Ankara. Meningen var å unngå en altfor markant overgang til Macmillan-planen for å unngå å provosere den greske opinionen. Den britiske planen skulle utgjøre grunnlaget for diskusjonen, men alle de interesserte parter hadde mulighet til å komme med endringsforslag. Deltakerne på konferansen skulle bestå av representanter for de to nasjonale grupper på Kypros, de tre regjeringer, samt et uspesifisert antall deltagere fra NATO-rådet, enten bare generalsekretæren, eller generalsekretæren sammen med representanter fra utenforstående medlemsland. Det var rammen for og sammensetningen av konferansen som var temaet for diskusjonene i rådet mellom 30. september og 22. oktober 1958. Selv om partene klarte å bli enige om selve rammen for en rundebordskonferanse, var det ikke mulig å bli enige om hvem som skulle delta. På gresk side ble det insisterte på at foruten representanter for de to kypriotiske grupper, de tre direkte impliserte regjeringer, generalsekretæren og den amerikanske NATO-representanten, så skulle ytterligere to NATO-representanter delta. Tyrkerne ville på sin side ikke godta dette. I et forsøk på å finne en kompromissløsning, mente Spaak at bare en representant til burde delta ved siden av den amerikanske. Underhånden henvendte han seg til NATO-ambassadør Boyesen og spurte om utenriksminister Lange ville være villig til å delta. Spaak mente at Norge ville bli akseptert av alle tre parter. Fra Utenriksdepartementet ble det imidlertid meddelt at Lange ikke kunne delta på grunn av det forestående møte i det Nordiske råd som skulle finne sted i Oslo. Få dager senere sendte likevel Utenriksdepartementet en melding til delegasjonen om at Norge ikke ville svare nei dersom norsk bistand i meglingen mellom partene var ønskelig.²⁴⁶ Overfor utenrikskomiteen

²⁴⁵RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 25. sep. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 25. sep. 1958; SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁴⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 17. okt. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Notat, Kypros. Spørsmål om norsk deltagelse i en rundebordskonferanse (UD 3. pol. ktr., sign. K(nut)

medga imidlertid Lange at han hadde brukt møtet som et påskudd for å slippe å delta på rundbordskonferansen.²⁴⁷

Etter å ha mottatt et negativt svar på hvorvidt Lange kunne delta, antydet Spaak underhånden at han i stedet skulle følge den fremgangsmåte som var enstemmig foreslått i tremannskomiteens rapport. Det ville si at han skulle innta forsetet på konferansen og la seg assistere av to eller flere av de faste representanter som han selv skulle velge ut. Heller ikke dette forslaget gikk greske myndigheter med på. Et siste initiativ ble tatt av den britiske representanten på rådsmøtet 22. oktober. Han foreslo at generalsekretær Spaak skulle være den eneste utenforstående som deltok på rundbordskonferansen. Generalsekretæren skulle innta forsetet og representere, gjennom sin tilstedeværelse, hele NATO-rådet. Spaak ville holde rådet løpende orientert om forhandlingenes gang og benytte seg av det dersom han trengte råd. Det var opp til den greske regjeringen om de ville akseptere forslaget. Dersom den ikke gjorde det, ville Spaak ha et nytt møte i rådet for å vedta en pressemelding som skulle stille partene i gapestokken. Utkastet til pressemeldingen fortalte at partene hadde oppnådd enighet på alle vesentlige punkter, men at forsøket på å få i gang en rundbordskonferanse hadde strandet på at det ikke var oppnådd enighet om hvorvidt et ytterligere utenforstående land skulle delta i tillegg til Spaak og den amerikanske representanten. Dette var generalsekretærenes siste forsøk på å presse de involverte regjeringene til å akseptere vilkårene for rundbordskonferansen.²⁴⁸

Utenriksledelsen hadde støttet Spaaks og andres initiativer på å finne en løsning på Kypros-konflikten. Den eneste gangen den hadde hatt reservasjoner, var da Spaak underhånden spurte om Lange kunne delta i forhandlingene. Under redegjørelsen i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen 23. oktober meddelte Lange at utenriksledelsen ikke syntes det var noen grunn til at Norge skulle engasjere seg direkte i Kypros-spørsmålet. Hadde derimot de tre partene i saken ønsket at han skulle delta, ville han ikke sagt nei. Lange mente at Norge ikke skulle legge hinder i veien for at fremgangsmåten som han selv hadde vært med på å anbefale i tremannskomiteens rapport, ble fulgt.²⁴⁹ Utenriksledelsen trengte imidlertid ikke å bekymre seg for å bli direkte involvert. 25. oktober 1958 kom meldingen fra den greske representanten. De greske myndighetene kunne ikke akseptere vilkårene for konferansen. Innvendingene var ikke bare rettet mot spørsmål om dens sammensetning, men

H(edemann)), 18. okt. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 20. okt. 1958; SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁴⁷ SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁴⁸ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 22. okt. 1958; SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁴⁹ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris 20. okt. 1958; SA, UUKK 23. okt. 1958

mot at det i det hele tatt skulle holdes en slik konferanse. Spaak måtte nå bekymre seg over hvordan han skulle presentere sammenbruddet i NATO for resten av verden.²⁵⁰

Den norske utenriksledelsens holdning

Hovedstandpunktet til den norske utenriksledelsen var at Kypros-spørsmålet var NATOs anliggende så lenge de tre partene i konflikten også var medlemmer av organisasjonen. Standpunktet ble fulgt opp med at den norske delegasjonen støttet både Ismays og Spaaks forsøk på å få partene til forhandlingsbordet. Dette var i tråd med forslagene i tremannskomiteens rapport som utenriksminister Lange hadde vært med på å utarbeide fra mai til desember 1956. Utenriksledelsen inntok imidlertid denne holdningen allerede før rapporten var påbegynt, ettersom de allerede første gangen saken ble tatt opp i rådet, i mars 1956, ga sin tilslutning til at Ismay skulle undersøke mulighetene for å finne en framgangsmåte som ville bidra til å løse konflikten. Utenriksledelsen lot heller ikke vente på seg da den ble oppfordret til å be sine embetsmenn i London, Aten og Ankara om å gjøre en démarche hos henholdsvis den britiske, greske og tyrkiske regjeringen, slik at disse skulle modere sine holdninger og eventuelt møtes til forhandlinger i juni 1958.

Når det kom til stykket, stod likevel ikke en løsning på Kypros-konflikten innenfor NATOs rammer så høyt på utenriksledelsens agenda at den var villig til å gjøre alt. Utenriksminister Lange ville i utgangspunktet ikke delta i forhandlingene da han ble forespurt. Senere endret han holdning og ga delegasjonen i Paris beskjed om å stille seg positiv til en eventuell ny henvendelse fra Spaak om norsk bistand til meglingsorganet. "Vår alminnelige holdning i denne sak og norsk syn på NATO som forum for politisk rådslagsninger [sic] tilsier et slikt standpunkt, selv om det ikke er noe norsk ønske å bli trukket direkte inn i forhandlingene om Kypros".²⁵¹ At Boyesen tidligere hadde fått klarsignal fra utenriksledelsen om å delta i en gruppe som skulle drøfte fremgangsmåten ved en eventuell konstituering av et meglingsorgan, må ses i sammenheng med at det ikke innebar direkte involvering i saken.

INTERNASJONALE OMSTENDIGHETER

Når det gjaldt utenriksledelsens standpunkt i Kypros-saken i NATO, må det antas, som i FN, at både indre og ytre forhold ble tatt i betraktning når beslutninger skulle tas. Forholdet til Storbritannia er den gjennomgående faktoren det er interessant å undersøke, ettersom landet både var en nær alliert og en kolonimakt. Det faktum at tre NATO-allierte stod i strid med

²⁵⁰ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 27. okt. 1958

²⁵¹ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris 20. okt. 1958

hverandre, var en byrde for organisasjonen og kan også ha bidratt til å påvirke utformingen av utenriksledelsens politikk. Til slutt hadde NATO noen fordeler som FN ikke hadde, når det gjaldt å forhandle fram en løsning på konflikten, som kan ha gjort at utenriksledelsen foretrakk at saken ble behandlet der.

Forholdet til Storbritannia

I løpet av de første årene Kypros-spørsmålet var oppe i FN, var forholdet til Storbritannia en sentral og kanskje avgjørende faktor når den norske utenriksledelsen skulle ta standpunkt i saken. Norge hadde i løpet av historien rukket å knytte et nært bånd til Storbritannia, både som venn, handelspartner og som alliert. I tillegg fremsatte den norske og den britiske FN-delegasjonen forholdsvis like argumentasjoner for hvorfor deres land hadde besluttet å stemme mot at Kypros-saken skulle settes på dagsorden i FN. Fra 1956 var ikke det norske synet på britisk politikk på Kypros like ukritisk. Noen norske politikere gikk lengre enn andre i å kritisere britene. Underhåndssamtalene mellom Lange og britiske statsmenn ble færre. Likevel skulle det vise seg at når det kom til stykke, fulgte norske myndigheter stort sett opp oppfordringer fra den britiske regjeringen når det gjaldt behandlingen av Kypros-saken i FN, men uten at det gikk på bekostning av egen politikk.

Forholdet var noe annerledes når det gjaldt behandlingen av konflikten i NATO. Britiske myndigheter henvendte seg ikke i like stor grad til utenriksledelsen for å oppnå støtte for sine standpunkter i saken. Dette må ha kommet av at problemstillingen var annerledes i NATO enn i FN. Det handlet ikke om hvorvidt saken skulle tas opp i alliansen eller ikke. Heller ikke ble representantene i rådet nødt til å ta stilling til realiteten i saken. Det hele dreide seg om å få partene til å gå med på direkte forhandlinger med hverandre. Henvendelsene fra britene kom først og fremst i forbindelse med grunnlovsforslag og var mer moderate i formen enn henvendelsene i forbindelse med behandlingen av saken i FN. Da Macmillan-planen ble lagt frem, ba britene om at Norge stilte seg forståelsesfulle til den og britiske myndigheter ville sette pris på om den norske NATO-delegasjonen kunne gi uttrykk overfor de andre partene i konflikten at den burde gis en sjanse. Fra norsk siden ble forslagene ansett som konstruktive i bestrebelsen etter å finne en løsning.²⁵² Den britiske regjeringen var da også den eneste av de tre partene som kom med forslag. Tilfredsheten Utenriksdepartementet ga uttrykk for var ikke nødvendigvis rettet mot et britisk initiativ, men at noen i det hele tatt hadde kommet med et forslag.

²⁵² RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 12. jun. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra den norske amb. i London til UD, 13. jun. 1958; RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til NATO-del. i Paris, 16. jun. 1958

Med en gang det var snakk om realiteten i konflikten ble den norske utenriksledelsen straks tilbakeholden. Høsten 1958, etter en lang periode med våpenhvile mellom partene, brøt det på nytt ut voldshandlinger på Kypros. I den forbindelse mottok UD en henvendelse fra den britiske ambassaden i Oslo. Den britiske NATO-representanten kom til å be rådet om å gi uttrykk for forferdelse over terrorhandlingene som hadde funnet sted på Kypros den siste tiden. Han kom også til å be om at rådet offentliggjorde en fordømmelse av disse handlingene. Britiske myndigheter ba om at Norge støttet dette synet og ga uttrykk for det i rådet. UD oppfattet imidlertid en slik fremgangsmåte som lite hensiktsmessig. Den norske delegasjonen ble instruert i å uttrykke sin forferdelse, men skulle ikke støtte offentliggjøringen av en slik erklæring. Det var i det hele tatt ikke akseptabelt at rådet offentlig tok til orde for en slik holdning. Overfor den britiske delegasjonen kunne den norske delegasjonen underhånden gi uttrykk for at det var lite ønskelig at de utnyttet de siste dagene med voldshandlinger til å øve press på den greske regjeringen.²⁵³

Mot slutten av behandlingen av Kypros-spørsmålet i NATO oppstod det en misforståelse mellom norske og britiske diplomater som så ut til påvirke forholdet mellom de to landene negativt. Til tross for at utenriksminister Lange først hadde gitt uttrykk for at han ikke kunne delta på rundbordskonferansen slik Spaak hadde ønsket, introduserte likevel generalsekretærene ideen om at Norge skulle delta sammen med USA. Dette var før den andre meldningen fra UD om at Norge likevel stilte seg positiv til deltagelse, ble sendt ut. Den britiske representanten svarte da at han ikke trodde regjeringen i London ville gå med på å inkludere en norsk representant på konferansen, fordi den var engstelig for at den sterkt antikoloniale holdningen Norge i en rekke år hadde inntatt i FN, ville prege synet på Kypros-konflikten.²⁵⁴ At britene satte seg i mot norsk deltakelse må ha blitt oppfattet svært negativt i Utenriksdepartementet. En måned etter hendelsen i NATO tok FN-ambassadøren Hans Engen saken opp med den britiske statssekretæren Allan H. P. Noble. Begge var i New York i forbindelse med den 13. generalforsamlingen. Engen mente at den britiske uttalelsen unektelig måtte forårsake atskillig forundring, når en visste hvilken holdning Norge faktisk hadde inntatt, og da spesielt i Kypros-spørsmålet i FN. Noble var overrasket over hva den britiske NATO-representanten hadde sagt. Han mente det forelå en misforståelse, men for å være sikker skulle han undersøke nærmere med regjeringen i London. Engen understreket at det ikke handlet om at Norge hadde et sterkt ønske om å delta på konferansen, men på bakgrunn

²⁵³ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 6. okt. 1958

²⁵⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 19. okt. 1958

av det norske standpunktet i saken i FN, var den britiske uttalelsen noe overraskende.²⁵⁵ Etter å ha sjekket med britiske myndigheter ble Engen opplyst om at det hele hadde vært en misforståelse. Den britiske NATO-representanten hadde blitt instruert om å akseptere norsk deltagelse. Uttalelsen kom som et svar på gresk anklage på at Norge var for nært knyttet til Storbritannia til å opptre upartisk, og var ment å sette norsk deltagelse i et fordelaktig lys. Engen ble også forsikret om at britene hadde satt stor pris på det norske standpunktet i FN. Noen dager senere hadde Engen en ny samtale med den britiske FN-delegasjonen. Han opplyste om at misforståelsen enda ikke var oppklart fordi den norske NATO-delegasjonen fortsatt hadde inntrykk av at britene ikke ville akseptere norsk deltagelse på konferansen og hadde derfor anbefalt utenriksledelsen om ikke å delta dersom en ny forespørsel skulle kom opp. Pierson Dixon, som rapporterte om hendelsen til Foreign Office, mente det kunne være nyttig dersom ambassadøren i Oslo ryddet opp i misforståelsene. Om det hele var en misforståelse fra Engens side, eller om den norske utenriksledelsen forsøkte å glatte over det som hadde skjedd, kommer ikke klart frem av kildene. I hvert fall kunne den britiske NATO-representanten melde at han i samtale med Boyesen, hadde blitt fortalt at det var Engen som hadde misforstått hendelsen, og at det nå var blitt oppklart. Kildene viser imidlertid at den norske delegasjonen i Paris frarådet utenriksledelsen å involvere seg ytterligere i saken, ettersom britene ikke ønsket norsk deltakelse på rundbordskonferansen.²⁵⁶

En slik misforståelse ville mest sannsynlig ikke ha oppstått de første årene Kypros-spørsmålet var aktuelt. I den perioden hadde utenriksminister Lange ofte direkte kontakt med britene og misforståelsen ville i så fall ha blitt oppklart raskt. Nå hadde imidlertid forholdet fått en annen karakter og som allerede vist, var en av årsakene britenes deltagelse i Suez-konflikten i 1956. Etter det skulle ikke det norsk-britiske forholdet bli det samme igjen.²⁵⁷ Når det gjaldt behandlingen av Kypros-saken i NATO, viste det seg nærmest å være et ikke-forhold både når det gjaldt henstillinger, underhåndsdrøftelser og direkte kontakt mellom nordmenn og briter. Forholdet til Storbritannia må derfor ha spilt en mindre avgjørende rolle for den norske politikken innenfor alliansen.

En trussel mot NATO-samarbeidet og freden i Europa

Det ble ikke lagt skjul på at Kypros-konflikten ble oppfattet som en belastning for samarbeidet i NATO. Utenriksminister Lange mente det var problematisk at tre av alliansens medlemsland,

²⁵⁵ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind V – Fra statssekretæren [Hans Engen] for utenriksministeren til UD, 10. nov. 1958

²⁵⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 30. okt. 1958; NAUK, FO 371 10330/1 – Fra den britiske FN-del. i New York til FO, (sign. Pierson Dixon), 13. nov. 1958; NAUK, FO 371 10330/1 – Fra den britiske NATO-del. i Paris til FO, (sign. Sir F. Roberts), 21. nov. 1958

²⁵⁷ Waage 1994: s. 394-395

som alle hadde en viktig oppgave med å forsvare den sørøstlige delen av NATO-flanken, nå var i strid med hverandre.²⁵⁸ Utenriksledelsen instruerte den norske NATO-delegasjonen til å understreke overfor partene at konflikten var en belastning for organisasjonen og for hele det vestlige samarbeid.²⁵⁹ Også i Stortinget allerede i 1956, ble det gjort bemerkninger om hvilke konsekvenser konflikten kunne få. stortingsrepresentant fra Kristelig Folkeparti, Erling Wikborg, sa at motsetningene mellom grekerne og tyrkerne var så store at dersom greske myndigheter fikk makten over øya, ville det bryte ut åpen krig mellom de to landene.²⁶⁰ Wikborg var den eneste i partiet med bred utenrikspolitisk interesse og skulle senere bli utenriksminister.

Det var ikke uten grunn at utenriksledelsen og andre politikere var bekymret over situasjonen. Greske myndigheter truet flere ganger med å trekke seg ut av organisasjonen, og de gikk til det skrittet å kalle hjem militært NATO-personell som var stasjonert i den tyrkiske byen Izmir. De hadde også hevdet overfor generalsekretær Spaak at dersom britene iverksatte Macmillan-planen 1. oktober 1958, ville freden i det østlige Middelhavet stå i fare.²⁶¹ Det var imidlertid ikke bare greske politikere som hevdet dette. Våren 1957, hadde både greske og tyrkiske myndigheter gitt uttrykk for at det kunne bryte ut krig i den sørøstlige delen av Europa. Bakgrunnen den gang var at den greske regjeringen beskyldte den tyrkiske for å planlegge anti-greske demonstrasjoner i Istanbul og Izmir. I ordvekslingen mellom de to landenes representanter i NATO kom de med beskyldninger og trusler som ikke var til å misforstå.²⁶² I ettertid er presset utenriksledelsen stod under tydelig og det er sannsynlig at situasjonen bidro til å påvirke politikken den førte i Kypros-saken i NATO. Var de greske advarslene reelle eller ikke? Brukte greske myndigheter advarslene først og fremst for å utøve press overfor partene i konflikten og de øvrige NATO-medlemslandene, eller mente de virkelig at de kom til å trekke seg ut av alliansen? Hvordan skulle man i så fall forhindre at det skjedde? Slike spørsmål stod utenriksledelsen overfor. Videre måtte den vurdere hvorvidt situasjonen var så anspent at det var nær ved å bryte ut krig mellom Hellas og Tyrkia. Hvilken politikk burde føres for opprettholde freden i området?

Når det gjaldt greske advarsler om at de kom til å trekke seg ut av alliansen, hevdet den tyrkiske NATO-representanten at grekerne ikke kom til å gjøre alvor av truslene. Dersom de gjorde det, ville NATO fortsatt bestå, mente han.²⁶³ Heller ikke britiske myndigheter tok

²⁵⁸ S.tid. 1958: s. 2641-2642

²⁵⁹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til NATO-del. i Paris, 16.jun. 1958

²⁶⁰ S.tid. 1956: s. 2143

²⁶¹ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 25. sep. 1958

²⁶² RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 17. apr. 1957

²⁶³ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra NATO-del. i Paris til UD, 23. sep. 1958

hensyn til advarslene. De hadde besluttet å iverksette Macmillan-planen 1.oktober 1958, og det gjorde de, riktignok i en mer moderat versjon. Likevel var det et faktum at den greske regjeringen stod svakt blant opinionen i hjemlandet. Siden mange grekere var imot NATO-medlemskapet var det en reell mulighet til å styrke sin egen posisjon hvis den greske regjeringen besluttet å trekke seg ut av alliansen. Den kontinuerlige støtten utenriksledelsen ga til Ismays og Spaaks forsøk på å få partene til forhandlingsbordet viser at man fra norsk hold ville unngå at situasjonen forverret seg. Utenriksledelsen gikk til og med til det skritt at den sa til de norske NATO-delegerte at de underhånden kunne gi uttrykk overfor britene at de mislikte måten de utnyttet voldshandlinger på Kypros til å øve press på den greske regjeringen.²⁶⁴ Samtidig instruerte utenriksledelsen den norske delegasjonen til å innta en passiv og avventende holdning.²⁶⁵ Som det ble gitt uttrykk for flere ganger, både i FN og i NATO, var det ikke ønskelig for Norge å bli direkte involvert i konflikten. Da det imidlertid kom opp et forslag om norsk deltagelse i forhandlingene mellom partene, svarte til slutt utenriksledelsen ja.²⁶⁶ I det store og det hele var konflikten på Kypros og de eventuelle konsekvensene den kunne få for NATO-samarbeidet og for freden, viktigere enn egne interesser om å bli holdt utenfor.

Større mulighet for å oppnå en løsning i NATO enn i FN

Et viktig argument for at Kypros-spørsmålet ikke skulle drøftes i FN, var at det ikke ville føre til en løsning på konflikten, men heller bidra til å skape større spenning i forholdet mellom de landene som var involvert. Grunnen til at det samme standpunktet ikke ble fremmet i NATO, kan være flere.

I motsetning til FNs "åpne" diskusjonsforum, hadde NATO et mer "lukket" forum for forhandlinger mellom partene. Den norske utenriksledelsen sa flere ganger at løsningen på Kypros-konflikten måtte skje gjennom direkte forhandlinger og i en fredelig atmosfære.²⁶⁷ Utenriksledelsens støtte til forsøk på å få partene til forhandlingsbordet innenfor rammene av NATO, kan derfor ha vært begrunnet ved de mulighetene organisasjonen hadde når det gjaldt å tilby en arena for dette. Det var i så fall i tråd med de ønskene som ble framsatt i FN.

Likevel kan det se ut som at det var noe annet som også kan forklare hvorfor utenriksledelsen ikke motsatte seg behandlingen av Kypros-saken i NATO på samme måte som i FN. I tremannskomiteens rapport, som ble lagt frem på utenriksministermøtet i NATO i

²⁶⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 6. okt. 1958

²⁶⁵ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra UD til NATO-del. i Paris, 16.jun. 1958

²⁶⁶ RA, UD 33 12/9 boks 2089, bind II – Fra UD til NATO-del. i Paris, 20. okt. 1958; SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁶⁷ St.meld. nr. 17 (1955); St.meld. nr. 6 (1956); St.meld. nr. 51 (1957)

desember 1956 og som utenriksminister Lange hadde vært med på å utforme, ble det trukket opp linjer for det ikke-militære samarbeidet innenfor alliansen. Blant annet kunne generalsekretæren opptre uformelt og ta initiativet til underhåndsdrøftelser i situasjoner der det hadde oppstått uenighet mellom flere medlemsland. Viktigheten av å utnytte en slik mulighet viste seg da generalsekretær Ismay tilbød den britiske, greske og tyrkiske regjeringen om å megle i konflikten, uten å ha gjort et godt nok grunnarbeid med underhåndsdrøftelser i forkant. Det endte med at den greske regjeringen avslo tilbudet. NATO-ambassadør Boyesen mente at Ismay ikke hadde benyttet seg godt nok av mulighetene for underhåndsdrøftelser. Han burde ha ventet til han hadde fått et positivt svar fra alle tre representantene i rådet, før han henvendte seg offentlig.²⁶⁸ Generalsekretær Spaak lyktes langt på vei med sine underhåndsdrøftelser, der partene var i forhandlinger over flere perioder. Boyesen var ikke den eneste som ga uttrykk for å mene at underhåndsdrøftelser og hemmelig diplomati var midler man måtte benytte seg av i denne saken. Flere av representantene i rådet var enige. Da Ismay ville offentliggjøre svarene han hadde fått fra de tre landenes regjeringer på tilbudet hans om meglings, sa den belgiske representanten at det var mer hensiktsmessig å holde slik informasjon tilbake. Boyesen støttet ham.²⁶⁹ Å offentliggjøre svarene ville muligens legge press på partene, men også framstille den greske regjeringen som den av partene som ikke var imøtekommende. En slik situasjon ville mest sannsynlig ikke ha bidratt til å føre partene noe nærmere hverandre og var dermed ikke ønskelig. I FN var mulighetene for underhåndssamtaler og for å tilbakeholde informasjon færre. Organisasjonen hadde sjeldnere samlinger og flere medlemmer med ulike interesser som vanskeliggjorde slike forhold. Siden den norske utenriksledelsen hadde uttalt at den mente løsningen på konflikten lå i direkte forhandlinger, må muligheten i NATO ha vært ansett som den beste fremgangsmåten. Saken var tross alt NATOs anliggende så fremt de tre partene i konflikten var medlem av alliansen.²⁷⁰

Til slutt var det et annet forhold ved å holde behandlingen av Kypros-saken innenfor NATO som utenriksledelsen må ha ansett som relevant. I juli 1957 møtte Makarios den sovjetiske ambassadøren i Aten. Ambassadøren kunne fortelle at myndighetene i hans land alltid ville støtte den kypriotiske befolkningens krav om selvbestemmelsesrett. Når det gjaldt de greske henvendelsene om Kypros-saken til FN ville den sovjetiske delegasjonen støtte disse.²⁷¹ Det var ikke til å legge skjul på at FN var en organisasjon med flere medlemmer som hadde ulike interesser. I NATO var antall medlemmer betraktelig lavere og de var i tillegg langt

²⁶⁸ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra Jens Boyesen til Halvard Lange (sign. Jens Boyesen), 23. mar. 1957

²⁶⁹ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, (sign. Jens Boyesen) 23. mar. 1957

²⁷⁰ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind III – Notat, Algerie og Cypern (UD 1. pol. ktr.), 28. aug. 1956

²⁷¹ RA, UD 26 6/58 boks 1276, bind IV – Fra den norske leg. i Aten til UD, (sign. E. Hougen), 27. jul. 1957

på vei mer homogene når det kom til historisk bakgrunn, styresett, ideologi og fremtidsvisjon for organisasjonen og for verden for øvrig. I FN var det blant annet en gruppering av såkalte afro-asiater som først og fremst bestod av land som tidligere hadde vært kolonier. Denne gruppen økte betraktelig utover 1950-tallet og la seg oftest på en antikolonial linje.²⁷² Å holde behandlingen av konflikten innenfor NATO var en måte å unngå at land utenfor organisasjonen fikk mulighet til å støtte den ene eller den andre part, slik det ofte ble i FN. Det var enklere å oppnå enighet i NATO-rådet, hvor det også ble unngått å ta stilling til realiteten i saken. I NATO forsøkte medlemslandene først og fremst å få partene til å delta i forhandlinger. Flere av NATO-medlemslandene ga tidlig uttrykk for at dersom NATO ikke tok initiativ i saken, ville den komme opp i FN på ny, og der ville NATOs fiender kunne utnytte spørsmålet til å skade alliansen.²⁷³

Til tross for at den norske utenriksledelsen støttet behandlingen av Kypros-saken i NATO, ville den ikke at organisasjonen skulle involvere seg for sterkt i konflikten. Uttalelsen mot for sterk NATO-innblanding, kom i forbindelse med at britene hadde fremlagt Macmillan-planen og medlemmene i rådet som ikke var direkte involvert i konflikten hadde blitt enige om at planen utgjorde et godt diskusjonsgrunnlag. Begrunnelsen for standpunktet var hensynet til opinionen i Hellas og i Tyrkia. NATO stod ikke sterkt i Hellas, og det var derfor nødvendig at organisasjonen fremstod som så upartisk som mulig. På den annen side var det også viktig å unngå at Macmillan-planen i andre deler av verden skulle bli oppfattet som et NATO-standpunkt ut fra militære hensyn. Den tyske og den nederlandske representanten støttet dette synet.²⁷⁴

DEN INNENRIKSPOLITISKE SITUASJONEN

Selv om behandlingen av Kypros-saken foregikk regelmessig over en periode på nesten tre år, ble mye av informasjonen om hva som skjedde, holdt tilbake.²⁷⁵ Dette ble gjort for å unngå å vanskeliggjøre situasjonen ytterligere for partene som var involvert i konflikten og for å unngå at utenforstående oppfattet holdninger og standpunkter som NATOs egne. En konsekvens ble dermed at norske politikere og det norske folk ikke nødvendigvis hadde så stor kjennskap til hva som skjedde sammenlignet med hva de ofte hadde om behandlingen av saken i FN. Det var likevel ikke ensbetydende med at utenriksledelsen overhode ikke hadde noen hjemlige forhold å ta hensyn til.

²⁷² Pharo 1989: s. 328, 331

²⁷³ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Kypros-spørsmålet (UD 4. pol. ktr.), 10. jun. 1957

²⁷⁴ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 13. jun. 1958

²⁷⁵ Se bl.a.: St.meld. nr. 29 (1957); St.meld. nr. 26 (1958)

Opposisjonen og opinionen

Utenriksminister Lange hadde fremsatt flere argumenter mot å utvide alliansen med de to landene Hellas og Tyrkia i 1952. Blant annet var disse landene verken atlantiske eller demokratiske. Opptaket av landene var en trussel mot både atlanterhavsideaen og et tett samarbeid. Lange sa at det ville skape vanskeligheter med å oppnå enighet om felles tiltak på ikke-militære områder. Frykten var både at Sovjetunionen kunne oppfatte utvidelsen som en trussel, men også at tyngdepunktet i alliansen ville bli skjøvet sørover og at Norge kunne risikere å bli trukket inn i konflikter i det ustabile Middelhavsområdet. Regjeringen bekymret seg for oppslutningen om alliansen hjemme, dersom disse to landene ble tatt opp. Hambro mente at dersom det hadde vært kjent i 1949 at disse landene skulle med i alliansen, ville ikke regjeringen ha fått tilslutning til politikken sin. Det lyktes imidlertid ikke den norske utenriksledelse å opprettholde standpunktet og å legge ned veto. De ville ikke risikere samholdet i alliansen på en slik sak.²⁷⁶ Noen år senere skulle det vise seg at Lange hadde hatt rett i mange av sine forestillinger. Hvilke implikasjoner skulle det få for politikken utenriksledelsen førte i Kypros-saken i NATO? Måtte den være mer varsom i standpunktet sitt for å unngå at opposisjonen og opinionen gikk imot den? Var den redd for å få en pekefinger rettet mot seg med "hva var det vi sa"? Eller skulle det vise seg at de protestene utenriksledelsens ble møtt med ikke var sterke nok eller godt nok fundamentert i den faktiske situasjonen til å påvirke politikken den førte?

Da Kypros-konflikten først ble tatt opp i NATO, våren 1956, vekket det noen reaksjoner blant politikerne i Norge. Finn Moe sa på et møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, at han mente den britiske regjeringens politikk på Kypros var aldeles feilaktig. Det ville derfor vært en fordel om det kom fram at saken ikke gjaldt et solidarisk NATO-ansvar og i alle fall ikke et norsk ansvar. Torstein Selvik ga imidlertid uttrykk for at Kypros-spørsmålet var et vanskelig spørsmål å ta stilling til fordi det var så kompleks, mens Hambro på alle punkter var uenig med Finn Moes uttalelser.²⁷⁷ I lys av den norske politikken som ble ført i NATO, var det først og fremst Selviks syn som ble representert. Det var ikke fordelaktig å støtte den ene eller den andre part når målet var å få partene til å delta på forhandlinger.

Både generalsekretær Ismay og generalsekretær Spaak forsøkte å få partene med på direkte forhandlinger i tråd med tremannskomiteens rapport. Siden Lange hadde vært med på å utarbeide rapporten, ble den også diskutert i Stortinget i løpet av perioden den ble

²⁷⁶ Eriksen og Pharo 1997: s. 46-47

²⁷⁷ SA, UUKK 25. mai 1956

utarbeidet. Høyres Harald Torp var positiv til at NATO ble bedre både beredskapsmessig og forsvarsmessig, men han var ikke enig i utvidelsen av organisasjonens virkefelt på det ikke-militære plan. Han mente at den ville overlapse med FNs virkefelt og føre til at det ble dobbelt opp dersom både FN og NATO gjorde det samme, og ingen ting var vunnet med det.²⁷⁸ Med en slik uttalelse er det rimelig å anta at han ikke støttet behandlingen av Kypros-saken i NATO på det tidspunktet. Høyres stortingsrepresentant Henrik Svensen var positiv til at Atlanterhavspaktens organisasjonsapparat i stadig større grad ble brukt som meglingsinstitusjon. Han var også glad for at nettopp Norge hadde bidratt til å muliggjøre dette gjennom sitt initiativ i tremannskomiteens rapport.²⁷⁹

Uansett hva de ulike politikere mente, var ikke kritikken rettet mot utenriksledelsens standpunkt i Kypros-saken under dens behandling i NATO, verken i stortingsdebatter eller i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen.²⁸⁰ Dette var en kontrast i forhold til utenriksledelsens standpunkt i FN, hvor både Finn Moe og Emil Løvlien hadde gitt uttrykk for at de var uenige i at den norske FN-delegasjonen stemte mot at Kypros-saken ble satt på dagsorden til FNs 10. generalforsamling. Siden utenriksledelsens standpunkt i NATO både var moderat, i form av ikke å være pro-britisk, samtidig som det aktivt støttet forsøkene på å finne en fredelig løsning på konflikten, ble det ikke sett som kritikkverdige. Det kunne eventuell rettes kritikk mot at saken ble behandlet innenfor rammene av NATO og ikke et i et annet forum og mot at utenriksledelsen ikke var aktive nok. Det forekom imidlertid ikke.

Når det gjaldt opinionen, så ikke den ut til å være spesielt relevant for utenriksledelsen. I *Arbeiderbladet* var det flere artikler som kritiserte Storbritannias manglende imøtekommenhet når det gjaldt å finne en løsning på Kypros-konflikten i NATO. For britenes del var slike artikler bekymringsverdige dersom det betydde at den generelle norske oppfattelsen var at britene prøvde å drive Hellas ut av alliansen.²⁸¹ Noen måneder senere rapporterte imidlertid den britiske ambassadøren i Oslo om at norske aviser inneholdt britiske nyheter og kommentarer om Kypros-konflikten. De konservative avisene støttet gjennomgående den britiske politikken. Selv de avisene som stilte seg kritiske til deres politikk viste forståelse for at saken var kompleks og vanskelig. Det var derfor ikke nødvendig å overdrive mengden av materiell som ble sendt fra London, mente han.²⁸² Den norske utenriksledelsen ga ikke uttrykk for å bry seg om slike artikler. Opinionen ble heller ikke nevnt

²⁷⁸ S.tid. 1956. s. 2153

²⁷⁹ S.tid. 1958: s. 2706

²⁸⁰ SA, UUKK 23. okt. 1958

²⁸¹ NAUK, FO 371 1081/668 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO (sign. R. S. Crawford) 27. mar. 1956; Se bl.a.: F. Moe, "Imperialisme i Midt-Østen", i *Arbeiderbladet*, 17. mar. 1956

²⁸² NAUK, FO 371 1081/1004 – Fra den britiske amb. i Oslo til FO, (sign. Sir. P. Scarlett), 24. mai 1956

i forbindelse med politikken den førte i NATO. Likevel advarte den norske delegasjonen i Paris mot at den britiske Macmillan-planen ble oppfattet som et NATO-standpunkt i andre deler av verden.²⁸³ Hvorvidt det var med hensyn til den norske opinionen er mulig.

OPPSUMMERING

Behandlingen av Kypros-spørsmålet i NATO varte i nesten tre år. Bortsett fra på et punkt, var den norske utenriksledelsens standpunkt i saken den samme i løpet av hele perioden. Det ene punktet gjaldt hvorvidt Norge kunne delta på forhandlingene mellom partene og dermed bli direkte involvert i saken. Til slutt måtte prinsippet om å ikke bli direkte involvert oppgis til fordel for å finne en løsning på konflikten. Bort sett fra det var utenriksledelsen positiv til at saken ble tatt opp i rådet. Siden de tre involverte partene var NATO-medlemmer og området hvor konflikten utspant seg utgjorde NATOs sørflanke vedgikk saken alliansen. Den støttet begge generalsekretærenes forsøk på å finne en løsning på konflikten ved å få partene til forhandlingsbordet. Som i FN, ønsket ikke utenriksledelsen å ta stilling til realiteten i konflikten. Det gjorde den heller ikke med sin politikk i NATO. Dermed var det om å gjøre at det ikke ble tatt side i saken eller at noen av partene ble presset eller uthengt. NATO-ambassadør Jens Boyesen rettet kritikk mot at Lord Ismay ikke benyttet seg tilstrekkelig av mulighetene for underhåndsdøfteleser, før han la fram meglingsstilbud overfor for de tre landenes regjeringer. Det negative svaret fra den greske regjeringen satte den i et dårlig lys og bidro ikke til å føre partene nærmere en fredelig løsning.

Da britene utnyttet voldshandlinger på Kypros til å øve press på greske myndigheter ga utenriksledelsen uttrykk for at det var en lite hensiktsmessig og uønsket fremgangsmåte. Kritikken mot britene er en av flere omstendigheter som underbygger påstanden om at den norske utenriksledelsen var blitt mindre pro-britisk. Også den diplomatiske misforståelsen som gikk over en periode på tre uker, viser at forholdet ikke lenger var det samme som før. Dermed er det mindre sannsynlig at forholdet til Storbritannia hadde vesentlig påvirkning på utenriksledelsens standpunkt i NATO.

Opinionen ble ikke nevnt og opposisjonen på Stortinget framsatte ikke noe kritikk mot utenriksledelsens politikk. Dermed kan heller ikke disse betraktes som sentrale påvirkningsfaktorer når det gjaldt beslutningen om hvilken politisk linje Norge skulle legge seg på. Det er mer sannsynlig at den anspente situasjonen mellom Hellas og Tyrkia, de greske advarslene om å trekke seg ut av alliansen og mulighetene for utbrudd av krig i det østlige

²⁸³ RA, UD 33 12/9 boks 2088, bind I – Fra NATO-del. i Paris til UD, 13.jun. 1958

Middelhavsområdet hadde de største konsekvensene for utenriksledelsens standpunkt. Politikken den førte søkte til en hver tid å unngå at situasjonen ble forverret. Både støtte til avkolonisering og forsøk på å unngå tilspissing av konflikten skinner igjennom utenriksledelsens standpunkt. Bare prinsippet om ikke å bli direkte involvert måtte oppgis. For utenriksledelsen var det viktigere at det ble funnet en løsning på konflikten enn at Norge ble holdt utenfor.

6

OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg redegjort for den norske utenriksledelsens standpunkt i Kypros-spørsmålet og på grunnlag av funnene der, drøftet hva som var årsaken til den posisjonen utenriksledelsen inntok. I dette kapitlet vil jeg oppsummere analysens mest sentrale funn og komme med noen konkluderende bemerkninger sett i lys av ideen om den norske fredstradisjonen.

UTENRIKSLEDELSENS STANDPUNKT

Bakgrunnskapitlet og de tre analysekapitlene har vist hvilken kompleks sak utenriksledelsen stod overfor når det gjaldt Kypros-spørsmålet. På den ene side dreide det seg om et folks rett til selvbestemmelse. På den annen side bidro historisk arv, etniske bånd og hjemlig opinion til å skape et anspent forhold mellom tre land som både var medlem av FN og allierte av Norge i NATO. Kolonimakten Storbritannia var i tillegg en nær venn. Standpunktene utenriksledelsen gikk inn for, gjenspeiler dennes oppfatning av den vanskelige situasjonen og forsøket på å finne en middelvei som gagnet alle, også Norge.

Standpunktet i FN

Da Kypros-saken ble lagt fram i FN for første gang i 1954, var det stor usikkerhet om hvordan Norge burde gå fram. Det gjaldt hvorvidt saken burde settes på dagsorden eller ikke. Etter det nordiske utenriksministermøtet i Reykjavik, fortalte Lange at utenriksministerne var blitt enige om at de ikke kunne akseptere den britiske påstanden om at FN ikke hadde kompetanse til å behandle saken. Likevel ville ikke en realitetsdebatt føre til at partene kom frem til en løsning. Derfor var de blitt enige om å stemme for at saken ble satt på dagsorden, for så aktivt å medvirke til utsettelse av sakens behandling. Like før saken skulle behandles i FN, besluttet

den norske FN-delegasjonen med utenriksminister Halvard Lange i spissen å stemme mot at Kypros-spørsmålet i det hele tatt ble satt på dagsorden. Årsaken var blant annet at en debatt i FN ikke ville føre til en løsning på konflikten. Året etter virket avgjørelsen mye enklere, da utenriksledelsen besluttet å innta det samme standpunktet som på FNs 9. generalforsamling. Dermed stilte Norge, Sverige og Danmark seg i samme gruppe som kolonimaktene Storbritannia og Frankrike. Deres standpunkt var det samme. Island stemte for at saken skulle settes på dagsorden begge gangene.

På den 11. generalforsamlingen i 1956, endret utenriksledelsen standpunkt i saken. Den besluttet å legge seg på en mer aktiv linje for å få partene til å forhandle om en løsning. Denne linjen ble beholdt frem til siste gang Kypros-spørsmålet var oppe i FN i 1958. For det første besluttet utenriksledelsen å stemme for at saken skulle settes på dagsorden. Dette gjaldt imidlertid ikke under behandlingen av Kypros-spørsmålet på den 11. generalforsamlingen ettersom både Hellas og Storbritannia ville føre saken opp på dagsorden. For det andre stemte utenriksledelsen for resolusjonsforslag som tok utgangspunkt i å fremme direkte forhandlinger mellom de direkte berørte partene, såkalte prosessuelle kompromissforslag. Dermed inntok den et mellomstandpunkt. På den 12. generalforsamlingen la den norske FN-delegasjonen til og med fram et eget kompromissforslag sammen med den danske, kanadiske og chilenske delegasjonen. Holdningen var blitt en annen enn den utenriksledelsen hadde inntatt de to første gangene Kypros-saken var oppe i FN. Den nye aktive linjen for å fremme forhandlinger mellom partene var verken fordømmende overfor Storbritannia eller en erklært støtte til de greske kypriotenes krav om selvbestemmelse. Utenriksledelsen hadde funnet en middelvei.

Til tross for endringen i standpunktet, var det likevel et punkt som forble det samme. For utenriksledelsen gjaldt det til en hver tid å unngå at det kom til en realitetsdebatt som innebar å ta stilling til den faktiske situasjonen. En slik situasjon ville være skadelig for forholdet mellom Storbritannia, Hellas og Tyrkia, samtidig som den kunne så splid mellom FNs medlemsland og dermed svekke organisasjonens prestisje. I tillegg gjaldt standpunktet om at partene kun ville finne en løsning gjennom direkte forhandlinger, gjennom hele perioden.

Standpunktet i NATO

Hellas la Kypros-saken fram for NATO-rådet i 1956 og sa at den var imøtekommende overfor forslag om løsninger fra organisasjonens medlemmer. Fra første stund var den norske utenriksledelsen positiv til at saken ble behandlet i dette forumet. Utenriksledelsen støttet både generalsekretær Ismay og Spaaks forsøk på å få partene til forhandlingsbordet. Siden de tre involverte partene var NATO-medlemmer og området hvor konflikten utspant seg utgjorde

NATOs sørflanke, vedgikk saken alliansen og dens medlemmer. På oppfordring fra generalsekretær Spaak, instruerte utenriksledelsen aktuelle personer om å gjøre en *démarche* overfor partene i konflikten. Riktignok gjorde den ikke dette alene, men sammen med de andre myndighetene i de andre NATO-landene. Utenriksledelsen hadde lagt seg på en aktiv linje også i NATO.

Det var viktig for utenriksledelsen at Norge ikke ble direkte involvert i konflikten. Da forespørselen om hvorvidt Norge kunne delta på en rundbordskonferanse mellom partene kom, var første svaret var umiddelbart nei. Utenriksminister Lange viste til en tettpakket timeplan. Like etter sa utenriksledelsen seg villig til at Lange deltok. Prinsippet om ikke å bli direkte involvert måtte vike til fordel for å finne en løsning på konflikten. Norge skulle ikke legge hinder i veien for det.

Kontinuitet og endring

Det vedvarende punktet i utenriksledelsens standpunkt, gjennom hele perioden i både FN og NATO, var ønsket om å unngå en realitetsdebatt om Kypros-konflikten. Utenriksledelsen ville ikke at det skulle komme til det punktet at den måtte ta stilling til situasjonen i konflikten og dermed ta side. I FN ble dette standpunktet først fremmet gjennom å stemme mot at Kypros-saken ble satt på dagsorden. Fra og med den 11. generalforsamlingen ble standpunktet uttrykt gjennom å stemme for kompromissforslag samtidig som det ble besluttet å avstå fra å stemme eller å stemme mot resolusjonsforslag som tok stilling til konfliktens realitet. I NATO ble ikke konflikten diskutert på en slik måte. Der var hovedfokuset til en hver tid å fremme en forhandlingsprosess. Selv de gangene Tyrkia og Hellas virkelig kom på kanten med hverandre, var det ikke snakk om å ta side med en av partene. Standpunktene som ble fremsatt i både FN og NATO hadde i tillegg det fellestrekket at kun direkte forhandlinger mellom partene ville føre til en løsning. Selv da utenriksledelsen stemte mot at Kypros-spørsmålet skulle settes på dagsorden til FNs 9. og 10. generalforsamling, var holdningen at direkte forhandlinger ville være mest fruktbart.

1956 markerte imidlertid et skille. Det året gikk utenriksledelsen fra å inneha et standpunkt som lå nærmere kolonimakten Storbritannias standpunkter, til å gå aktivt inn for et mellomstandpunkt som søkte å finne kompromisser mellom partene, både i FN og i NATO. Endringen kom først i NATO. Da Kypros-konflikten ble tatt opp i rådet i mars 1956, var den norske utenriksledelsen positiv til å finne en løsning på konflikten innenfor rammene av organisasjonen. Når det gjaldt FN, kan endringen ha blitt fremtvunget ved at saken ble satt på dagsorden uten at det ble nødvendig å stemme over den. På den 12. og 13. generalforsamlingen

stemte imidlertid den norske FN-delegasjonen for å føre saken opp. Den aktive linjen utenriksledelsen hadde lagt seg på var synlig både i FN og i NATO gjennom støtte til kompromissforslag og forsøkene som ble gjort på å få partene til forhandlingsbordet. Lengst gikk imidlertid utenriksledelsen i NATO, da den til slutt sa ja til å kunne delta på en rundbordskonferanse med partene. Selv om forhandlingene brøt sammen før konferansen ble gjennomført, er beslutningen i seg selv et eksempel på at holdningen til utenriksledelsen hadde endret seg.

BAKGRUNNEN FOR UTENRIKSLEDELSENS STANDPUNKT

I prinsippet var Norge for avkolonisering. Selv om det var delte meninger om hvordan og innenfor hvilken tidsramme avkoloniseringen skulle foregå, var det bred politisk enighet om at avkolonisering var en prosess som ikke kunne eller burde bli stoppet. Likevel har standpunktene den norske utenriksledelsen tok i Kypros-spørsmålet vist at prinsippet ikke alltid veide tyngst. Motstanden mot å føre saken opp på FNs dagsorden de to først årene, var en implisitt støttet til kolonimakten. Den støttet ikke ukritisk krav om selvbestemmelsesrett. Det aktive forsøket på å få partene til å finne en løsning på konflikten fra 1956, var et mellomstandpunkt som verken støttet den ene eller den andre part. Spenningen mellom det erklærte målet og den politikken som ble ført i praksis må forklares ved å se på årsakene til standpunktene utenriksledelsen inntok. Hva var det som påvirket dem? Hvilke synspunkter vant gjennom der det var meningsforskjeller? Gjenspeiles ideen om at Norge som nasjon spesielt var opptatt av å fremme fredelige mellommenneskelige forbindelser og et rettsystem som ivaretok staters og individers interesser og integritet, i standpunktene?

Storbritannia – en alliert kolonimakt

Når det gjaldt forholdet til Storbritannia, stod den norske utenriksledelsen overfor et dilemma. Samtidig som landet var en nær venn og en alliert, var det også en kolonimakt. Skulle utenriksledelsen fremme prinsippet om avkolonisering og dermed risikere å trække britene på tærne eller skulle den forsøke å gå så langt den kunne i å støtte britene, men uten å gi et bilde av at Norge talte kolonimaktens sak?

På den 9. og den 10. generalforsamlingen gjenspeiler utenriksledelsens standpunkt det siste alternativet. Både standpunktet og argumentasjon var nærmest identiske med de britiske begge årene og utenriksminister Lange lovte britiske myndigheter at han ville gjøre det han kunne for å hjelpe dem. Til tross for at det ikke er noen eksplisitte kilder på at forholdet til Storbritannia var viktig i denne sammenhengen, tyder Langes uoppfordrede kontakt med

britene på at forholdet var av særlig stor betydning for ham. Den øvrige norske utenriksledelsen motsatte seg heller ikke standpunktet. Samtidig var utenriksledelsen av den oppfatningen at det greske kravet om selvbestemmelsesrett for kypriotene ikke var et legitimt krav. Standpunktet kan i tillegg tyde på at utenriksledelsen hadde tro på at britene kom til å løse konflikten ved direkte samtaler, ettersom de hadde gjort det tidligere. Likevel syntes det viktig å orientere både britene og FNs medlemsland om at Norge ikke aksepterte den britiske tolkningen av FN-paktens artikkel 2.7, om at Kypros-spørsmålet gjaldt Storbritannias indre anliggende og dermed lå utenfor FNs kompetanse. På den måten framstod ikke Norge som et land som allment tok side med kolonimaktene. Forholdet til Storbritannia må betraktes som en sentral faktor når beslutningen om standpunktet ble tatt.

I NATO og på FNs 11., 12. og 13. generalforsamling var utenriksledelsens standpunkt av en mindre pro-britisk karakter i og med at den gikk inn for kompromissløsninger som verken talte britenes eller grekernes sak. Samtidig hadde utenriksledelsen lagt seg på en mer aktiv linje, der den deltok i å finne kompromisser. Både norske politikeres holdning til kolonimaktens politikk og det faktum at britene ikke hadde klart å løse konflikten på egen hånd var avgjørende. Mellomstandpunktet var et skritt bort fra det tidligere så pro-britiske standpunktet, men var likevel ikke det samme som å fordømme britisk politikk og ta side med kolonibefolkningen. Så langt var ikke utenriksledelsen villig til å gå. Lange hadde tross alt understreket i Stortinget at britene var en alliert i det vestlige samarbeidet og at man måtte også tenke på konsekvensene av ens handlinger når det gjaldt dette samarbeidet. Likevel måtte man ikke glemme de andre partene i konflikten og vise forståelse for deres sak. Mellomstandpunktet ga rom for begge deler.

Å bevare verdensfreden

Etter at Norge kom med i den andre verdenskrig innså politikerne at nøytralitetspolitikken ikke ville sikre freden. Norge var ikke lenger et uinteressant hjørne av Europa og konflikter andre steder i verden kunne få konsekvenser også for Norge. Landet ble medlem av blant annet FN og NATO, som begge på hver sin måte skulle sikre verdensfreden.

Dermed var det ikke særlig oppsiktsvekkende at utenriksledelsen la vekt på å opprettholde FNs prestisje når den inntok et standpunkt i Kypros-saken. En av begrunnelsene for å unngå en realitetsdebatt om Kypros-spørsmålet var at det kunne bidra til å skape splid mellom medlemmene i organisasjonen og dermed svekke deres tillitt til den. Et svekket FN ville også ha konsekvenser for Norge. Standpunktet gjennom hele perioden søkte å unngå en realitetsdebatt ved å fremme direkte forhandlinger mellom partene. At tre av NATOs

medlemmer var i konflikt med hverandre var heller ikke ønskelig. Flere ganger truet Hellas med å trekke seg ut av alliansen. I tillegg var det til tider svært så anspente forholdet mellom Tyrkia og Hellas en fare for freden i området. Den norske NATO-delegasjonen støttet alle forsøk som ble gjort for å løse konflikten. Også den aktive linjen i FN søkte å unngå at situasjonen tilspisset seg. Frykten for konsekvensene av en forverret situasjon, bidro til å forme standpunktet.

Opposisjonen og opinionen

Politikerne på Stortinget begynte først å befatte seg med Kypros-spørsmålet i 1955. Per Kleppe hadde kritisert standpunktet allerede høsten 1954, men uten at det ble tatt til etterretning. Utenriksledelsen videreførte det samme standpunktet året etter. Per Vennemoes meninger kan imidlertid ha bidratt til å endre standpunktet før den 9. generalforsamlingen. Han mente saken ikke burde settes på dagsorden og det ble også det endelige norske standpunktet. For han var det relevant at partene ikke ville komme nærmere en løsning ved at saken ble debattert i FN. Et slikt standpunkt taler ikke imot prinsippet om avkolonisering. Det hevder først og fremst at saken må løses på en annen måte. De bakenforliggende begrunnelsene var imidlertid også basert på egeninteresser og likerettsprinsipper. Frykten for uroligheter sørøst i Europa, den tyrkiske minoritetens rettigheter, Tyrkias interesse som tidligere suveren makt og levestandarden, var blant argumentene. I tillegg nevnte han øyas strategiske relevans i forsvaret av Midtøsten.

I likhet med meningen om britisk politikk på øya, var det delte meninger om det norske standpunktet i FN. Den ene konstellasjonen bestod av de som mente Norge ikke gikk langt nok i å støtte en av partene. Finn Moe og Emil Løvlien var talsmenn for å la de greske kypriotene få sin sak prøvet i FN. Disse gikk også hardt ut mot britene. Hambro kritiserte grekerne og mente at deres krav var uhistorisk. Wikborg gikk langt i å forsvare britenes handlinger. Lange, Vatnaland og Selvik var mer moderate og diplomatiske. De hevdet at Kypros-konflikten var kompleks og at alle sidene måtte tas med i betraktningen når beslutningen om et standpunkt skulle tas. I lys av hvordan utenriksledelsen gikk fram i både FN og NATO, var det hovedsakelig synspunktene til den siste gruppen som ble fulgt. Utenriksledelsen gikk imidlertid inn for å føre Kypros-spørsmålet opp på dagsorden. De politiske holdningene gikk ikke på tvers av prinsippet om avkolonisering, men ga ikke full støtte til kolonibefolkningen heller. Mellomstandpunktet synes å ha vært den middelveien som tillot at Norge ikke kom på kanten med verken kolonimakten eller med kolonibefolkningen.

Opinionen var ikke spesielt interessant for utenriksledelsen. Den ble svært få ganger tatt med i betraktningene om standpunktet, og det var heller utenriksledelsen som appellerte til den om å vise større forståelse. Utenriksledelsen var ikke villig til å endre egen holdning på grunn av opinionen.

Interesser og ansvar

Til tross for at både britene og tyrkerne forsøkte å få utenriksledelsenes støtte ved å vise til det militærstrategiske aspektet ved Kypros, var det ikke noe som ble drøftet åpent. Vennemoe anså argumentet for å være relevant, men han var også den eneste som tok det med i sine betraktninger. Lange nevnte aldri den siden av saken. Det betyr imidlertid ikke at hensyn til øyas strategiske relevans ikke lå innbakt i utenriksledelsenes standpunkt. For Norges del kunne det være like viktig at NATOs sørfanke ikke ble svekket som at nordflanken ikke ble det. Den britiske ambassadøren i Oslo hevdet i alle fall at norske myndigheter var svært mottagelig for argumenter som gjaldt NATOs beskyttelse av sentrum og av flankene. Da det ikke er noen konkrete belegg for disse betraktningene fra norsk hold, forblir det en antagelse.

Om ikke norske myndigheter hadde interesser å ivareta når det gjaldt det militærstrategiske aspektet ved Kypros-konflikten, så var det flere politikere som ga uttrykk for at Norge hadde et spesielt ansvar. Det ansvaret innebar å fremme fredelig sameksistens mellom stater og individer. Wikborg og Selvik mente Norge måtte passe på at utviklingen i avkoloniseringen gikk i riktig retning. Lange mente Norge burde bidra til at overgangen mot selvstyre foregikk i fredelige former og med minst mulig menneskelige lidelser. Disse holdningene gikk inn i standpunktet som søkte å fremme en fredelig løsning gjennom direkte forhandlinger mellom partene. Fredstanken skinner først og fremst igjennom her. Likevel er det rimelig å si at bak utenriksledelsens standpunkt lå det til en hver tid en oppfattelse om hva som ville bidra til å sikre en fredelig verdensorden, om det gjaldt FNs prestisje eller å få partene til forhandlingsbordet.

Denne oppgaven har hatt til hensikt å se på hvilke standpunkter den norske utenriksledelsen tok i Kypros-spørsmålet og å drøfte ulike årsaker til den posisjonen som ble inntatt. Spesielt for denne studien har vært fokuset på forholdet til kolonimakten Storbritannia, som også var en nær venn og alliert. Funnene gir et bilde av utenriksledelsens balansekunst da den ble stilt overfor dilemmaet som gjaldt å sikre et godt forhold til en alliert, men samtidig fremme prinsippet om avkolonisering. Det gjenstår likevel flere ubesvarte spørsmål om den norske utenriksledelsens standpunkt i avkoloniseringsspørsmål. En sammenlignende studie av

utenriksledelsens standpunkt til saker som dreide seg om avviklingen av de europeiske koloniregimene under ulike faser av den kalde krigen vil kunne gi mer generelle svar om hvilke avveininger den gjorde seg og hva som kan ha påvirket beslutningene som ble tatt. Jeg har så vidt berørt forholdet mellom den norske utenriksledelsen og de nordiske landene når det gjaldt avkolonisering. Dette er imidlertid et område som trenger mer forskning.

FORKORTELSER I TEKSTEN OG I NOTENE

amb.	ambassade
del.	delegasjon
EOKA	National Organization of Cyprus Fighters
dep.	departement
FN	De forente nasjoner
FO	Foreign Office
gen.for.	generalforsamling
gen. sek.	generalsekretær
kpt.	kapittel
ktr.	kontor
leg.	legasjon
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAUK	National Archives United Kingdom
pol.	politisk
RA	Riksarkivet
RK	regjeringskonferanse
SA	Stortingsarkivet
sign.	signert
S.tid.	Stortingstidende
St.meld.	Stortingsmelding
UD	Utenriksdepartementet
UUKK	Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen
u-min.	utenriksminister

BIBLIOGRAFI

UTRYKTE KILDER

Riksarkivet

Utenriksdepartementets arkiv

25 3/41 – Nordiske utenriksministermøtet i Reykjavik høsten 1956

26 5/2 – FN-delegasjonens møteprotokoller 9.-13. generalforsamling, 1954-1958

26 5/20 – FNs 9. generalforsamling. Møter, dagsorden, rapporter, instruksjer, 1954

26 5/60 – FNs 10. generalforsamling. Møter, dagsorden, rapporter, instruksjer, 1955

26 5/61 – FNs 11. generalforsamling. Møter, dagsorden, rapporter, instruksjer, 1956-57

26 5/62 – FNs 12. generalforsamling. Møter, dagsorden, rapporter, instruksjer, 1957

26 5/63 – FNs 13. generalforsamling. Møter, dagsorden, rapporter, instruksjer, 1958

26 6/58 – FN. Politiske saker. Cypren, 1950-1959

33 9/12 – Kypros-saken i NATO, 1957-1959

Statsministerens kontor

Referat fra regjeringskonferanser, 1953-1957

Stortingsarkivet

Stenografiske referater fra møter i Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomité 1954-1958

National Archives, Kew, Storbritannia

FO 371 – Foreign Office, General Political Correspondence, 1954-1958

TRYKTE KILDER

Stortingsdokumenter

St.meld. nr. 17 (1955), *Norges deltakelse i De Forente Nasjoners niende ordinære Generalforsamling*

St.meld. nr. 6 (1956), *Norges deltakelse i De Forente Nasjoners 10. ordinære Generalforsamling*

St.meld. nr. 51 (1957), *Norges deltakelse i De Forente Nasjoners 11. ordinære Generalforsamling samt i den første og annen ekstraordinære Generalforsamling 1956*

St.meld. nr. 29 (1957), *Om samarbeidet i Atlanterhavspakten i 1956*

St.meld. nr. 21 (1958), *Norges deltakelse i De Forente Nasjoners 12. ordinære Generalforsamling samt i den gjenopptatte 11. Generalforsamlingen (1957)*

St.meld. nr. 26 (1958), *Om samarbeidet innen Atlanterhavspaktens organisasjon i 1957*

St.meld. nr. 16 (1959), *Norges deltakelse i De Forente Nasjoners 13. ordinære Generalforsamling samt den ekstraordinære Generalforsamling i 1958.*

S.tid. 1954: s. 2299-2301, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren, 13. okt. 1954. Bind 7b*

S.tid. 1954: s. 2350-2351, *Utenriksdebatt, 18. okt. 1954. Bind 7 b*

S.tid. 1955: s. 69-70, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren, 24. jan. 1955. Bind 7a*

S.tid. 1955: s. 2600-2602, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren, 21. okt. 1955. Bind 7b*

S.tid. 1955: s. 2711-2728, *Utenriksdebatt, 31. okt. 1954. Bind 7b*

S.tid. 1956: s. 1862-1863, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren, 15. mai 1956. Bind 7b*

S.tid. 1956: s.2123-3169, *Utenriksdebatt, 4. jun. 1956. Bind 7b*

S.tid. 1957: s. 2003-2020, *Utenriksdebatt*, 6. jun. 1957. Bind 7b

S.tid. 1958: s. 29, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren*, 23. jan. 1958. Bind 7a

S.tid. 1958: s.2637-2642, *Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren*, 21. okt. 1958. Bind 7b

S.tid. 1958: s. 2687-2706, *Utenriksdebatt*, 27. okt. 1958. Bind 7b

Arbeiderbladet, 1954-1958

Internasjonal Politikk, 1954-1959

Yearbook of the United Nation, 1954-1958

INTERVJU

Per Kleppe, 12. feb. 2010

ELERKTRONISKE KILDER OG LITTERATUR

FN-sambandet, *FN-pakten*: <http://www.fn.no/FN-informasjon/Konvensjoner-og-erklæringer/FN-pakten/FN-pakten>, [hentet 20. jan. 2010]

FN-resolusjon 814 (IX): <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/095/49/IMG/NR009549.pdf?OpenElement>, [hentet 21.jan.2010]

Pharo, Helge Øystein, *Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt*: http://www.hf.uio.no/forskningsprosjekter/fosam/om/delprosjekter/fredstanken/Forskningsprosjekt_Pharo.pdf [hentet 8. apr. 2009]

Report of the Committee of Three on Non-Military Cooperation in NATO: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17481.htm, [hentet 22. feb. 2010]

Resolution on the Peaceful Settlement of Disputes and Differences between Members of the North Atlantic Treaty Organization: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17482.htm [hentet 22. feb. 2010]

Store norske leksikon, *Internasjonal politikk*: http://www.snl.no/internasjonalt_politikk, [hentet 7. mai 2009]

Store norske leksikon, *Utenrikspolitik*: <http://www.snl.no/utenrikspolitik>, [hentet 7. mai 2009]

LITTERATUR

Carlsnæs, Walter, Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis, i *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 3, 1992

Carlsnæs, Walter, Foreign Policy, i W. Carlsnæs, T. Risse og B. A. Simmons (red.), *Handbook of international relations*, London 2002

Crouzet, Francois, *Le Conflit de Chypre, 1946-1959*, Brussel 1973

Elvebakk, Vebjørn Kristen, "Finn Moe – en utenrikspolitisk biografi". Hovedfagsoppgave i historie, Oslo 2004

Eriksen, Knut Einar og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bd. 5 i *Norsk utenrikspolitikks historie*, Oslo 1997

Grieb, Kenneth J., "First Committee of the General Assembly", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002

Grieb, Kenneth J., "General Assembly", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002

Grieb, Kenneth J., "General Committee", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002

Grøndahl, Jens Erik, "Portugalsaken. Norge og Portugals kolonipolitikk 1961-1974". Hovedfagsoppgave i historie, Oslo 1996

Hatzivassiliou, Evanthis, *Britain and the international status of Cyprus, 1955-59*, Minneapolis 1997

Holland, Robert, *European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey*, London 1987

- Holland, Robert, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Oxford 1998
- Holland, Robert og Diana Markides, *The British and the Hellenes. Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850-1960*, Oxford 2006
- Hyam, Ronald, *Britain's Declining Empire. The Road to Decolonisation 1918-1968*, Cambridge 2006
- Ierodiakonou, Leontios, *The Cyprus Question*, Stockholm 1971
- Kjelstadli, Knut, *Fortida er ikke hva den engang var*, Oslo 2003
- Lange, Even, Helge Øystein Pharo og Øyvind Østerud, "Utenrikspolitikken etter den kalde krigen", i E. Lange, H. Ø. Pharo og Ø. Østerud (red.), *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk. Nye internasjonale vilkår etter den kalde krigen*, Oslo 2009
- Lorenz, Wolf, "Norge og Rhodesia-spørsmålet 1965-1979". Hovedoppgave i historie, Oslo 1997
- Mallinson, William, *Cyprus: a Modern History*, London 2009
- Norton, August Richard, "The Roots of the Conflict in Cyprus", i K. Skjelsbaek (red.), *The Cyprus Conflict and the Role of the United Nation*, NUPI rapport nr. 122, nov. 1988
- Panteli, Stavros, *Historical Dictionary of Cyprus*, London 1995
- Pharo, Helge Øystein (1989), "Norge og den tredje verden", i T. Bergh og H. Pharo (red.), *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Oslo 1989
- Riste, Olav, "Ideal og egeninteresse. Utviklinga av den norske utanriskpolitiske tradisjonen", i S. G. Holtsmark, H. Ø. Pharo og R. Tamnes (red.), *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning*, Oslo 2003
- Simensen, Jarle, *Afrikas historie*, Oslo 2004
- Stefanidis, Ioannis *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the making of the Cyprus Problem (1945-1955)*, New York 1999
- Sørhus, Tom Sigurd, "Mellomstandpunktet. Norsk utenriksledelses holdning i Algerie-konflikten 1954-1962". Hovedoppgave i historie, Oslo 1984

Vennemoe, Per, "FN's niende generalforsamling", i *Internasjonal Politikk*, Hefte 1, 1955

Waage, Hilde Henriksen, *Norge – Israels beste venn. Norsk Midtøsten-politikk 1949-1956*, Oslo 1996

Weiler, Thomas J., "Secretary-General", i J. A. Moore Jr. og J. Pubantz, *Encyclopedia of the United Nations*, New York 2002: s. 271-273

Wilhelmsen, Anette, "En norsk FN-visjon? Norske forestillinger og opinionsdannelse om organiseringen av en fredelig verden 1941-1955". Masteroppgave i historie, Oslo 2008

